

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БОЙКО Наталія Олександрівна

УДК 35:342.72/.73:349.2

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ:
ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 281– «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування». Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н.А. Бойко

Науковий керівник: В.В. Баштанник, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Навчально-наукового інституту державного управління Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Дніпро – 2023

АНОТАЦІЇ

Бойко Н.О. Право людини на судовий захист: публічноуправлінський аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування» – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад, тенденцій розвитку та особливостей публічноуправлінської діяльності в забезпеченні права людини на судовий захист. У дисертації досліджено інституціональні й теоретичні засади трансформаційного процесу в публічному управлінні щодо ролі органів системи правосуддя в забезпеченні права на судовий захист.

Визначено підходи до формування системи правосуддя в контексті суспільного змісту публічного управління, розкрито сучасний стан та особливості нормативно-правового забезпечення публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя, організаційно-правового спрямування модернізації державного механізму правозахисту як напряму державноуправлінських трансформацій. На цій основі удосконалено напрями й перспективи впровадження європейського й національного досвіду у сфері захисту прав людини в практику публічного управління в Україні й на підставі цього встановлено напрями та інституціональні форми функціонування спеціальних механізмів публічного управління у сфері судового захисту прав людини, а також розмежовано поняття «органи правосуддя», «органи судової влади» та «судові органи» з позицій концепту правозахисту, наведено авторську редакцію таких понять як «публічна судова послуга», «декомпозиція права на судовий захист», що розроблені на основі аналізу національного досвіду модернізації публічного управління.

Встановлено залежність стану забезпечення дотримання права людини на судовий захист від раціонального перебігу судової реформи в Україні. Доведено, що судова реформа набула особливої актуальності в умовах обмеження прав людини, необхідності цифровізації. Наголошено, що з метою підвищення ефективності та сталості органів системи правосуддя доцільним виступає завдання реформування функцій, структури та повноважень таких органів. Виявлено, що в умовах зміни норм і процедур управлінської діяльності особливого значення набуває здатність системи публічного управління зберігати сталість. Доведено, що сучасна модель незалежної та суверенної держави потребує формування такої діяльності органів правосуддя, головним завданням яких, під час надання публічних судових послуг, виступатиме гарантування кожній людині дотримання конституційних засад та реалізації принципу «добре врядування», що в подальшому сприятиме прийняттю лише правосудного рішення.

У роботі наведено методологічні підходи щодо забезпечення раціонального змісту діяльності органів судової влади в демократичній державі в умовах трансформаційних змін, що базується на методах, способах, принципах і механізмах прийняття публічноуправлінських рішень щодо діяльності суб'єктів та об'єктів публічного управління у сфері захисту прав людини, на зарубіжному досвіді конституювання правозабезпечувальних механізмів. У результаті проведеного дослідження систематизовано наукові підходи щодо гуманізаційного контексту конституційної реформи у сфері правосуддя та розвитку ціннісної компоненти конституційних змін 2016 року в Україні, особливостей реалізації права на судовий захист в умовах правового режиму воєнного стану відповідно до ідеології «закони і звичаї війни», й на цій основі запропоновано авторська теоретична концепція гарантування державою права на судовий захист в особливих умовах, що базується на судово-правовому консенсусі в системі суспільних відносин.

Розроблено і запропоновано авторську теоретичну концепцію реформування судової влади, враховуючи досвід попередніх реформ, публічноуправлінську діяльність та європейські цінності. Обґрунтовано, що у сфері публічного управління реалізація функції сучасного суду, що покликаний захищати права людини, має бути забезпечена дієвими та раціональними моделями організації управлінської діяльності на основі удосконалення системи інституційних відносин. Тому, в дисертаційній роботі проаналізовано інституціональну основу органів правосуддя, розвиток публічноуправлінських механізмів в системі правосуддя. Встановлено, що головною проблемою виступає несистемність забезпечення реформування органів правосуддя, подовження часового проміжку проведення реформ, а також суб'єктна невизначеність реформування. Встановлено, що базовими засадами змін в ефективності правозахисту визначено удосконалення національного законодавства, забезпечення громадського схвалення реформування судової системи.

У дисертації розмежовано поняття «органи правосуддя», «органи судової влади» та «судові органи». Наведено авторську редакцію таких понять як «публічна судова послуга», «декомпозиція права на судовий захист», що розроблені на основі аналізу національного досвіду модернізації публічного управління.

Наголошено, що сучасний правовий механізм реалізації права на судовий захист може бути сформований на основі принципів публічного управління у сфері правосуддя, базується на виключній ролі засад існування сучасних європейських цінностей. Доведено, що результатом концептуалізації поняття «публічна судова послуга» виступатиме формування методологічного розуміння такої функції як забезпечення державою демократичної процедури забезпечення прав людини шляхом раціонального нормотворення та діяльності держави, спрямованої на забезпечення судового захисту, конституційного режиму захисту прав людини шляхом повного дотримання законодавства всіма громадянами, установами, організаціями та

державними органами, що як наслідок матиме прийняття правосудного рішення.

Ключові слова: конституційний зміст, права людини, правосуддя, публічне управління, публічна судова послуга, публічноуправлінська діяльність, реформування,

Boyko N.O. Human right to judicial protection: public administration aspect. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of public administration and administration in the specialty 281 - «Public Administration and Administration» - National Technical University «Dnieper Polytechnic», Dnipro, 2023.

The dissertation is devoted to the study of theoretical and methodological foundations, development trends and features of public administration activities in ensuring the human right to judicial protection. The dissertation examines the institutional and theoretical foundations of the transformational process in public administration regarding the role of justice system bodies in ensuring the right to judicial protection.

Approaches to the formation of the justice system in the context of the social content of public administration are defined, the current state and peculiarities of regulatory and legal provision of public administrative activities in the system of justice bodies, the organizational and legal direction of the modernization of the state mechanism of human rights protection as a direction of public administrative transformations are revealed. On this basis, the directions and perspectives of the introduction of European and national experience in the field of human rights protection into the practice of public administration in Ukraine were improved, and on the basis of this, the directions and institutional forms of the functioning of special mechanisms of public administration in the field of judicial protection of human rights were established, as well as the concept of «organs justice», «judicial

authorities» and «judicial authorities» from the standpoint of the concept of human rights protection, the author's version of such concepts as «public judicial service», «decomposition of the right to judicial protection», developed on the basis of the analysis of the national experience of modernization of public administration, is given.

The dependence of the state of ensuring compliance with the human right to judicial protection on the rational course of judicial reform in Ukraine has been established. It has been proven that judicial reform has gained special relevance in the conditions of restrictions on human rights and the need for digitalization. It was emphasized that in order to increase the efficiency and stability of the justice system bodies, the task of reforming the functions, structure and powers of such bodies is expedient. It was revealed that the ability of the public administration system to maintain stability becomes especially important in the conditions of changes in the norms and procedures of management activity. It has been proven that the modern model of an independent and sovereign state requires the formation of such activities of justice bodies, the main task of which, during the provision of public judicial services, will be to guarantee each person compliance with the constitutional principles and the implementation of the principle of «good governance», which in the future will contribute to the adoption of only a judicial decision .

The work presents methodological approaches to ensure the rational content of the activities of judicial authorities in a democratic state in the conditions of transformational changes, which is based on methods, ways, principles and mechanisms of public management decision-making regarding the activities of subjects and objects of public management in the field of human rights protection , on the foreign experience of constitution of law enforcement mechanisms. As a result of the conducted research, scientific approaches were systematized regarding the humanizing context of the constitutional reform in the sphere of justice and the development of the value component of the constitutional changes of 2016 in Ukraine, the peculiarities of the realization of the right to judicial protection under the conditions of the legal regime of martial law in accordance with the ideology

«laws and customs of war», and on on this basis, the author's theoretical concept of guaranteeing the right to judicial protection by the state in special conditions, based on judicial-legal consensus in the system of social relations, is proposed.

The author's theoretical concept of judicial reform was developed and proposed, taking into account the experience of previous reforms, public administration activities and European values. It is substantiated that in the field of public administration, the implementation of the function of a modern court, which is designed to protect human rights, must be provided with effective and rational models of the organization of administrative activities based on the improvement of the system of institutional relations. Therefore, the dissertation analyzed the institutional basis of justice bodies, the development of public management mechanisms in the justice system. It was established that the main problem is the non-systematic provision of the reformation of justice bodies, the extension of the time period for the implementation of reforms, as well as the subjective uncertainty of the reformation. It has been established that the basic principles of changes in the effectiveness of human rights protection are defined as the improvement of national legislation, ensuring public approval of reforming the judicial system.

The thesis distinguishes between the concepts of «judicial authorities», «judicial authorities» and «judicial authorities». The author's version of such concepts as «public judicial service», «decomposition of the right to judicial protection» developed on the basis of the analysis of the national experience of modernization of public administration is given.

It is emphasized that the modern legal mechanism for the realization of the right to judicial protection can be formed on the basis of the principles of public administration in the sphere of justice, based on the exclusive role of the foundations of the existence of modern European values. It has been proven that the result of the conceptualization of the concept of «public judicial service» will be the formation of a methodological understanding of such a function as ensuring the state's democratic procedure for ensuring human rights through rational rule-making and

state activity aimed at ensuring judicial protection, the constitutional regime for the protection of human rights through full compliance with legislation by all citizens, institutions, organizations and state bodies, which will result in the adoption of a judicial decision.

Key words: constitutional content, human rights, justice, public administration, public judicial service, public administrative activity, reforming,

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Бойко Наталії Олександрівни

Статті в наукових закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Boiko, N. Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine / Bashtannyk, V., and Goncharuk, N., and Zayats, D., and Ragimov, F., and Boiko, N., and Karpa M. *Ad Alta. Journal of interdisciplinary research*. 2022, Volume 12(1), XXV, P. 60-66.

Статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України з присвоєнням категорії «Б»

2. Бойко Н. Місце та роль конституційного права людини на судовий захист у системі гарантій прав і свобод в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 1 С. 109-114.

3. Бойко Н. Упровадження європейських стандартів прав людини в національну систему судового захисту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №1. С. 14-19.

4. Бойко Н. Особливості публічно-управлінського механізму забезпечення прав людини в контексті діяльності Конституційного Суду України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. №2. С. 5-9.

Статті у наукових виданнях інших держав з напрямку, за яким
підготовлено дисертацію

5. Бойко Н. Особливості концепції «Due process of law» (належна правова процедура) при реалізації процесуальних прав: публічно-управлінський аспект. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. С. 27-32.

6. Бойко Н. Судовий захист прав людини в умовах кризових явищ: на прикладі карантинних заходів, у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3 С. 30-34.

Матеріали конференцій

7. Бойко Н. Механізми впровадження положень Загальної декларації прав людини в публічному управлінні // Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: матеріали VI міжнародної науково-практичної заочної конференції (30.11.2018 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2018. – С. 39-41;

8. Бойко Н. Реалізація принципу рівного доступу громадян України до державної служби в умовах демократизації влади // Теорія та практика публічної служби: матеріали XI щорічної науково-практичної конференції (21.12.2018 року, м. Дніпро) / за заг. ред. С. М. Серьогіна. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 32-34.

9. Бойко Н. Забезпечення реалізації права людини на судовий захист в Україні як удосконалення правових засад публічного управління // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика: матеріали X науково-практичної конференції (13.12.2018 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 89-91.

10. Бойко Н. Етапи становлення механізму судового захисту прав людини в Україні // Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-2 березня 2019 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – С. 9-13.

11. Бойко Н. Теоретико-методологічні засади дослідження інституту прав людини в публічному управлінні // Проблеми розвитку публічного управління в Україні: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (11-12 квітня 2019 року, м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. – С. 18-20.

12. Boiko N. A new view on management through the principle of the institute for human rights: public and administrative aspect // Сучасний

менеджмент: моделі, стратегії, технології: матеріали XX всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю (18.03.2019 року, м. Одеса) / за заг. ред. С.І. Майданюк, О.О. Іванько та ін. – Одеса : ОРУДІ НАДУ, 2019. – С. 342-343.

13. Бойко Н. Особливості діяльності органів судової влади в сучасних умовах: теоретичний аспект // Державне управління в Україні: виклики та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10-11 травня 2019 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – С. 9-12.

14. Бойко Н. Реформування судової влади республіки Польща: досвід для України // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали XVI регіональної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 55-58.

15. Бойко Н. Підвищення ефективності правосуддя в контексті реалізації Стратегії Сталого розвитку «Україна – 2020» // Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції (25 жовтня 2019 року, м. Дніпро) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської, – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 15-17.

16. Бойко Н. Доступ до правосуддя в Україні в контексті реалізації права людини на судовий захист // Основні права людини: розуміння та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10.12.2019 року, м. Київ) – ред.кол. Гриценко І.С., Мельник Р. С. та ін., м. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019 – С. 78-81.

17. Бойко Н. Соціальна відповідальність як міжнародний стандарт місцевого самоврядування в контексті забезпечення прав людини // Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (20.12.2019 року, м. Львів) / за наук. ред.

проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. – С. 127-130.

18. Бойко Н. Становлення та правове регулювання судової влади в Київській Русі // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика: матеріали XI науково-практичної конференції (12.12.2019 року, . Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 72-74.

19. Бойко Н. Інститут конституційної скарги в публічному управлінні: європейський досвід для України // Актуальні проблеми Європейської та Євроатлантичної інтеграції України: матеріали 17-ї регіональної науково-практичної конференції (14.05.2020 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 154-156.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1	
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	24
1.1. Методологічні засади дослідження забезпечення прав людини в публічному управлінні	24
1.2. Сучасна проблематика інституту прав людини у контексті нової реальності суспільних відносин	42
1.3. Загальна характеристика реалізації права на судовий захист в системі судової влади	58
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	74
2.1. Сутність та основні структурні елементи інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист	74
2.2. Концептуальні засади формування основ публічноуправлінської діяльності у сфері захисту прав і свобод людини в системі правосуддя	88
2.3. Європейський досвід забезпечення права людини на судовий захист	99
Висновки до розділу 2	114
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ	118

3.1. Запровадження європейських стандартів забезпечення права людини на судовий захист у процесі конституційної реформи	118
3.2. Формування сучасного механізму гарантування дотримання права людини на судовий захист	134
3.3. Концептуальні засади становлення сучасної публічно-управлінської моделі забезпечення права на судовий захист в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	152
Висновки до розділу 3	167
ВИСНОВКИ	171
ДОДАТКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183

ВСТУП

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тобто, держава зобов'язана гарантувати захист прав і свобод людини. Водночас, права людини, які закріплені Конституцією України, визначають статус особи в державі та суспільстві.

Оскільки права людини часто порушуються не тільки суспільством, але й державою в особі її органів та посадових осіб, розбудова України як демократичної та соціально-правової держави нерозривно пов'язана з належним забезпеченням права людини на судовий захист, що стало одним з головних прав, гарантованих Конституцією України.

Сучасна модель публічноуправлінської діяльності органів системи правосуддя має базуватися на суспільному сприйнятті базових європейських цінностей. Тому, необхідно сформулювати таку парадигму держави, яка б була націлена на забезпечення прав людини в діяльності органів державної влади. Зазначене зумовило вибір теми, мету та основні завдання дисертаційної роботи й актуальність обраної проблематики.

Теоретичною основою дисертаційної роботи стали наукові праці вчених, які досліджували концептуальні засади реформування сучасного державного управління, а саме: Л. Акімової, В. Баштанника, Є. Бородіна, М. Кравченко, В.Козакова, Н. Липовської, А. Міщенко, З. Надюка, Н. Нижник, Л. Новак-Каляєвої, П. Петровського, А. Помаза-Пономаренко, О. Пушкар, І. Хожило та інших. Право на судовий захист є достатньо дослідженою темою досліджень вітчизняних науковців-юристів, зокрема В. Авер'янов, О. Батанов, О. Грищук, Д. Гудима, О. Водяніков, В. Лемак, О. Овчаренко, О. Пушкіна, В. Савчин, П. Рабінович, С. Шевчук та інших.

Разом з тим, малодослідженими залишились власні дослідницькі завдання засад публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя, формалізації і здійснення правозахисту в публічному управлінні особливо в частині забезпечення права на судовий захист. Саме необхідність застосування нових підходів до належного гарантування та забезпечення права людини на судовий захист з метою впровадження європейських принципів публічного управління та забезпечення гуманізаційної функції публічного управління, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Джерельну базу дисертаційного дослідження складають Конституція України, нормативно-правові та міжнародно-правові акти, результати наукових доробок Українських та зарубіжних дослідників галузі науки державного управління, права, соціально-гуманітарних наук.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» у межах науково-дослідної теми Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України «Еволюція інститутів і форм публічного управління: теоретико-методологічні засади» (державний реєстраційний номер 0118U006488). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні функціональних змін публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя та відповідно, забезпеченні права людини на судовий захист.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці напрямів реалізації публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя в Україні шляхом обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій, що спрямовані на реальні трансформаційні зміни публічного управління в сучасних умовах державотворення, у тому числі щодо забезпечення прав людини.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі були визначені такі завдання:

- дослідити стан та напрями сучасних наукових досліджень права людини на судовий захист в системі публічного управління й на підставі цього встановити концептуальні засади формування основ публічноуправлінської діяльності в системі правосуддя;

- систематизувати сучасні теоретичні підходи державноуправлінської науки щодо функціонування системи органів судової влади в Україні, реалізації концептів правозахисту та правореалізації, й на цій основі розробити власну авторську теоретичну концепцію модернізації захисту прав людини як напрямку державноуправлінських реформ;

- умотивувати періодизацію розвитку суспільних відносин у системі органів судової влади в Україні, розкрити базові інституціональні й теоретичні засади адміністративно-правового регулювання публічноуправлінської діяльності в системі органів судової влади;

- дослідити зміст, сутність та правову природу управління суспільним розвитком в системі правосуддя, напрями розвитку багаторівневої моделі публічноуправлінської діяльності у системі правосуддя і на цій основі обґрунтувати авторський підхід до функціонування спеціальних механізмів публічного управління у сфері захисту прав людини;

- обґрунтувати особливості реалізації реформування в системі органів судової влади через призму інституціональної трансформації державної влади;

- визначити і запропонувати для подальших наукових досліджень організаційні засади формування інтегрованої моделі публічноуправлінської діяльності в системі органів судової влади з метою забезпечення належної правової процедури в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в системі публічного управління у процесі забезпечення права людини на судовий захист.

Предметом дослідження є публічно управлінський аспект права людини на судовий захист:.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження виступає комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують системний аналіз проблематики публічноуправлінської діяльності. Історичний метод використано для розкриття предметної сфери дисертаційного дослідження, а також формалізації етапів розвитку публічного управління, періодизації розвитку системи правосуддя (підрозділів 1.2, 1.3).

Метод моделювання застосовано для аналізу особливостей регулювання публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя (підрозділи 2.3, 3.3). Методологія системного підходу дозволила проаналізувати складники публічноуправлінської діяльності.

Методи аналізу і синтезу використано в процесі визначення, передумов функціонування закритих систем управління, характеристик системи управління правоохоронної діяльності (підрозділ 1.3, 2.3). Методи компаративного аналізу задіяно для дослідження європейських трендів публічноуправлінської діяльності (підрозділи 2.2, 3.3). Тематика дисертації передбачала застосування інституціонального методу для детального аналізу функціонування і взаємодії структур управління в системі органів публічної влади, їх повноважень, формальних правил прийняття рішень і взаємозв'язків з урахуванням національного й світового досвіду.

Наукова новизна здобутих результатів дисертації полягає у розробці теоретико-методологічних засад формування сучасної наукової концепції забезпечення права людини на судовий захист у системі публічного управління, шляхом формування організаційних та інституціональних засад забезпечення права людини на судовий захист в системі публічного управління в умовах системних реформ в Україні. На основі одержаних результатів сформульовано нові положення, які становлять наукову новизну й полягають у тому, що в дисертаційній роботі:

уперше:

– здійснено дослідження базових засад захисту прав людини в системі органів державної влади в Україні через комплекс функцій держави як

теоретико-методологічної проблеми науки державного управління, й на цій основі запропоновано концептуалізувати трикомпонентну модель забезпечення права на судовий захист на основі парадигми відновлюваності, що являє собою інтегрований підхід до поняття відновлюваність з позицій інституціонального підходу, визначено підходи до формування системи правосуддя в контексті суспільного змісту публічного управління, розкрито сучасний стан та особливості нормативно-правового забезпечення публічноуправлінської діяльності в системі органів правосуддя, організаційно-правового спрямування модернізації державного механізму правозахисту як напряму публічноуправлінських трансформацій; запропоновано концепцію захисту прав і свобод людини як соціального ресурсу (концепція соціального ресурсу, КСР); а також запропоновано теоретичну концепцію відновлюваного права на судовий захист (renewable right to judicial protection);

удосконалено:

– напрями й перспективи впровадження європейського й національного досвіду у сфері захисту прав людини в практику публічного управління в Україні й на підставі цього встановлено напрями та інституціональні форми функціонування спеціальних механізмів публічного управління у сфері судового захисту прав людини, а також розмежовано поняття «органи правосуддя», «органи судової влади» та «судові органи» з позицій концепту правозахисту, наведено авторську практичну модель формування національного механізму публічного правозахисту, розроблену на основі аналізу національного досвіду модернізації публічного управління.

– методологічні підходи щодо забезпечення раціонального змісту діяльності органів судової влади в демократичній державі в умовах трансформаційних змін, що базується на методах, способах, принципах і механізмах прийняття публічноуправлінських рішень щодо діяльності суб'єктів та об'єктів публічного управління у сфері захисту прав людини, на зарубіжному досвіді конституювання правозабезпечувальних механізмів; на

цій основі пропонується наукова позиція щодо активного права на судовий захист (АПС – активне право на суд; Right to judicial protection – RJP) як права людини на власний розсуд і за власною волею визначати ступінь застосування і ступінь порушення конституційних прав і свобод на основі норм національного законодавства на основі природніх прав людини;

– наукові підходи щодо гуманізаційного контексту конституційної реформи у сфері правосуддя та розвитку ціннісної компоненти конституційних змін 2016 року в Україні, особливостей реалізації права на судовий захист в умовах правового режиму воєнного стану відповідно до ідеологем «закони і звичаї війни», й на цій основі запропоновано авторська теоретична концепція гарантування державою права на судовий захист в особливих умовах, що базується на судово-правовому консенсусі в системі суспільних відносин;

набули подальшого розвитку:

- сучасні концепти внутрішнього змісту права на судовий захист як теоретико-методологічного принципу державного управління, класифікації внутрішньоінституціональних принципів захисту прав людині органами та установами судової влади, формування інститутів в системі органів судової влади, що дозволило запропонувати теоретичну модель взаємозв'язку між наукою державного управління та права на судовий захист як суспільним феноменом, детермінованим позитивним правом, при цьому така модель може бути використана для аналізу та прогнозування впливу змін у правозахисті на сутнісну оцінку трансформації системи державного управління.

- тлумачення базових функцій держави в умовах цивілізаційних викликів сьогодення у контексті конституційних змін та деформації усталених зв'язків в системі державного управління, що знайшло свій прояв в запропонованій механізми публічного правозахисту, який поєднує державні, суспільні та приватні інститути; при цьому такий механізм відповідає європейській ідеологемі доступності правосуддя; на цій основі розроблено практичну модель формування національного механізму публічного

правозахисту, який поєднує державні, суспільні та приватні інститути; при цьому такий механізм відповідає європейській ідеологемі доступності правосуддя

- напрями та практичні заходи з розбудови ефективної системи державного гарантування прав людини на судовий захист в умовах зовнішніх викликів, які орієнтовані на імплементацію європейського юридичного сервісного механізму, що базується на європейських стандартах демократії, принципі пропорційності, базових європейських цінностях й на цій основі обґрунтовано авторську концепцію публічноуправлінського механізму «flexible law» у сфері забезпечення права на судовий захист.

Наукове значення полягає у тому, що робота є першим дослідженням у вітчизняній науці з публічного управління та адміністрування щодо розроблення концептуальних ідей і практичних рекомендацій з трансформації публічного управління через призму захисту прав людини. Розроблені у дисертації теоретичні підходи до аналізу проблеми, категоріальний апарат, основні ідеї та висновки будуть використані у науково-дослідній роботі і стануть підґрунтям для подальших наукових досліджень у напрямі реалізації європейських принципів публічного управління відповідно до концепції належного врядування та реалізації гуманізаційної функції публічного управління.

Практичне значення роботи полягає в розробці теоретико-методологічних та практично-прикладних положень, викладених у пропозиції, що можуть бути реалізованими та становити основу системи публічного управління в забезпеченні раціонального змісту діяльності органів судової влади з метою захисту конституційних прав людини.

Наукові рекомендації, висновки, пропозиції дисертації були враховані та використані: при розробці пропозицій щодо діяльності органів судової влади та впроваджуються в діяльності Третього апеляційного адміністративного суду (довідка про впровадження № 01/30/23 від 01.08.2023 року). Запропоновані висновки та результати дослідження були враховані у

діяльності Дніпропетровського окружного адміністративного суду (довідка про впровадження від 10.10.2023).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації висвітлено в доповідях на науково-практичних конференціях і семінарах, у тому числі: «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Теорія та практика публічної служби» (м. Дніпро, 2018 р.); «Правові аспекти публічного управління: теорія та практика» (м. Дніпро, 2018, 2019 р.р.); «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Проблеми розвитку публічного управління в Україні» (м. Львів, 2019 р.); «Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології» (м. Одеса, 2019 р.); «Державне управління в Україні: виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення» (м. Дніпро, 2019 р.); «Основні права людини: розуміння та виклики» (м. Київ, 2019 р.); «Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні» (м. Львів, 2019 р.); «Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України» (м. Дніпро, 2019, 2020 р.р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною самостійною науковою працею. Основні положення, розробки в межах дослідження, наукові результати, винесені на захист, ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Ідеї та розробки, що належать співавторам окремих робіт, у дисертації не використовувалися. Внесок автора в публікації, виконані в співавторстві, конкретизовано у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у публікаціях автора: 6 статтях у наукових виданнях, у тому числі: 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні, що індексується у наукометричній базі Web of Science, 2 статтях у вітчизняних фахових виданнях категорії Б, включених до наукометричних баз; 2 статтях у наукових виданнях зарубіжних

держав з напрямку, за яким підготовлено дисертацію; 1 стаття – у інших виданнях; 13 тезах доповідей у збірниках матеріалів наукових комунікативних заходів, навчальному посібнику.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінки, у тому числі 175 сторінок основного тексту. Дисертація містить 7 рисунків, 4 таблиці. Список використаних джерел складається з 177 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

1.1. Методологічні засади дослідження забезпечення прав людини в публічному управлінні

Дослідження сучасного стану розвитку системи публічного управління досить часто корелюється із загальною проблематикою змісту суспільних відносин, із визначенням пріоритетів у системі «держава – суспільство – людина». Тематика формування системи публічного управління як інтегрованої системи суспільних відносин, що поєднує поняття «публічна влада», «публічна служба», «публічна інформація» потребує інноваційної системи управління соціальним розвитком, що забезпечує дотримання прав і свобод людини на основі загальноновизнаних принципів [1-3].

До основних напрямів дослідження сучасного стану розвитку системи публічного управління у сфері прав людини можна віднести: 1) аналіз стану та тенденцій розвитку публічного управління в Україні та світі, що передбачає вивчення теоретичних і методологічних основ публічного управління, його історико-правових аспектів, сучасного стану та тенденцій розвитку у контексті гуманізаційної парадигми; 2) визначення пріоритетів у системі «людина – держава», що передбачає дослідження взаємозв'язків між державою, суспільством і людиною, визначення пріоритетів у їх взаємодії, розробку механізмів реалізації цих пріоритетів; 3) формування інноваційної системи управління соціальним розвитком, що передбачає розробку та впровадження інноваційних підходів до управління соціальним розвитком, зокрема, використання таких інструментів, як електронне урядування, відкриті дані, державно-приватне партнерство.

При цьому варто виділити основні проблеми реалізації прав людини в сучасному публічному управлінні. Ми обстоюємо позицію, що сучасне

трактування прав людини, запропоноване сучасними дослідниками, потребує уточнення з тих позицій, що дотримання прав і свобод людини є фундаментом демократичного суспільства та умовою його розвитку. У контексті правового режиму воєнного стану таке завдання стає ще більш актуальним, оскільки від нього залежить не лише майбутнє України, а й життя мільйонів людей. Під час війни права людини часто порушуються. Агресор використовує цивільне населення як живий щит, знищує мирні міста та села, гвалтує та катує мирних жителів. У таких умовах особливо важливо, щоб правоохоронні і судові органи України діяли в рамках закону та захищали права людини.

Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу. Цей шлях вимагає від нас дотримання високих стандартів у сфері прав людини. Для того, щоб забезпечити права і свободи людини під час війни, необхідно удосконалити законодавство у сфері прав людини, щоб воно відповідало європейським стандартам, створити ефективні публічноуправлінські механізми захисту прав людини, які б дозволяли швидко та ефективно реагувати на їхні порушення, постійно проводити освітню кампанію, щоб підвищити рівень обізнаності громадян про права людини та їхні можливості захисту.

Розглядаючи наукові школи за темою прав і свобод людини, з позицій публічного управління варто виокремити наукову школу права та наукову школу державного управління. У певному сенсі такі наукові напрями доповнюють один одного, раціоналізують зміст загального трактування прав і свобод людини.

У юридичних науках регламентація прав і свобод отримує найбільшого визнання, надає сутнісні характеристики, визначає властивості людиноцентризму в усіх спеціальностях правових знань [4-6]. Класичною формулою людиноцентризму є сучасний конституціоналізм як основа розробки публічноправової платформи захисту прав людини, у тому числі, на і на судовий захист.

Представники сучасного підходу в юридичній науці щодо захисту прав і свобод максимально повно дослідили інструменти і механізми такого захисту. Так, у працях В. Авер'янова, О. Андрійко, М. Ануфрієва, О.М. Бандурки, Ю. Битяка, А. Васильєва, І. Голосніченка, М.М. Гуренко, С.Д. Гусарева, Є. Додіна, Р. Калюжного, С. Ківалова, І. Козаченка, А. Колодія, В. Колпакова, А. Комзюка, М. Корнієнка, С. Лисенкова, А. Мацка, П. Михайлова, В. Сташиса, В. Снегірьова, О. Остапенка, П. Рабіновича, В. Петкова, В. Тація, О. Фрицького, О.Фролова, Ю. Шемшученка, В. Шкарупи, О. Ярмиша.

Важливо зазначити, що парадигма захисту прав людини протягом останніх років формалізувалася у декількох площинах:

- 1) система судової влади;
- 2) правоохоронна складова – у межах якої детерміновані функції органів внутрішніх справ (у першу чергу – Національної поліції), інших органів правопорядку, органів системи державної безпеки;
- 3) правозабезпечувальна складова - органи сфери юстиції , первинної і вторинної правничої допомоги,
- 4) правореалізаційна складова – вся система органів публічної влади;
- 5) суспільно детермінована складова – громадські об'єднання, політичні партії, благодійні організації тощо;
- б) міжнародна складова.

Від початку збройної агресії проти України формовано міжнародну правову робочу групу, яка буде надавати підтримку Україні в забезпеченні правосуддя для жертв міжнародних злочинів, вчинених РФ в нашій країні. Також до складу групи включили юридичні експерти з фірми Covington & Burling LLP, французької фірми Sygna Partners, а також фірми Withers. В Офісі Генерального прокурора повідомили, що робоча група отримуватиме підтримку провідних науковців у галузі міжнародного гуманітарного права. Юристи, науковці будуть виконувати свою роботу на безоплатній основі. Група може рекомендувати притягнення до відповідальності за вчинені злочини, надавати консультації і забезпечувати представництво у цивільних і

кримінальних справах (зокрема, і тих, які підпадають під дію законів універсальної юрисдикції). Також група надаватиме стратегічні настанови щодо співпраці України з Міжнародним кримінальним судом [7].

Разом з тим, сама проблема захисту прав людини органами публічної влади повністю не вирішена. Попри почасти критику, залишається нагальним завдання проведення наукового аналізу публічноуправлінської діяльності у сфері захисту прав і свобод людини (ЗПСЛ) на встановлення змісту, механізмів, організації діяльності органів влади у даній сфері. На думку О. Негодченка, у першу чергу в системі ЗПСЛ мова йде про формування єдиного критеріального підходу до визначення принципів такої діяльності. Проблема сутності і реалізації поняття «права та свободи людини і громадянина» є ключовою в життєдіяльності суспільства, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі не існує більш значущої і разом з тим складної з точки зору втілення в практику існування людства ідеї, ніж права та свободи людини і громадянина, що обумовлено недостатнім рівнем розвитку морально-світоглядних критеріїв, правової культури і освіти, економічних систем та відносин [8]. Професор О.Негодченко правомірно встановив, що визначення сутності прав і свобод людини як об'єкта правоохоронної діяльності дозволило узагальнити системні характеристики категорії прав людини і довести, що вони мають природну основу, є невід'ємними для кожного індивіда, позанаціональними і позатериторіальними, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, функціонують як об'єкт міжнародно-правового регулювання і захисту. У разі закріплення прав людини в законодавчих актах конкретної держави вони кваліфікуються і як права громадянина даної держави [8].

Підтримуючи позицію О.Негодченка, варто вказати, що на нашу думку, класична формула забезпечення прав людини містить такі алгоритмічні складники: норми, стандарти, правила, які детерміновані національним та визнаним у конкретній державі міжнародним правом, регламентовані спеціальним порядком запровадження, застосування та відповідальності, як

правило, конституційно визначені або встановлені на рівні концептуальних норм.

О. Пушкар вказує, що за час існування України як суверенної держави предметом самостійних наукових досліджень у вітчизняній науці виступали лише окремі організаційно-правові, зокрема адміністративно-правові питання діяльності органів влади щодо забезпечення прав і свобод людини. Серед дисертаційних досліджень галузі державного управління слід виділити праці О.В.Антонової В.В. Алексейчука, М.П. Аровіної, В. Баштанника, Ю.М. Бондаренка, Т.Е.Василевської, Н.Т.Гончарук В.М.Дрешпака, М.І.Задорожної, О.П.Крентовської, А.С.Крупника, В.М.Купрійчука, Н.А.Липовської, В.М. Лобаса, Т.В.Маматової, Л.А.Пашко, О.С.Петренко, І.В.Письменного, Л.Л.Прокопенка, А.П.Рачинського, С.М.Серьогіна, І.І.Хожило, Ю.П.Шарова. Разом з тим, організаційно-правове забезпечення формування гуманізаційного концепту державного управління спеціально не вивчалось, в існуючих наукових працях ці питання досліджено фрагментарно, виключно в межах більш широкої проблематики демократизації суспільних відносин. Саме необхідність застосування нових підходів та інструментів щодо формування основ гуманізаційного концепту державного управління обумовили вибір теми дисертаційного дослідження [9].

О. Пушкар наголошує, що однією з найважливіших проблем сучасного суспільного розвитку є питання взаємовідносин держави і громадянина через формування ефективних національних та міжнародних механізмів забезпечення прав і свобод людини. Наявність інституту основних прав і свобод людини і громадянина виступає найбільш яскравим показником ступеня розвитку громадянського суспільства, побудови правової держави. Забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, виступає одним із визначальних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України [10]. Ми підтримуємо таку позицію, особливо у контексті

сучасного екзистенційного вибору для України в контексті закріплення європейських цінностей в Україні, набуття відповідності критеріям членства в Європейському Союзі.

О. Шульга визначає, що міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми (звичаєві й договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особи шляхом: 1) визначення переліку прав та свобод, що підлягають загальному дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов'язку держав дотримуватись цих прав і свобод; 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб. Визначено, що структура міжнародних стандартів у сфері прав людини складається із сукупності принципів і норм, які встановлюють: права та свободи людини в різних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини у тому числі у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини. Правова природа міжнародних стандартів прав людини характеризується поєднанням двох основних елементів джерел міжнародного права – принципів та норм [11].

Інститут прав людини є однією з важливих складових формування системи публічного управління в Україні, оскільки механізм правозахисту визначає значною мірою сутність процесу реформування публічного управління та демократичного розвитку більшості держав світу. Конституційна сутність прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, оскільки саме держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність [12]. Отже, основні засади прав людини мають виступати основою формування раціональної системи

управління державою, яка відповідатиме європейським демократичним цінностям.

В Україні в процесі створення демократичної, соціальної та правової держави, започатковано власні критерії формування системи державного управління, які виходять з історичних традицій та національного досвіду. У зв'язку з цим державні реформи, які здійснювалися в різні історичні періоди (адміністративна, політична, судова тощо) мали на меті формування ефективних публічно-управлінських відносин. Зокрема, судова реформа мала на меті розв'язання нагальних проблем з метою належного функціонування судової системи в Україні, що має відповідати суспільним очікуванням, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини.

Обов'язок держави щодо визнання прав і свобод людини, їх дотримання і захист зумовлює необхідність проведення трансформаційних процесів в організації публічної влади в Україні, одним із нагальних напрямів яких є принципове дотримання поділу влади. Вказаним зумовлюється дослідження проблеми зв'язку понять «права людини» та «поділ державної влади», а також виявлення взаємозв'язків у їх формуванні, розвитку та відображення в публічноуправлінській діяльності.

Інститут прав та свобод людини значною мірою визначає розвиток більшості цивілізованих держав. Слід наголосити, що вихідною категорією в рамках цього дослідження є імперативний характер конституційних норм щодо забезпечення прав людини. Характеризуючи такі поняття як «права людини», «конституційний зміст», насамперед, потрібно усвідомити їх теоретико-методологічну дефініцію, оскільки дані поняття вітчизняними науковцями детермінуються по різному.

Загалом, забезпечення реалізації прав і свобод людини розглядається як напрямок державної політики. Є. О. Романенко вважає, що «державна політика має спрямовуватися на утвердження і забезпечення автономії індивіда, прав і свобод людини. Але ні в якому разі не потрібно намагатися вирішувати за людину всі її життєві проблеми (патерналізм), а лише

створювати їй умови (засоби і можливості) щоб людина особисто (здатна до цього фізично й інтелектуально) творила своє життя і несла за це свою частку соціальної відповідальності» [13]. Взаємовідносини між державою та людиною повинні базуватися на забезпеченні та дотриманні, гарантованих Конституцією України, прав та свобод людини. Л. Новак-Каляєва вказує на пріоритет прав людини в державному управлінні. На думку автора дотримання прав людини, їх забезпечення та захист мають бути реальним показником ефективності влади [14]. Варто підтримати даний науковий підхід, оскільки права людини, їх гарантування, дотримання та захист є індикатором демократичного розвитку держави та суспільства, що в свою чергу свідчить про досконалість та ефективність здійснення державної політики. Водночас, реалізація державної політики має значний вплив на інститут прав людини, негативно впливає на їх реалізацію. Відповідно виникає конфлікт особистих та суспільних інтересів і потреб. П. Петровський зазначає, що «модернізація публічного управління України може здійснюватися за умови беззастережного дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, які повинні стати основним змістом діяльності всіх структур виконавчої влади та судочинства» [15]. Отже, діяльність всіх, без виключення, органів державної влади, в тому числі й судових, має базуватися на дотриманні прав людини, що в свою чергу забезпечить розвиток громадянського суспільства, а також розбудову соціальної та правової держави. Проте, в умовах сьогодення, інститут прав людини зазнає деформації як у змісті внутрішньої структури так і з боку нормативно-правового забезпечення.

Як зазначає В. Баштанник, наявність інституту основних прав і свобод людини та громадянина виступає найбільш яскравим показником ступеня розвитку громадянського суспільства, побудови правової держави. Забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху до політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва [16]. Тому взаємовідносини людини та держави є одним із нагальних питань сьогодні, яке потребує дослідження та ефективного врегулювання.

Основним завданням держави, з точки зору вимог до забезпечення прав людини, є здійснення заходів зі створення необхідних умов для повної та ефективної реалізації прав людини шляхом виконання відповідної нормативно-правової бази. Гарантування, дотримання та захист прав людини державою беруть свій початок з її міжнародних та конституційних зобов'язань. Вплив прав людини на організацію публічної влади полягає у формуванні та розмежуванні компетенції органів публічної влади, що й зумовлює сам поділ державної влади.

До самого змісту прав людини та їх визначеності в суспільстві, перш за все, необхідно підходити історично, оскільки сучасний каталог прав людини, що міститься в міжнародно-правових актах є результатом тривалого історичного становлення стандартів, що залишаються актуальними в сучасному світі. У різні часи проблематика прав людини набувала певного змісту, як-то політико-правового, етичного, релігійного чи філософського. Дещо пізніше, ідея загальної рівності знайшла своїх послідовників і в феодальному суспільстві. Саме з цього часу бере свій початок розвиток концепції належної правової процедури (*due process of law*) – правовий принцип, положеннями якого передбачено, що жодна вільна людина не може бути заарештована, або ув'язнена, або позбавлена свободи, або оголошена поза законом, або вислана, або тим чи іншим чином обмежена у правах, що влада не вчинить або не накаже вчинити дії проти неї, за винятком дій, передбачених чинним законом. Цей принцип міститься в статтях 9, 10, 14 й 15 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права й включає в себе принцип відкритого характеру судового розгляду, принцип презумпції невинуватості, принцип «*ne bis in idem*» (не карати за той самий злочин двічі) і право на юридичну допомогу за власним вибором [17]. Цей принцип знайшов своє відображення у Великій хартії вольностей (*Magna Carta*) 1215 року – конституційному договорі, який було укладено між королем Англії Іоанном і привілейованими баронами та представниками церкви з питань забезпечення права і привілеї феодальної знаті, надання свободи дій церкві і зобов'язували

короля дотримуватися законів держави, гарантувалося дотримання прав і свобод людини.

Так, статтею 39 Великої хартії вольностей встановлено, що «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни.» [18]. Таким чином, можна вважати, що саме в цьому документі вперше в історії людства було закріплено конституційні права та свободи.

Концепція належної правової процедури відображається у п'ятій та чотирнадцятій поправках до Конституції США 1787 р. Зокрема в п'ятій поправці зазначається, що: «Нікого не можна притягати до відповідальності за скоєння тяжкого кримінального злочину чи іншого ганебного вчинку, інакше як за поданням або висновком великого журі присяжних, за винятком злочинів, скоєних особами, які належать до наземних чи морських збройних сил або міліції, коли ці особи перебувають на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки. Нікого не можна притягати до відповідальності за злочин вдруге; нікого не можна примушувати свідчити проти себе за обвинувачення в будь-якому кримінальному злочині, а також нікого не можна позбавити життя, свободи чи власності без законної процедури. ...» [19]. Проте, за тривалий час від прийняття Конституція США розширила концепцію належної правової процедури, включивши в себе не тільки гарантії процесуальних прав в кримінальному провадженні, а й конституційні права фізичних та юридичних осіб у справах, що стосуються власності.

У подальшому, спираючись на обмеження влади короля та гарантії від довільних арештів та вилучення майна від приватних осіб в Англії в результаті Славетної революції, було ухвалено Біль про права (1689 рік), який обмежив привілеї короля, зокрема, монарх міг видавати закони та припиняти дію чинних, за згоди парламенту, а також вирішувати податкові питання. Крім того, Біль встановив гарантії вільних парламентських виборів, свободу дебатів

та право на петицію, гарантії прав протестантів мати зброю для самозахисту, а також заборону жорстких та надмірних покарань.

Універсальний характер прав людини закріплюється нормативно у Французькій Декларації прав людини і громадянина (1789 рік), в якій вказано на скасування станового поділу та визнанні всіх французів громадянами, що визначало рівність захисту їх свобод [20, с. 61-62].

Слід також вказати й про Конституцію Пилипа Орлика (1710 р.), що є першою демократичною конституцією в світі, оскільки визнавала чимало прав і свобод, проте через історичні обставини, в яких опинилась Україна в той період, документ так і не набув чинності [21].

Серед іншого, права людини містять в собі й моральну та імперативну природу, про яку писав Дж. Донеллі, оскільки саме права людини встановлюють моральні стандарти легітимності державної політики і є соціальними й політичними гарантіями, необхідними для захисту осіб від поширених загроз людській гідності з боку держави й ринкових відносин. Автор зазначав «Права людини – мова жертв і позбавлених прав. Вимоги щодо забезпечення прав людини зазвичай супроводжуються вимогами зміни юридичної та політичної практики держави. Обстоювати свої права – означає намагатися змінити політичні структури і методи так, щоб більше не виникало необхідності вимагати ці права (як права людини)» [22].

Як бачимо, тривалий процес взаємовідносин особи у суспільстві із державою та владою призвів до того, що права людини стали одним з провідних орієнтирів розвитку суспільства, вплинули на характер держави, є обмеженням її всевладдя, та водночас сприяли взаємодії між державною владою та особою, оскільки формування правової та незалежної держави, орієнтованої на людину, не можливе без утвердження ідеї прав людини.

Слід погодитися з думкою вітчизняних науковців, що права людини мають складну структуру, зокрема існують певні розходження в поняттях «права людини», «права громадянина», «права і свободи людини». Зазначене питання досліджувало багато вітчизняних науковців. Зокрема, Н. Федіна

зазначає, що свобода людини є первинним поняттям у системі прав людини та громадянина. У зв'язку з цим прийнято розрізняти природні права людини, тобто ті, які пов'язані із її існуванням і розвитком, і набуті права, які характеризують в основному соціально-політичний статус людини й громадянина (право на підприємництво, виборче право тощо). Авторка також вказує, що свобода як об'єктивну реальність, має свої витoki в системі інших соціальних норм, що панують у демократичному суспільстві. У ширшому значенні свобода характеризує загальне становище людини, її соціальний статус. У вузькому правовому тлумаченні свобода є можливістю людини вчиняти певні конкретні дії в межах, установлених правом [23]. Фактично, основні права людини повинні закріплюватися в конституціях держав, стаючи тим самим правами громадянина і реалізуючись як права особи в правовідносинах [24].

В. Баштанник визначає свободу людини як сферу діяльності, в яку державна не має втручатися, а лише може визначати за допомогою норм межі, територію, на якій людина діє за власним вибором та розсудом. Проте, перш за все, саме держава має забезпечити захист індивідуальної свободи від втручання інших осіб [25].

Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (стаття 18) встановила, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії [26]. Тобто, доцільно дійти висновку, що свободу можна розглядати як певне право. Взагалі, слід вважати, що система прав людини дозволяє користуватися свободою. Отже, поняття «права» і «свободи людини» є взаємопов'язаними, мають розглядатися в комплексі, але, водночас, «свобода» дає більш широкі можливості для індивідуального вибору, не визначаючи при цьому конкретного результату такого вибору.

Розгорнуту класифікацію прав і свобод людини подає В.Баштанник у своїх працях [27-29]. Пропонуючи власну концепцію прав людини з позицій науки державного управління, дослідник зазначає, що критерії членства у

Європейському Союзі, до яких відносяться забезпечення прав і свобод, діяльність інститутів громадянського суспільства [29]. Такий підхід нам видається цілком виправданий у контексті пріоритету національної політики членства в ЄС. Фактично, на тих же позиціях євроінтеграційного дискурсу розроблені підходи Л. Заблоцької, О. Соловйова, С. Шевчука [30-32].

Найбільший внесок в теорію прав і свобод людини вніс вітчизняний дослідник П. Рабінович, який, зокрема, виділяє такі підходи до визначення прав людини:

– етичний (права людини – це різновид, спосіб або форма вираження моралі); — психологічний (права людини – це її вимоги, «претензії» щодо надання їй певних благ, скеровані державі, іншим суб'єктам, зрештою всьому суспільству);

– біологічний (права людини – це певні її фізичні потреби, що виникають вже із самого факту її народження);

– соціальний (права людини – це певним чином соціально внормовані можливості її певної поведінки, спрямованої зазвичай на задоволення різноманітних – насамперед матеріальних, але не тільки – потреб);

– легістський (права людини – це можливості її поведінки, визначені законами держави чи іншими формально-обов'язковими правилами, приписами державних органів, зокрема й судових).

Ми вважаємо, що з позицій формалізації інституту прав людини, варіативності механізмів захисту прав людини (очевидно, у будь-якому суспільстві) П. Рабінович сформулював цілісну сучасну «концепцію права людини мати права» (Н. Бойко). Вважаємо, що визначальною, спільною ознакою цих підходів є те, що у будь-якому випадку вони базуються на життєдіяльності реально існуючої людини, яка є частиною суспільства.) [33-36]. Крім того, автор визначає: «Права і свободи людини – це її певні можливості, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [34].

Як бачимо, за своєю квінтесенцією права та свободи людини є нічим іншим, як можливостями виявлення волі, дій, певної поведінки, діяльності тощо, а також економічними, політичними соціальними та іншими благами, а також «правом» на їх отримання, захист та збереження.

У Конституції України розрізняються «права людини» та «права громадянина». Коли говорять про права людини, то їх пов'язують з індивідом, його існуванням та розвитком. До таких прав відносять право на: життя (ст. 27); повагу до гідності людини (ст. 28); свободу та особисту недоторканність(ст. 29); на недоторканність житла (ст. 30); на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Права громадян пов'язують з відносинами людини як із суспільством, так і державою та її інституціями. Тобто, визначальним у цьому випадку є приналежність людини до держави, громадянином якої вона являється. До таких прав, визначених Конституцією України, є право на: свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право на управління державними справами, участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38), право на участь у проведенні мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39) тощо (рис.1).

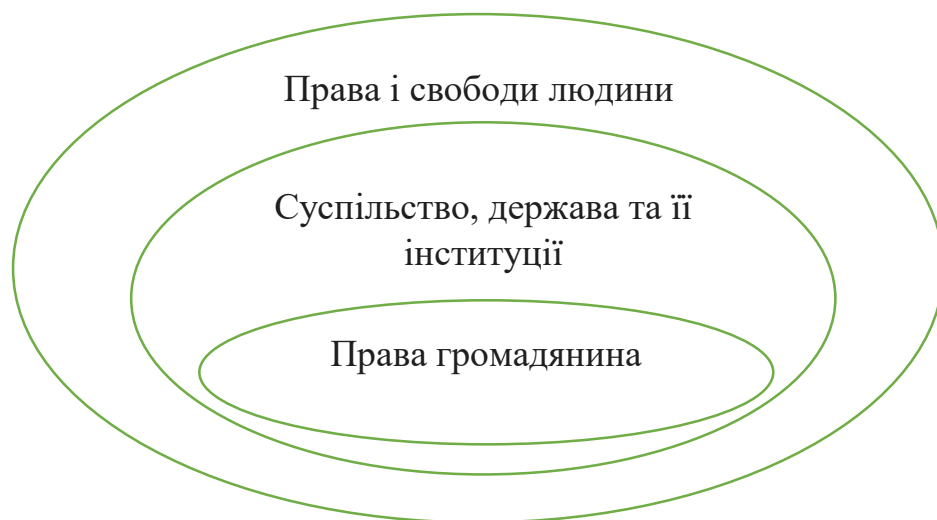

Рис. 1.1 Співвідношення прав людини та громадянина

Поняття «права людини» за змістом є більш широким, ніж поняття «права громадянина», оскільки перші поширюються на всіх людей, у той час коли права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної держави. У такому підході виникає перше фундаментальне протиріччя між потребою прямого застосування міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод громадян в Україні, та нерозробленістю власне інституціональної платформи щодо охорони і захисту загальноновизнаних прав і свобод людини.

При цьому, якщо більшість науковців предметного поля публічного управління вказує на проблеми забезпечення ЗПСЛ в сфері публічного управління, то опосередковано зазначають перш за все, проблемність статусу самих органів публічної влади, їх повноважень і функцій, а також у частині забезпечення прозорості та підзвітності публічної влади перед громадянами, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

У цій частині варто говорити про складність застосування навіть загальноновизнаних категорій науки державного управління:

- орган влади;
- функція органу влади;
- правовий статус посадових осіб, їх повноваження;
- вплив зовнішнього середовища на систему органів влади [37-38].

При цьому недостатня ефективність діяльності органів публічної влади, неефективність вирішення управлінських завдань негативно впливає на розвиток суспільства та забезпечення прав і свобод людини як основи управління. Досить частою дискусією в суспільних науках виступає питання участі (політичної участі) громадян в публічному управлінні. Власне, актуальність такої проблеми слід відзначати для всіх тоталітарних або посттоталітарних країн, незалежно від стану закріплення прав і свобод в конституціях або конституційних законах. Загалом, у випадку нереалізованої участі громадян в публічному житті настає відчуження суспільства від влади, що базується на принципах субсидіарності, децентралізації та деконцентрації, а власне процес управління виходить з конституційного принципу розподілу

влади в Україні. Конституція України встановлює закріпила принцип поділу державної влади на законодавчу, судову та виконавчу складові, а організація і порядок діяльності Верховної Ради України, судоустрій, організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби визначаються виключно законами України. У зв'язку з цим можна погодитися із висновком, що належне практичне вирішення проблем, пов'язаних із формами управління, здатне позитивно впливати на ефективність управління, оскільки вона (ефективність) зумовлюється не тільки адекватністю методів управління з урахуванням об'єкта, але й значною мірою залежить від форм управлінської діяльності.

Водночас, питання форм публічного управління детермінується теорією правової держави, що передбачає таку організацію політичної влади, яка створює умови для найбільш повного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також для найбільш послідовного зв'язування за допомогою права державної влади з метою недопущення зловживань. Такий самий інституціональний механізм покладено в основу публічноуправлінської діяльності.

Власне, концептуальна схема захисту прав і свобод передбачає формування багаторівневого управлінського механізму національної держави щодо гарантування ЗПСЛ, при цьому такий механізм, на загал, не залежить від форми державного устрою, формально існує в межах різних форм державного правління і державного режиму, оскільки наявність такого механізму притаманна інституту держави навіть на ранніх етапах існування. Але вже реальний зміст такого інституту в сучасних державах показує реальний рівень демократії і загалом демократичності правової системи, розвитку засад гуманізму в управлінні. З позицій загальної теорії управління варто говорити про той факт, що концепція гуманізму є певним еталоном сучасної держави, саме така концепція гарантує інституціональний розвиток держави.

Варто вказати на сутнісні характеристики інституту прав людини, що можуть бути покладені в основу нового підходу до детермінації процедури

ЗПСЛ в публічному управлінні. Адже за умови, що органи влади керуються гуманістичними принципами, вони фокусуються на потребах людей і забезпечують їхні права.

Концептуальна схема дослідження особливостей ЗПСЛ наведена на рис.1.1.

Рисунок 1.2. Концептуальна схема дослідження основ публічного управління у сфері ЗПСЛ

Джерело: [39;40-41]; розробка автора.

Однак існує ряд проблем, які ускладнюють розвиток засад гуманізму в публічному управлінні. По-перше, гуманізм є складною філософською концепцією, яка не завжди легко втілюється в практичні заходи. По-друге, публічне управління – це система суспільних відносин, в якій діють різні фактори, які можуть впливати на реалізацію гуманізаційних принципів. По-третє, не існує усталених категорій для визначення ступеню дихотомії гуманізму і управління, оскільки права і свободи не можуть ні гарантуватися, ні реалізовуватися в абсолюті. Для того, щоб подолати ці проблеми, необхідно розробити новий підхід до розвитку засад гуманізму в публічному управлінні. Цей підхід повинен бути інноваційним, базуватися на емпіричних дослідженнях та використовувати сучасні методи аналізу сутності суспільних відносин в умовах нових глобалізаційних викликів.

Вважаємо, що основними положеннями такого підходу виступають: 1) застосування комплексу емпіричних досліджень, що спрямовані на вивчення потреб людей, оцінку ефективності програм по ЗПСЛ та публічних послуг у цій сфері, а також вивчення факторів, що забезпечують розвиток самого публічного управління; застосування інноваційних методик програмування розвитку через статистичні методи, які дозволяють обробляти великі обсяги даних, а також методи якісного аналізу, які дозволяють вивчати складні соціальні явища; 3) мультидисциплінарність (мультигалузевість) як базових наук (філософії, соціальних наук та психології, так і власне публічного управління, що дозволить розробити більш ефективні програми та послуги, які відповідають потребам людей.

Власне, такі дослідження можуть бути спрямовані на вивчення потреб людей, які отримують послуги від публічних органів. Ці дослідження можуть допомогти органам влади запропонувати програми та послуги, які відповідають реальним потребам людей. До того ж, запропоновані нами методологічні концепти можуть бути спрямовані на оцінку ефективності гуманізаційних програм та послуг, й одночасно, – оптимізують встановлення факторів, які впливають на реалізацію гуманістичних принципів. Очевидним

результуючим проявом виступає забезпечення справедливості в публічному управлінні як процесу, за допомогою якого органи влади створюють і підтримують умови, за яких усі громадяни мають рівні можливості та доступ до ресурсів і послуг. Це включає в себе захист прав і свобод людини, забезпечення рівних можливостей для всіх, незалежно від соціального статусу, раси, релігії чи сексуальної орієнтації, і забезпечення того, щоб дії органів влади відповідали потребам усіх громадян.

1.2. Сучасна проблематика інституту прав людини у контексті нової реальності суспільних відносин в системі публічного управління.

В умовах протидії збройній агресії проти України і запровадження правового режиму воєнного стану постало завдання перегляду концептуальних засад прав і свобод людини в Україні, формування нового механізму ЗПСЛ. Адже інститут прав людини є одним із найважливіших інститутів сучасного суспільства, закріплює основоположні права та свободи людини, які є гарантією її гідності та свободи. Російська агресія проти України призвела до масових порушень прав людини, зокрема до вбивств, катувань, гвалтувань та депортації мирного населення. Державна влада України та міжнародні організації докладають зусиль для захисту прав людини в умовах війни, однак ці зусилля не завжди достатні.

Війна є серйозним порушенням прав людини. Вона призводить до масових жертв серед мирного населення, руйнування інфраструктури та порушення основних свобод. Російська агресія проти України є яскравим прикладом порушення прав людини під час війни. Російські війська завдають ударів по цивільних об'єктах, вбивають і катують мирних жителів, депортують людей з їхніх домівок. Серед найбільш поширених порушень прав можна виділити такі: 1) вбивства та катування мирних жителів, адже російські війська здійснюють цілеспрямовані вбивства мирних жителів, зокрема жінок, дітей та людей похилого віку, катують і утримують у полоні мирних жителів,

часто без будь-яких підстав; 2) депортація мирного населення., коли російські війська депортують мирне населення з окупованих територій України до Росії. Ці люди часто змушені залишати свої будинки, майно та близьких; 3) руйнування інфраструктури, коли російські війська завдають ударів по цивільній інфраструктурі, зокрема лікарням, школам та житловим будинкам, що призводить до загибелі людей і перешкоджає доступу до основних послуг; 4) порушення свободи слова та інформації, коли агресор блокує доступ до незалежної інформації в Україні, переслідує журналістів та активістів, які висвітлюють війну. Такі дії очевидно вимагають, окрім прямого припинення таких дій, деокупації територій і звільнення громадян, ще й розробки нового механізму захисту прав і свобод, з акцентом на посилення права на судовий захист, розвиток нових форм судового захисту ЗПСЛ.

Важливо погодитись із професором Л. Новак-Каляєвою, що сучасна система державного управління в Україні перебуває в процесі модернізації, що вимагає формування інноваційних теоретичних концептів, здатних обумовити її стратегічні та тактичні імперативи. Європейські демократичні цінності, зокрема свобода, рівність, справедливість, дотримання законів владою і громадянами, забезпечення прав громадян на недоторканність особи, на працю, гідну її оплату, на вільний вибір місця проживання, на освіту, медичне обслуговування, на забезпечення високих екологічних стандартів навколишнього середовища тощо як система суспільних пріоритетів, що базується на успадкованих традиціях європейського гуманізму та християнських чеснот, на ліберальній ідеї природних і невід'ємних прав людини, найбільше відповідають таким вимогам. Їх інституційною, правовою, морально-етичною та, з огляду на рівень розвитку культурних засад, цивілізаційною основою є права людини, що набули особливої актуальності як засади сучасного європейського управління, досвід якого є важливим і повчальним для України [42]. Повністю підтримуючи дослідницю, зазначимо, що у новий період національно-визвольного процесу в Україні, обумовлений зовнішньою агресією, держава робить максимальні зусилля, щоб зберегти

європейський інтеграційний потенціал набуття членства, головною умовою якого виступає ЗПСЛ.

Цікавою є позиція О.Лемак, яка зазначає, що конституційно-правові засади права на судовий захист в Україні є малодослідженими з точки зору доктрини конституціоналізму, що ґрунтується на ідеях верховенства прав і свобод людини та обмеження владної сваволі. Існують лише окремі наукові дослідження, які присвячені деяким аспектам судового захисту прав неповнолітніх, трудових прав, процесуального положення сторін та учасників процесу або у контексті судового захисту інших прав людини. Також привертає увагу недостатність праць, пов'язаних із міждисциплінарними дослідженнями природи права на судовий захист на рівні теорії права, конституційного та міжнародного права. На думку дослідниці, майже недослідженою є проблема впливу конституційних засад права на судовий захист на процесуальні галузі України [43]/

Фактично, О. Лемак у своїй фундаментальній праці сформулювала право на судовий захист як суб'єктивне публічне право особи на доступ до незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою правовою процедурою на засадах верховенства права і справедливості; обґрунтувала дуалістичну структуру права на судовий захист, яка зумовлена його інституціональним і процесуальним змістом; довела, що вимоги правової визначеності зумовлюють Верховний Суд України та вищі спеціалізовані суди у своїй практиці неухильно слідувати правовим позиціям Конституційного Суду України; визначила основні елементи права на доступ до судового захисту, який охоплює: порядок досудового вирішення спору; доступ до правової допомоги, в тому числі і до безоплатної правової допомоги; розумні строки провадження; право на оскарження судових рішень; обґрунтувала розуміння природи *res judicata* судових рішень як недопустимість перегляду судових рішень, що набрали законної сили, оскільки це має значення також впровадження мінімальних стандартів захисту прав людини, які за загальноприйнятим правилом визначені у міжнародно-правових актах. І

нарешті, основне – конкретизувала зміст прямої дії норм Конституції України щодо основних структурних елементів права на судовий захист, які проявляються на визнанні правотворчої, інтерпретаційної і правозастосовної діяльності судових установ [43]. Ми повністю підтримуємо позицію О. Лемак, і вважаємо, що у такому вигляді варто говорити про інтегрованість права і гарантій, спроможності як гарантувати право, так і його забезпечити.

Якщо інтегрувати підходи В. Баштанника, І. Грицяка, В. Казакова, Л. Мисіва, Л. Новак-Каляєвої, П. Петровського, О. Пушкар, В. Стрельцова та інших вчених, слід зазначити, що людина, права людини, свободи людини, закріплені міжнародними нормами, положеннями Конституцією України як найвища цінність потребують державного визнання, від здобуття незалежності і до сучасного часу. Вперше такі засади державної влади закріпила Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), в тексті якої зазначено, що «Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини» прийняла дану Декларацію, у межах якої «Всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи, які передбачені Конституцією Української РСР і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР. Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин» [44].

На думку представників української публічноуправлінської школи ЗПСЛ, послідовна реалізація проблеми взаємозв'язку прав людини та принципу поділу державної влади є сутністю гуманізаційних засад такого управління, а актуальність зазначених проблем полягає як у теоретичному обґрунтуванні самих категорій «права людини» і «принцип поділу влади», так і у виявленні закономірною взаємозалежності процесів їх формування, розвитку і трансформаційного переходу в умовах державно-управлінської

діяльності. Саме зазначені положення є не тільки політико-правовою основою ідеології трансформаційних процесів в українському суспільстві, а й практикою вдосконалення системи правового регулювання прав людини та організації державної влади [45].

Важливо вказати, що вперше саме Л. Новак-Каляєва запропонувала новий підхід до дослідження «процесу інституціоналізації прав людини, результатом якого стало створення міжнародної системи захисту прав людини, та доведено, що концепція прав людини, акцептована на всіх рівнях європейського управління, вплинула на характер взаємовідносин в означеній системі у двох ракурсах: на стратегічному рівні цей вплив обумовив прагнення європейського співтовариства втілити в життя права людини як основу діяльності владних і громадських інституцій; на тактичному рівні – пошук гнучких процедур забезпечення реалізації прав людини на місцях; процес інституціоналізації прав людини складається з двох невід’ємних компонентів: міжурядових договорів і системи державних та неурядових організацій (далі – НУО), що діють у сфері прав людини, разом створюючи міжнародну систему захисту прав людини на глобальному, регіональному та національному рівнях» [46].

Ми вважаємо, що у такому визначені відображені всі складники сучасного гуманізаційного концепту, й одночасно пропонуємо додати такий контекст, який у проблематиці забезпечення ЗПСЛ практично відсутній на сьогодні – концепції захисту прав і свобод людини як соціального ресурсу (далі – концепція соціального ресурсу, КСР).

Концепція прав людини як соціального ресурсу передбачає, що права людини є не лише моральними принципами, а й цінними соціальними ресурсами. Права людини створюють умови для розвитку людини та суспільства, а їх порушення призводить до втрат цих ресурсів. КСР має ряд переваг порівняно з традиційними підходами до захисту прав і свобод людини. По-перше, КСР підкреслює соціальну цінність прав людини, адже права людини є не лише моральним імперативом, а й цінним соціальним

ресурсом, який можна використовувати для досягнення цілей розвитку суспільства. По-друге, КСР сприяє більш ефективному захисту прав людини. Соціальні мотиви можуть бути більш дієвими, ніж моральні, для стимулювання держав та інших суб'єктів до захисту прав людини. По-третє, КСР може бути застосована до різних аспектів захисту прав людини. Наприклад, вона може бути використана для обґрунтування суспільних інвестицій у права людини, для розробки соціальних стимулів для захисту прав людини та для оцінки втрат від порушення прав людини.

Концепція захисту прав і свобод людини як соціального ресурсу (КСР) може бути застосована на практиці в різних сферах. У сфері освіти вона може бути використана для обґрунтування інвестицій у освіту, а також для розробки навчальних програм, які сприяють розвитку прав людини. У сфері охорони здоров'я вона може бути використана для обґрунтування інвестицій у охорону здоров'я, а також для розробки програм охорони здоров'я, які сприяють реалізації прав людини. У сфері зайнятості вона може бути використана для обґрунтування інвестицій у створення робочих місць, а також для розробки програм зайнятості, які сприяють реалізації прав людини. У сфері соціального забезпечення вона може бути використана для обґрунтування інвестицій у соціальне забезпечення, а також для розробки програм соціального забезпечення, які сприяють реалізації прав людини.

Концепція захисту прав і свобод людини як соціального ресурсу може також бути використана для розробки соціальних стимулів для захисту прав людини. Наприклад, держави можуть надавати пільги або субсидії підприємствам, які дотримуються норм трудового права або охорони навколишнього середовища. Але визначально КСР має зміст у площині інституціонального виміру ЗПСЛ – права на судовий захист як соціального імперативу.

Ми обстоюємо позицію активного права на судовий захист (АПС – активне право на суд; Right to judicial protection – RJP) як права людини на власний розсуд і за власною волею визначати ступінь застосування і ступінь

порушення конституційних прав і свобод на основі норм національного законодавства на основі природніх прав людини. При цьому єдиним інституціональним виключенням може виступати правовий режим воєнного стану, у межах якого РЈР спрямована на забезпечення:

- 1) право на судовий захист як невід'ємного права людини, яке не може бути обмежене навіть в умовах війни;
- 2) дії держави щодо забезпечення доступу до суду для всіх людей, які постраждали від війни, як громадян України, так і іноземців та осіб без громадянства;
- 3) діяльність судів на основі незалежності та неупередженості, спрямування на забезпечення справедливого розгляду справ, пов'язаних з порушенням прав людини в умовах війни.

О. Пушкар цитує у своїй праці теорію Платона, що «справедливість, полягає в рівності між громадянами держави, відповідно, щоб ніхто не захоплював чужого і не позбавлявся свого. Відтак, ідеальна держава, це коли один громадянин такої держави переживає яке-небудь благо чи зло, така держава обов'язково, по-моєму, скаже, що це його власне переживання, і вся цілком буде разом з цим громадянином або радітиме, або тужитиме» [48;49]. На цій платформі дослідниця створила власний підхід до формування гуманізаційного концепту державного управління. Ми вважаємо, що такий підхід міг бути виправданий для держав з багатолітньою історією державотворення і певними суспільними традиціями, навіть досить консервативними. В умовах національного державотворення потрібна інша концептуальна модель. Саме тому ми сформуваємо публічноуправлінський концепт забезпечення права на судовий захист.

Фактично, право на суд, судовий захист в умовах правового режиму воєнного стану (ПРВС) є важливим складником стабільності суспільних відносин. Саме тому наша концепція РЈР полягає у безумовному гарантуванні цього права, забезпеченні його реалізації, вирішенні нагальних проблем дотримання загальних і спеціальних процедур. Вказуючи на специфіку всього

комплексу прав людини, варто наголосити, що процес національного державотворення в Україні визначає доцільність аналізу загальної проблематики публічного управління та адміністрування щодо RJP як фактору державної безпеки, як основи суверенітету Українського народу.

Від початку збройної агресії з 2014 року, що створила системні загрози становленню України як незалежної, суверенної, демократичної, правової держави, питання забезпечення права на судовий захист набули максимальної актуальності. Водночас, реалізація напрямів Угоди про асоціацію України та ЄС потребує нагального забезпечення активного права на судовий захист як першоумови загальнодержавного курсу на набуття відповідності критеріям на вступ до ЄС, концептуальним засадам формування і функціонування Європейського адміністративного простору, Хартії основоположних прав Європейського Союзу як правового акту, що має публічно-правовий, конституційний характер [50]. Проект документу було підготовлено у 2000 році, він набув повної юридичної сили лише з набранням чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 року. Правовий порядок, створений Європейським Союзом, формує реалії економічного, соціального та політичного життя мультикультурного суспільства 28 держав, з населенням близько 500 млн. Ці люди є не просто громадянами своїх країн, вони також є громадянами Союзу. Одним із завдань Хартії було конкретизувати інститут громадянства ЄС та забезпечити однакове застосування прав людини на території усіх держав-членів. А також гармонізувати юридичний статус (режимів) соціальних і економічних прав, з одного боку, та громадянських і політичних прав.

З цих позицій маємо розвинути важливу тезу Л.Новак-Каляєвої про «взаємозалежність між станом розвитку демократичних інституцій в суспільстві та станом дотримання й захисту прав людини, що визначає ефективність влади та її здатність реалізовувати свої функції: дотримання та захист прав людини виступають детермінантою ефективності органів державного управління, пов'язаного з концепцією прав людини різними

формами зв'язків. Взаємозалежність державного управління та прав людини визначає об'єктивну відповідність та порівняльність структури державного управління та прав людини, що діють у відповідних сферах життя суспільства та змінюються під дією тих самих факторів: економічних, політичних, технологічних, ідеологічних тощо» [51]. На нашу думку, в сучасних умовах варто говорити про цілепокладання в управлінні на основі забезпечення RJP, формування спеціальної складової в знаннєвій галузі публічного управління, що спрямована на окрему проблемну сферу публічного управління, що обґрунтовує і забезпечує активне право на судовий захист. Напрямами реалізації тут виступатиме формування основ національного правозабезпечувального простору, трансформації національного механізму забезпечення прав громадян, що виступить свідченням правоспроможності та інституціональної стійкості правової системи України.

Вітчизняні науковці достатньо повно представили сучасну проблематику прав і свобод в публічноуправлінському змісті. Так, професор О. Негодченко вважав, що права людини органічно вплетені в суспільні відносини, вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх вчинків та діяльності, запобігання протиріччям, протиборствам, конфліктам. По своїй суті вони нормативно формулюють ті умови і способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави [52].

Розмірковуючи над питаннями гуманізму, О. Пушкар вказує на той факт, що на її думку, гуманізм – це світогляд, в центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності, що виникає як філософське вчення в епоху Відродження. Гуманізм стверджує цінність людини як особистості, його право на свободу, щастя, розвиток, прояв своїх здібностей. Найчастіше виділяють: 1) древній гуманізм (Аристотель, Демокрит, Епікур, Лукрецій, Сократ; 2) класичний гуманізм - гуманізм епохи Відродження (Бекон, Боккаччо, Еразм Роттердамський, Монтень, Томас Мор); 3) теїстичний гуманізм; атеїстичний

гуманізм (Ж.-П. Сартр та ін; 4) комуністичний гуманізм; 5) натуралістичний (або науковий) гуманізм. Дослідниця виокремлює поняття гуманізму як прогресивної життєвої позиції, виокремлює наукові напрями, дотичні до гуманізму (гуманізаційного концепту), і врешті решт сформовані під його впливом: позитивізм; енвайроменталізм; екзистенціалізм; постгуманізм; прагматизм [53].

Ми підтримуємо загалом таку теоретичну модель, але обстоюємо інший – етатизований підхід до проблематики права на судовий захист у межах моделі «обов'язок держави – право громадянина» так само як і у дихотомічній парі такої управлінської парадигми «право держави – обов'язок громадянина», що дозволяє розкрити інші потенційно важливі аспекти:

по-перше, спроможності держави самостійно вирішувати комплекс правозабезпечувальної і правогарантувальної діяльності на етапі формування та реалізації державної політики;

по-друге, адекватно оцінювати прорахунки і недоліки публічноуправлінської діяльності незалежно від майбутньої суспільної оцінки таких дій;

по-третє, інституціональної здатності вирішувати питання забезпечення прав людини на судовий захист.

Отже, для реалізації концепції Right to judicial protection в Україні в умовах війни необхідно вжити таких заходів: забезпечити функціонування судової системи в умовах війни, що поєднує вжиття заходів для захисту суддів та інших працівників судової системи, а також для забезпечення доступу до суду для всіх людей, які постраждали від війни; створити спеціальні механізми для розгляду справ, пов'язаних з порушенням прав людини в умовах війни, будуть ефективними та справедливими, відповідатимуть міжнародним стандартам; широко просувати в суспільній думці публічноуправлінський механізм забезпечення права на судовий захист серед населення.

Варто взяти до уваги наукові підходи професора П. Петровського щодо гуманітарної парадигми як цілісної методологічної моделі утвердження

розвитку людини відповідними її сутності методами, в тому числі і засобами державного управління [54-57]. Ми обстоюємо більш широкий підхід на основі гуманізаційної парадигми В. Баштанника, О. Пушкар, які теж розвивали окремі ідеї П. Петровського, хоча сформували інституціонально інший підхід до проблеми правореалізації. Важливо відзначити визначення саме П. Петровського щодо гуманітарного аспекту розуміння сучасного врядування, який дозволяє розкрити не лише загальні тенденції розвитку та необхідні завдання управлінського впливу, а й індивідуально-особистісні виміри цих процесів, мотиваційні спонуки діяльності учасників та можливості їх залучення до спільної справи. Відповідно, на основі потенціалу впровадження гуманітарної парадигми професор П. Петровський виділяє державну кадрову політику, що стосується не лише публічної служби, а й значно більш широкої сукупності суспільних відносин [54]. Але у контексті підходу даного дослідника вкажемо, що проблемне місце в такій концепції належить власне неформальному інституту публічної служби, як поняття, що кваліфікується лише в Кодексі адміністративного судочинства, як власне термін, що вживається виключно в межах адміністративного судочинства.

Натомість дослідження В. Купрійчука за тематикою гуманізації державного управління являє собою цілеспрямовану переорієнтацію діяльності управлінських структур, суб'єктів на безпосереднє задоволення життєвих потреб членів суспільства, створення умов для їх повноцінної самореалізації. При цьому В. Купрійчук вказує, що механізм гуманізації державної влади має базуватись на відповідному світоглядно-ідеологічному підґрунті, соціальна сутність якого полягає у прагненні створити оптимальні умови для гармонійного розвитку суспільства, держави і кожної людини. Далі дослідник розвиває тему гуманістичного іміджу, і на цій платформі пропонує засади реформ в системі державної служби в умовах проведення політичної реформи в Україні: децентралізація і демократизація управління, трансформація державного управління в публічне з посиленням ролі інститутів громадянського суспільства [58-59]. Ми пропонуємо інший підхід,

який не заперечує позицію В. Купрійчука, але базується на принципово іншому алгоритмі, що являє собою продовження нашого концепту Right to judicial protection.

Розвиток наведених напрямів раціоналізації правореалізаційних форм і методів в системі ПУА може бути забезпечено на основі зміни управлінської парадигми щодо правового забезпечення публічноуправлінської діяльності. Зокрема, правове забезпечення публічноуправлінської діяльності в умовах війни має такі особливості:

1) відповідність міжнародним стандартам публічноуправлінської діяльності, яка у будь-яких умовах повинна відповідати правовим актам міжнародних організацій щодо забезпечення прав людини, принципам та гуманітарного права. В умовах війни ця вимога є особливо важливою, оскільки вона є гарантією захисту прав людини для всіх людей, незалежно від їхньої приналежності, у тому числі – у судових інстанціях.

2) інституціональне та організаційне забезпечення доступу до правосуддя загалом, й до судового процесу – зокрема, адже держава повинна забезпечити функціонування судової системи в умовах війни та створити спеціальні квазі-судові механізми для розгляду справ, пов'язаних з порушенням прав людини в умовах війни;

3) забезпечення ефективності і справедливості;

4) внесення змін до законодавства, які забезпечують відповідність публічноуправлінської діяльності міжнародним стандартам прав людини та гуманітарного права.

Незважаючи на зусилля України та міжнародних організацій, ситуація з дотриманням прав людини під час російської агресії проти України залишається вкрай складною. Російські війська продовжують вчиняти масові порушення прав людини, а міжнародні організації не завжди можуть ефективно реагувати на ці порушення. Для ефективного захисту прав людини під час війни необхідно: посилити міжнародний контроль за дотриманням прав людини в умовах війни; створити ефективні механізми притягнення до

відповідальності за порушення прав людини під час війни; підвищити рівень обізнаності про права людини серед населення. Вирішення цих проблем є важливим завданням для міжнародного співтовариства. Воно сприятиме створенню більш справедливого та гуманного світу. Наведемо основні положення Конституції України з цього питання (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1.

Конституційні гарантії реалізації права на судовий захист

	Стаття Конституції	Зміст норми
1	2	3
1.	Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується
2.	Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.
3.	Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла	... Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.
4.	Стаття 32.	Кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї
5.	Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом	Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

1	2	3
6.	Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.	В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції
7.	Стаття 92. Виключно законами України визначаються	14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури;
8.	Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди	Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.
9.	Стаття 125. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом	З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди
10.	Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.	Основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 9) обов'язковість судового рішення.

Так само варто навести положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Положення Конвенції про захист прав людини і основоположних
свобод

№	Стаття Конвенції	Зміст норми
1.	Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність	3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання
2.	Стаття 6 Право на справедливий суд	<p>1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.</p> <p>2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.</p> <p>3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

З позицій нормативно-правового аналізу слід визначити, що право на захист прав в суді – норма, яка встановлюється Конституцією України і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. У даному контексті варто вказати на спеціальний юридичний феномен – право на справедливий суд, що встановлений Конституцією України. З цього приводу зауважимо, що однією з проблем забезпечення прав і свобод є лише формальними, не мають практичного значення для громадян. Наприклад, право на працю та соціальний захист залишається лише декларативним, оскільки багато громадян України змушені працювати в незаконній сфері або отримувати низьку заробітну плату, не маючи достатнього соціального захисту.

Ще однією проблемою є недостатня захищеність прав людини у сфері правосуддя. У сучасних умовах в Україні часто спостерігаються випадки політичного впливу на судові рішення, корупції та безкарності правопорушень. Це негативно впливає на довіру громадян до судової системи та дискредитує принципи рівності перед законом. Також важливо відзначити, що сучасні технології та цифрова сфера створюють нові виклики для прав людини. Зростає кількість випадків порушення приватності та кібербулінгу, а також поширення фейкової інформації та дезінформації. Це ставить під загрозу свободу слова та право на інформацію. Хоча окремі новітні виклики до системи прав людини є частими, правова модель є достатньо регламентованою і сталою.

Отже, проблемність сучасності полягає в тому, що деякі права людини залишаються декларативними та не ефективно захищеними, а також у виникненні нових викликів у зв'язку з розвитком технологій. Це потребує подальшого вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики в Україні.

1.3. Загальна характеристика реалізації права на судовий захист в системі судової влади

Незважаючи на досить глибоке дослідження окремих аспектів діяльності судової влади в Україні, здійснення правосуддя, наразі існує необхідність з'ясування сутності поняття «правосуддя», оскільки зазначена категорія залишається невизначеною на нормативно-правовому рівні, а також визначення механізму взаємодії між органами, що складають систему правосуддя в Україні. При цьому слід вказати на те, що сучасні дослідження правової культури в більшій мірі ґрунтуються на розумінні її як сукупності досягнень суспільства у галузі регулювання суспільних відносин на основі принципів верховенства права, справедливості, гуманізму, захисту прав і свобод людини. Доцільно зазначити, що відсутність, усталеного праворозуміння характерних ознак правосуддя, ролі в здійсненні захисту прав людини та громадянина в механізмі здійснення державної влади призводить до невизначеності правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин та зменшення ролі правової культури в суспільстві.

Разом з тим, на виклики суспільства, задля належного становлення та розвитку системи органів публічної влади, в тому числі судової, в контексті сучасних трансформаційних процесів, існує необхідність теоретико-методологічного обґрунтування напрямів діяльності органів системи правосуддя в Україні, нормативного визначення структури та повноважень таких органів.

З позицій публічно-управлінської складової правосуддя в Україні зумовлена тим, що в сучасних умовах держави, важливим завданням є формування такої моделі правової держави, яка здатна забезпечувати та здійснювати ефективний судовий захист прав людини. Необхідність вдосконалення регуляції здійснення правосуддя в Україні зумовлена низкою реформ, а також станом реалізації європейської інтеграційної політики та особливими умовами сучасної держави. В умовах сьогодення взаємодія

органів системи правосуддя в Україні вимагає адаптації європейського досвіду регулювання суспільних відносин у цій сфері.

З метою дослідження проблеми забезпечення права на судовий захист доцільно зосередити увагу на обґрунтування поняття «право на захист прав у суді» з позицій публічного управління та адміністрування, взаємодії органів судової влади України в контексті її реформування, розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення їх роботи в системі судової влади, що досягається шляхом вирішення таких завдань: 1) проаналізувати поняття «судова влада», «правосуддя», встановити сутність та складові; 2) визначити механізм взаємодії між інститутами системи судової влади в Україні, встановити місце і роль кожного зі структурних елементів системи правосуддя, окреслити роль суспільства в системі правосуддя в Україні; 3) систематизувати сучасні підходи до розподілу повноважень між структурними елементами системи судової влади в Україні щодо ефективного захисту прав людини.

Очевидним і беззаперечним є факт, що розвиток правосуддя в Україні та успіх проведення судової реформ залежить від багатьох чинників, у тому числі й необхідності в науковому визначенні понятійно-категоріального апарату, що використовується в цій сфері. Отже, перш ніж перейти до характеристики механізму взаємодії органів системи правосуддя в Україні, слід окреслити сутність поняття «правосуддя», визначити його зміст. При цьому, доцільно зазначити, що нормативно-правове визначення поняття «правосуддя» в Україні на даний час не існує.

Так, за приписами статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

1. Організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд регулюється

Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до статті 1 зазначеного Закону України судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. При цьому, слід звернути увагу, що Конституцією України, а саме статтею 6, закріплено поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, що дозволяє організувати ефективне управління державою та забезпечити створення системи стримувань і противаг, яка не дозволяє тій чи іншій гілці влади перевищувати свої повноваження. Проте, аналізуючи Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року № 1401-VIII, робимо висновок, що поняття «судова влада» в даному нормативно-правовому акті не вживається [60]. Варто також вказати на особливості прийнятих рішень Верховної Ради України щодо діяльності органів судової влади – Закону України «Про відновлення довіри до судової влади» (2014 р.) [61] та Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» (2015 р.) [62].

А. Баштанник вказує на такі аспекти розвитку системи судової влади:

- 1) забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів;
- 2) підвищення вимог, у тому числі етичних, до членів органів, відповідальних за формування суддівського корпусу;
- 3) реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження;
- 4) підвищення професійного рівня суддів;
- 5) удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження;
- 6) підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань;
– *адміністративний аспект* (шляхом розробки відповідних механізмів контролю в системі судочинства, формалізації процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності):

1) підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності;

2) зростання прозорості та відкритості правосуддя;

3) підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції;

– *інституціональний аспект* (шляхом створення та ефективного функціонування органів судової влади, оптимізації їх повноважень):

1) підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій;

2) забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи [63].

Окрім того, доцільно вказати, що аналізуючи Конституцію України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів», окрім поняття «правосуддя» вживається термін «судочинство».

Оскільки поняття «правосуддя», «судочинство» та «судова влада» використовуються досить часто як в науці, так і на практиці, то виникає питання: чи є зазначені терміни тотожними, або ж вони є різними за змістом?

З точки зору публічного управління на сучасному етапі систему правосуддя, відповідно до розділу VIII Конституції України (враховуючи зміни, внесені відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року № 1401-VIII), складають:

1) суди як органи, які наділені виключним правом здійснення правосуддя;

2) судді (в окремих випадках присяжні) як носії правосуддя;

3) Вища рада правосуддя;

4) суддівське самоврядування;

5) прокуратура;

6) адвокатура.

При цьому доцільно зазначити, що у процесі модернізації системи публічного управління, новелою виступає не тільки конституційне визначення повноважень такого державного органу як Вища рада правосуддя, а й віднесення таких суб'єктів судової влади як суддівське самоврядування, прокуратура та адвокатура до системи правосуддя в Україні. Проте, вказане прямо суперечить статті 124 Конституції України, відповідно до якої правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Слід вказати, що ці суб'єкти не можуть здійснювати правосуддя за своєю правовою природою. Особливості діяльності та взаємодії суб'єктів правосуддя розглянемо нижче.

У своїх правових висновках Конституційний Суд України тлумачить правосуддя як галузь державної діяльності. Зокрема, відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справах. Суд підтвердив зазначену правову позицію в своєму рішенні, де визнав діяльність державних і недержавних органів такою, що не здійснює функції правосуддя в контексті статті 124 Конституції України [64].

В. Бігун вказує, що поняття «правосуддя» і «судочинство» є відмінними юридичними термінами за специфічним змістом. Їх вживання як синонімічних є недоцільним. Автор формулює розуміння суті правосуддя так: «функціональне розуміння правосуддя ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге змістовне розуміння акцентує на внутрішніх характеристиках судової діяльності.». При цьому, на думку автора, якщо перше акцентує на функціях та суб'єктному складі діяльності, то друге – на змісті судового процесу та його меті, зокрема справедливості» [65].

На підставі аналізу вищезазначених положень, можемо зробити висновок, що в розумінні Конституції України правосуддя – це вид самостійної державної діяльності, що здійснюється лише судами як

спеціальними державними органами з метою захисту прав людини та громадянина шляхом здійснення розгляду судових справ.

Трансформаційні процеси, що відбуваються за останні роки в Україні, процес формування інститутів громадянського суспільства та розбудова демократичної, соціальної та правової держави потребують оптимального та ефективно вдосконалення механізму взаємодії органів системи правосуддя.

Слід наголосити, що ефективне управління державою та забезпечення створення системи стримувань і противаг, яка не дозволяє тій чи іншій гілці влади перевищувати свої повноваження (поділ влади) призводить до змін у системі владних відносин.

На нашу думку саме поняття «система» містить в собі певний механізм взаємодії між елементами (складовими частинами) такої системи, який забезпечує ефективне функціонування системи та її цілісність. Таким чином, суб'єкти системи правосуддя мають взаємодіяти між собою так, щоб правосуддя було ефективним, при цьому, залишаючись незалежним.

Так, С. В. Прилуцький зазначає, що суд, прокуратура та адвокатура виступають як самостійні інститути правосуддя та мають окремі процесуальні функції. Автор зазначає, що судова влада «оживає» у процесі судочинства тоді, коли в процесі задіяні всі учасники. Судова система, судді та суди самі по собі не в змозі здійснювати судову владу [66;67]. О. З. Хотинська-Нор вказує, що «інститутам прокуратури та адвокатури притаманний певний антагонізм, зумовлений, зокрема, й їх правовою природою (перша уособлюється в органах державної влади, в той час як друга є недержавним самоврядним інститутом), разом вони, здійснюючи функції обвинувачення та захисту, забезпечують реалізацію судової влади». Також, професор О.З. Хотинська-Нор з'ясувала сутність реформаторських процесів у судовій системі, закономірності перебігу судової реформи, її роль у формуванні громадянського суспільства, запропоновано основні складові формування успішної стратегії реформування судової системи. Крізь призму теоретичних положень у наукових працях дослідниці проаналізовано історію розвитку

судової системи в Україні та вплив на неї прецедентної практики Європейського суду з прав людини. [68].

Відповідно до ст. 131-1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Разом з тим, статтею 1 Закону України «Про прокуратуру» визначено, що прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Як бачимо, спеціальним законом, який визначає правові засади організації і діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, а також систему прокуратури України, не визначається, що прокуратура є органом судової влади. Окрім того, слід зазначити, що аналізуючи, вказаний нормативно-правовий акт, прокуратуру не можливо віднести до однієї з гілок влади.

Один із вітчизняних дослідників зазначає, що включення нормативного регулювання питань прокуратури до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України не призводить до автоматичного віднесення її до судової гілки влади, оскільки прокуратура України не підпорядковується виконавчій або судовій владі і організаційно не належить до останніх, є підстави констатувати про не входження органів прокуратури до жодної з гілок державної влади.

Що ж стосується адвокатури, то основне її завдання - надання професійної правничої допомоги (стаття 132-2 Конституції України). За приписами статті 2 Закону України «Про адвокатуру» адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту,

представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

С. В. Прилуцький наголошує, що самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації щодо наявного режиму законності [67]. Важливо погодитися з цією позицією та вважаємо, що віднесення ст. 131-2 Конституції України в розділ «Правосуддя» є недоречним та суперечить змісту поняття «правосуддя».

Натомість, ще одним концептуальним підходом є тлумачення поняття «судова система» у вузькому значенні, як про систему судових органів, приділяючи увагу суб'єктному складу системи. Автор такого підходу вважає, що судову систему утворюють не лише суди. Якщо визначати судові органи як такі, що здійснюють судову функцію держави (судову владу), то очевидно, що допоміжні органи (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України) реалізують свої повноваження щодо забезпечення функціонування судів. Таким чином вони є невід'ємною складовою однієї системи, оскільки від них безпосередньо залежить здійснення судами свого повноваження – правосуддя [68].

З огляду на такий підхід, слід вказати, що новелою є конституційне закріплення повноважень Вищої ради правосуддя у розділі VIII Конституції України. Разом з тим, повноваження інших органів системи правосуддя не окреслені конституційно.

Відповідно статті 1 до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм

Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Слід звернути увагу, що Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох - обирає Верховна Рада України, двох - обирає з'їзд адвокатів України, двох - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Разом з тим, говорячи про прагнення до незалежності судової влади, вважаємо недоцільним обрання членів до органу, що має на меті забезпечувати таку незалежність, органами, що не мають відношення до системи правосуддя. Таким чином порушується система стримувань і противаг, оскільки на законодавчому рівні передбачено «вплив» інших гілок влади на судову.

Саме тому має велике значення й право на справедливий суд. Слід зазначити, що першим нормативно-правовим актом, в якому закріплене таке право є Загальна декларація прав людини. Відповідно до статті 8 Декларації, кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Статтею 10 вказаного нормативно-правового акту передбачено, що кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом [69]. Пізніше ці гарантії відобразились в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, відповідно до якого кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Окрім того, пактом

передбачено низку гарантій, які мають на меті забезпечити реалізацію права на судовий захист, наприклад:

- рівність всіх перед судами та трибуналами;
- бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;
- мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;
- бути судженим без невиправданої затримки;
- бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;
- допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;
- користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;
- не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винуватим [17].

Одним з європейських стандартів є процесуальна належна правова процедура, що передбачає собою право на справедливий судовий розгляд. Так, відповідно до частини 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується

публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Доцільно зазначити, що процесуальній належній правовій процедурі мають відповідати всі процесуальні права, які б мали на меті забезпечення прав людини.

Конституція України увібрала в себе основні положення цих нормативно-правових актів, саме таким чином забезпечила регулювання відносин між державою та суспільством. Усі демократичні суспільства прагнуть до належного дотримання прав людини та невідкладності відповідальності за їх порушення. Проте, це можливо лише за умови постійного прогресного розвитку правової держави, підвищення рівня правової культури кожної людини, що буде відповідати моральним засадам суспільства. Тільки це становитиме основу взаємовідносин між державою та людиною на демократичних засадах. Одним з найголовніших заходів щодо забезпечення дотримання європейських принципів публічного управління є створення належної та ефективної національної системи судового захисту прав і свобод людини і громадянина, що виступає основою демократизації, європеїзації та гуманізації управління. Саме тому, право людини на судовий захист слід досліджувати через діяльність судової влади та здійснення правосуддя.

Конституцією України гарантується кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [70]. Слід зазначити, що право людини на судовий захист відноситься до переліку прав, які не можуть бути обмежені за змістом, а сам зміст цього права полягає в тому, що кожен має право звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або

порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист [71]. На думку М. Аракеляна, зміст права на судовий захист складається з таких елементів як доступність до правосуддя, право на оскарження судового рішення, рівність учасників судового процесу, незалежність та неупередженість суду тощо [72]. У той самий час цей дослідник характеризує зміст такого права через основні принципи здійснення судочинства.

Разом з тим, вищенаведені засади судочинства виступають перешкодою на шляху до реалізації права людини на судовий захист, що обумовлено недостатнім рівнем довіри до органів судової влади. Фактично довіра суспільства до судових органів є найнижчою, ніж до інших державних органів влади. На нашу думку, це пов'язано з високим негативним інформаційним полем щодо діяльності судової влади в Україні, в тому числі й через корупційну складову судової системи, через викривлене подання інформації щодо діяльності судів та суддів, а також політичну вмотивованість. Адже кожен суддя має дотримуватися принципу відкритості та прозорості у своїх діях, що ним вчиняються з метою забезпечення та дотримання прав людини. Іншими словами – має забезпечуватися здійснення концепції належної правової процедури.

Концепція належної правової процедури здебільшого просліджується в кримінальних провадженнях. Відповідно до статті 2 Кримінального процесуального кодексу України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не

була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [73]. Належна правова процедура в кримінальному процесі проявляється в гарантіях при затриманні особи, забезпеченні права на захист таких осіб, презумпції невинуватості, змагальності та рівності сторін у процесі.

Окрім того, при здійсненні правосуддя існує проблема реалізації належної правової процедури під час вирішення судами питання про допустимість доказів, що в свою чергу суттєво обмежує права осіб – учасників судового процесу, а це є значною перешкодою в справедливому судовому розгляді, що призводить в більшості випадків до порушення закону. Також доцільно вказати, що в Українській державі хоча й визнається та діє принцип верховенства права, суди під час розгляду справ посилаються на велику кількість положень нормативно-правових актів. При цьому суди часто не приводять доводи та аргументації чому саме застосовуються ті чи інші норми законодавства. Це призводить до різного тлумачення норм законів, що в свою чергу викликає різне застосування цих норм в однакових категоріях справ. Тобто в Україні існує проблема забезпечення реального і ефективного права на судовий захист. Здійснення правосуддя має бути правовим механізмом у вирішенні конфліктів професійними суддями відповідно до встановленої належної правової процедури. Адже суд має забезпечити рівний захист в однаковій мірі незалежно від статусу учасників судових процесів.

Концепція належної правової процедури прямо не регламентована Конституцією України, але її елементи є важливими принципами права в Українській державі та мають впроваджуватися та використовуватися при здійсненні правосуддя. Слід погодитися з концептуальним підходом, що належна правова процедура «включає як процесуальні гарантії захисту особистих прав, так і правові механізми обмеження свавілля держави в особі її органів і посадових осіб (насамперед шляхом оскарження їхніх дій до суду)» [74]. Належна правова процедура має бути конституційною гарантією, яка не

дозволить державі «ображати» її громадянина та людину. Адже дотримання процесуальної належної правової процедури: по-перше, виконує функцію встановлення істини та всіх обставин у справі; по-друге, виступає важливою цінністю поваги до людської гідності. Адже, кожна людина зацікавлена в тому, щоб бути почутою в суді та донести до суду всі належні докази. Коли суд дотримується належної правової процедури, то велика вірогідність того, що сторона у справі сприйматиме рішення суду як законно прийняте та вмотивоване.

Погоджуємося з думкою, що «ідея верховенства права, пов'язаної із станом правової захищеності особи, забезпечення її гідності та відповідних процедур захисту лежить в основі концепції конституційної держави. Існування правопорядку, в якому тісно взаємопов'язані такі елементи як права і свободи людини, суверенітет народу та належні правові процедури здійснення публічної влади створюють механізм конституційної держави» [74]. Слід наголосити на тому, що приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами, на основі запозиченого зарубіжного досвіду, саме по собі не усуне проблему не ефективного правового механізму захисту прав людини, гарантованих Конституцією України, адже, кожна людина очікує, що права, які закріплені в конституції держави, будуть справедливо застосовуватися до неї. Це очікування саме належної правової процедури, яка буде своєрідною протизагою та стримуванням між різними гілками влади при гарантуванні та дотриманні прав людини, а також розробці належного нормативно-правового забезпечення в цій сфері.

Висновки до розділу 1

1. Варто визначити сучасний науковий концепт гуманізаційного підходу, складниками якого виступають: 1) застосування комплексу емпіричних досліджень, що спрямовані на вивчення потреб людей, оцінку

ефективності програм по ЗПСЛ та публічних послуг у цій сфері, а також вивчення факторів, що забезпечують розвиток самого публічного управління; застосування інноваційних методик програмування розвитку через статистичні методи, які дозволяють обробляти великі обсяги даних, а також методи якісного аналізу, які дозволяють вивчати складні соціальні явища; 3) мультидисциплінарність (мультигалузовість) як базових наук (філософії, соціальних наук та психології, так і власне публічного управління, що дозволить розробити більш ефективні програми та послуги, які відповідають потребам людей

2. У дисертації запропонована теоретична концепція прав людини як соціального ресурсу (КСР), що передбачає детермінацію права людини є не лише моральними принципами, а й цінними соціальними ресурсами. Права людини створюють умови для розвитку людини та суспільства, а їх порушення призводить до втрат цих ресурсів. КСР має ряд переваг порівняно з традиційними підходами до захисту прав і свобод людини. По-перше, КСР підкреслює соціальну цінність прав людини, адже права людини є не лише моральним імперативом, а й цінним соціальним ресурсом, який можна використовувати для досягнення цілей розвитку суспільства. По-друге, КСР сприяє більш ефективному захисту прав людини. Соціальні мотиви можуть бути більш дієвими, ніж моральні, для стимулювання держав та інших суб'єктів до захисту прав людини. По-третє, КСР може бути застосована до різних аспектів захисту прав людини. Наприклад, вона може бути використана для обґрунтування суспільних інвестицій у права людини, для розробки соціальних стимулів для захисту прав людини та для оцінки втрат від порушення прав людини.

3. У дисертації пропонується наукова позиція щодо активного права на судовий захист (АПС – активне право на суд; Right to judicial protection – RJP) як права людини на власний розсуд і за власною волею визначати ступінь застосування і ступінь порушення конституційних прав і свобод на основі норм національного законодавства на основі природніх прав людини. При

цьому єдиним інституціональним виключенням може виступати правовий режим воєнного стану, у межах якого РЈР спрямована на забезпечення: право на судовий захист як невід'ємного права людини, яке не може бути обмежене навіть в умовах війни; дії держави щодо забезпечення доступу до суду для всіх людей, які постраждали від війни, як громадян України, так і іноземців та осіб без громадянства; діяльність судів на основі незалежності та неупередженості, спрямування на забезпечення справедливого розгляду справ, пов'язаних з порушенням прав людини в умовах війни.

4. Правове забезпечення публічноуправлінської діяльності щодо забезпечення права на судовий захист в умовах війни має такі особливості:

1) відповідність міжнародним стандартам публічноуправлінської діяльності, яка у будь-яких умовах повинна відповідати правовим актам міжнародних організацій щодо забезпечення прав людини, принципам та гуманітарного права. В умовах війни ця вимога є особливо важливою, оскільки вона є гарантією захисту прав людини для всіх людей, незалежно від їхньої приналежності, у тому числі – у судових інстанціях.

2) інституціональне та організаційне забезпечення доступу до правосуддя загалом, й до судового процесу – зокрема, адже держава повинна забезпечити функціонування судової системи в умовах війни та створити спеціальні квазі-судові механізми для розгляду справ, пов'язаних з порушенням прав людини в умовах війни;

3) забезпечення ефективності і справедливості;

4) внесення змін до законодавства, які забезпечують відповідність публічноуправлінської діяльності міжнародним стандартам прав людини та гуманітарного права

Основні результати дослідження, що надані у цьому розділі, були опубліковані у фахових наукових виданнях і включені до списку опублікованих праць [2;3].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Сутність та основні структурні елементи інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист

Права людини, підкріплені принципом формальної рівності, стали наріжним каменем суспільного прогресу, формуючи характер держави, стримуючи її абсолютну владу, сприяючи демократичній взаємодії між державною владою та окремими особами та звільняючи індивідів від надмірного державного контролю та придушення своїх свобод та інтересів. Становлення правової держави було б немислимим без утвердження в суспільній свідомості та практиці поняття прав людини [].

Варто наголосити, що еволюція прав людини завжди відбувається у публічноуправлінській площині, адже цілком логічним є наявність суспільного регулятора – держави (чи суверена), що забезпечить поступальний розвиток цього інституту. розвитку передували тривалий і важкий пошук визначення стосунків між індивідами в державно організованому суспільстві, як з владою, так і один з одним. Термін «права людини» вперше був офіційно використаний у Декларації незалежності Сполучених Штатів у 1776 році. Цей документ проголошував, що «всі люди створені рівними, що їх Творець наділив певними невід’ємними правами, серед яких Життя, Свобода. і прагнення до щастя» [75]. Проте ідея прав людини існувала задовго до цього. Це можна простежити до європейського середньовічного права, яке захищало певні права, такі як право на життя, право на свободу та право на справедливий суд. Ці ідеї отримали подальший розвиток у періоди Відродження та Просвітництва, коли люди почали закликати до більшої свободи та рівності. У 1789 році Французька революція

проголосила Декларацію прав людини і громадянина, яка стала одним із найважливіших документів у розвитку прав людини. Цей документ проголошував, що «люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах». У 19 столітті ідея прав людини поширилася по всьому світу. У 1848 році була прийнята Декларація прав людини і громадянина Мексиканської Республіки, а в 1864 році була підписана Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у дійових збройних силах. Загальноприйнятим цей термін став з 1945 р., коли в преамбулі Статуту ООН були зафіксовані слова: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості ... знову утвердити віру в основні права людини ...» [76].

О. Пушкар вважає, що сучасній науковій літературі існують різні методологічні концепції щодо тлумачення змісту поняття «права людини». Загалом виокремлюють три основні підходи до цього поняття: 1) підхід, що розглядає права людини як можливості діяти в певний спосіб (або утримуватись від певних учинків); 2) підхід, який наголошує на необхідності закріплення прав людини в нормативно-правових актах та ототожнює їх з поняттям «свобода»; 3) підхід, що розглядає права людини лише як можливості одержувати певні блага від держави. Отже, як вважає О. Пушкар, права людини – це певні її можливості, об'єктивно зумовлені характером та досягнутим рівнем розвитку суспільства (котрі на сучасному етапі зазнають відчутного міжнародного впливу), які обґрунтовані з позиції моральних норм, домінуючих у відповідному суспільстві, спрямовані на забезпечення гідних умов існування та нормального розвитку людини, а, отже, - й на утвердження її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти [77]. Продовжуючи дискусію на цю тему, О. Пушкар пропонує у категорії «права людини» підкреслити як індивідуальні, так і суспільні засади їх сутнісно-змістової природи в єдності, а саме: «права людини – це досягнуті в ході історичного розвитку людської цивілізації можливості особи задовольняти свої життєво важливі потреби та інтереси, зафіксовані в міжнародних документах і національних нормативно-правових актах, і в силу цього гарантовані та

стимульовані з боку міжнародної спільноти, відповідного суспільства і держави» [77]. Загалом, ми підтримуємо таку тезу, але в контексті предмета дослідження мова йде скоріше про можливість (здатність) відновлення особистих прав, оскільки право на судовий захист передбачає два складники: унеможливлення порушення прав, а також їх відновлення у разі їх порушення.

Саме на цьому базується наша дослідницька позиція щодо публічноуправлінського змісту права на судовий захист. Сутність інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист полягає в тому, що вони забезпечують правове регулювання та організаційне забезпечення реалізації цього права. Основними структурними елементами цих засад є: по-перше, функціональний механізм правового регулювання реалізації права на судовий захист, що здійснюється на основі Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших нормативно-правових актів. Правове регулювання забезпечується запровадженням відповідних правових норм, які визначають порядок реалізації права на судовий захист, права та обов'язки учасників судового процесу, відповідальність за порушення цього права; по-друге, організаційне забезпечення реалізації права на судовий захист, що здійснюється на основі створення та функціонування судової системи, а також включає функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, які відповідають за забезпечення доступу до правосуддя.

Саме тому основними завданнями інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист (ПСЗ) є: забезпечення доступу до правосуддя для всіх громадян України, тобто забезпечується можливість кожній особі звернутися до суду за захистом своїх прав та свобод (право на захист своїх прав – як інтеграція позитивного і суб'єктного права), незалежно від її статі, раси, національності, релігійних переконань, мовних чи інших ознак. Саме так трактують такі підходи сучасні міжнародні правові акти [78-80].

На приматі такого правового виклику (право на право) формалізується друга складова публічноуправлінського змісту ПСЗ – забезпечення справедливого та ефективного судового розгляду справ, і винесення справедливого та ефективного судового рішення. Це означає, що суд повинен забезпечити дотримання всіх прав учасників судового процесу, а також винести справедливе рішення, яке буде відповідати вимогам закону та справедливості. Втім, тут виникає перший парадокс права на судовий захист: очевидно, що право людини має бути апріорно підтвердженим судом першої інстанції, втім система судочинства має у своєму складі апеляційні і касаційні інстанції, що не дозволяє сформулювати логічний висновок про апріорність застосування чинного законодавства як єдиного алгоритму прийняття рішень.

Разом з тим, сучасний публічноуправлінський підхід до формування і проведення конституційних реформ у державі детермінує декілька напрямів зміни сучасної парадигми права на судовий захист. Перша і визначальна складова такої публічноуправлінської парадигми – закріплення конкретного інституціонального змісту поняття «правосуддя». Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» суттєво змінив конституційно-правову конфігурацію самого інституту правосуддя,

З позицій публічноуправлінського підходу сутність інституціональних засад реалізації права на судовий захист полягає у забезпеченні належного функціонування судової системи та інших органів та інститутів, які беруть участь у реалізації цього права. Основними структурними елементами інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист виступають:

1) судова система, яка є основним органом, що забезпечує реалізацію права на судовий захист, складається з судів загальної юрисдикції, спеціалізованих судів, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду та Конституційного Суду України;

2) інших елементів системи судової та правоохоронної діяльності: 2.1) Офісу Генерального прокурора, органів прокуратури загалом; 2.2) органів

адвокатури; 2.3) Служби судової охорони як державного органу у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах; 2.4) Державної судової адміністрації як є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом; 2.5) системи правоохоронних органів які беруть участь у реалізації права на судовий захист. До них належать: органи, що здійснюють правоохоронну діяльність, такі як Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України тощо; 2.6) громадські організації, що займаються захистом прав людини.

Об'єднує всі наведені складники в одну систему правосуддя цільове призначення – здійснення правосуддя та забезпечення прав людини в судовому процесі. Саме тому основні завдання інституціональних засад публічноуправлінської діяльності щодо реалізації права на судовий захист полягають у: забезпеченні доступу до правосуддя, за умов якого кожна особа, яка вважає, що її права порушені, має право звернутися до суду за захистом; забезпечення незалежності судової влади, за умов чого судді повинні бути незалежними від органів державної влади (до складника якої теж належать), політичних партій та інших впливів; забезпечення справедливості судових рішень, які повинні бути законними, обґрунтованими та справедливими.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що в тексті Конституції України закріплено декілька понятійних підходів щодо забезпечення прав і свобод:

- права і свободи;
- права і свободи людини;
- права і свободи громадян;
- права і свободи інших людей;
- права людини і громадянина;
- прав, свобод та інтересів особи;
- права і свободи людини і громадянина;

- конституційні права і свободи;
- конституційні права і свободи людини і громадянина;
- права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією;
- права усіх суб'єктів права власності;
- рівність прав жінки і чоловіка (у контексті рівності права на судовий захист);
- трудові та соціально-економічні права та інтереси осіб;
- права, свободи та гідність громадян;

Однак, незважаючи на те, що в конституціях багатьох європейських держав виділяють права і свободи як окремі можливості, деякі науковці вважають, що за своєю юридичною природою та системою гарантій права і свободи ідентичні, термін «права» і термін «свободи» практично використовуються як синоніми, за змістом ці категорії можна вважати рівними, між правами і свободами особи немає особливих відмінностей. Тобто принципів розбіжностей між правами і свободами немає й тому чітку юридичну відмінність між ними провести досить важко. Водночас багатьом вітчизняним ученим притаманне розуміння цих термінів через філософську категорію «можливості».

О. Пушкіна вказує, що було б некоректним заплюшувати очі на той факт, що майже в усіх без винятку конституціях текстуально вживаються обидва згадані поняття [81, с. 56]. Прикладом цього може слугувати те, що вітчизняний законодавець на конституційному рівні розмежовує аналізовані терміни. Але аналіз конституцій європейських держав свідчить про те, що ці терміни використовуються майже як синонімічні. Так, у ч. 1 ст. 11 Основного Закону Німеччини закріплено, що «усі німці користуються свободою пересування на всій території Федерації», а в ч. 2 цієї статті вказано, що «це право може обмежуватися лише законом або на основі закону...» [82].

За тематикою нашого дослідження варто вказати на положення статті 129 Конституції України, відповідно до якої суддя, здійснюючи правосуддя, є

незалежним та керується верховенством права. Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства [12].

На нашу думку, забезпечення права на захист у публічноуправлінському змісті має показати взаємозв'язок держави, її інституцій, гарантій прав та свобод людини. Адже одним із ключових факторів раціональності юридичних гарантій права людини на судовий захист є принцип невідворотності юридичної відповідальності, який багато в чому забезпечує державотворчі процеси в Україні, а також неухильне дотримання всіма суб'єктами права загальноновизнаних правил суспільного життя.

О. Пушкар вказує, що принцип гарантованих прав і свобод спрямований на реалізацію суб'єктивних прав і свобод особи, задекларованих в юридичних нормах, яких слід дотримуватися, тобто такі права мають бути реальними, а не фіктивними. На відміну від принципу рівності і принципу шанування прав і свобод, принцип гарантованості закріплений у вигляді конкретних юридичних гарантій, що покликані забезпечити захист суб'єктивних прав від порушень з боку приватних осіб і органів публічної влади, у тому числі інститутів наднаціональної влади [84].

Загалом, первинну модель публічноуправлінської діяльності варто показати таким чином (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Забезпечення прав і свобод громадян в публічному управлінні

Джерело: розроблено автором.

Загалом, публічноуправлінський зміст забезпечення права людини і громадянина на захист у суді охоплює дії та механізми, що здійснюються органами державної влади для забезпечення основного права на судовий захист. Це передбачає створення середовища, у якому особи можуть ефективно отримати доступ до правосуддя, забезпечення незалежності та неупередженості судової влади, а також дотримання справедливості та законності судових рішень.

Ключові аспекти публічного управління в цьому контексті включають:

1) гарантування доступу до правосуддя, створення добре функціонуючої

судової системи з відповідними ресурсами та інфраструктурою, спрощення судових процедур, щоб зробити їх доступними та зрозумілими для громадськості; 2) надання правової допомоги та представницьких послуг для тих, хто не може собі цього дозволити; підвищення обізнаності громадськості про законні права та шляхи звернення за захистом; 3) підтримка незалежності судової влади, захист суддів від політичного втручання та зовнішнього тиску; 4) забезпечення належної заробітної плати та пільг суддів для сприяння неупередженості, встановлення чітких етичних принципів для суддів та судового персоналу, запровадження прозорих та підзвітних механізмів призначення та просування по службі суддів; 5) сприяння справедливим і неупередженим судовим рішенням, забезпечення дотримання верховенства права та встановлених правових принципів, сприяння культурі судового аргументування та прозорості у прийнятті рішень, підвищення якості юридичної освіти та підготовки суддів та працівників судових органів.

Варто також вказати на необхідність створення ефективних механізмів судового нагляду та підзвітності у частині нагляду за забезпечення права на судовий захист, регулярний перегляд та оцінка ефективності систем публічного управління у сфері судового захисту, усунення виявлених недоліків та впровадження необхідних реформ для зміцнення верховенства права, створення механізмів зворотного зв'язку та участі громадськості в системі правосуддя, сприяння прозорості та підзвітності судової гілки влади.

Варто наголосити, що Конституція України запровадила новий для вітчизняного конституційного законодавства термін «права людини» (який вживається в тексті Конституції України 31 раз), а поряд з ним також застосовує і термін «права громадянина» (який вживається в тексті Конституції України 75 разів). Досить багато науковців виокремлюють інституціональну різницю між цими поняттями. Ми у своєму дослідженні на цьому робимо акцент у контексті розширення можливостей від базового поняття «права людини».

Універсальність і незалежність прав людини від будь-якої держави є основою для забезпечення верховенства права та справедливості в суспільстві. У контексті судового захисту поділ прав людини і прав громадянина має особливе значення. З одного боку, судовий захист прав людини є важливим гарантом верховенства права та справедливості в суспільстві. З іншого боку, судовий захист прав громадянина є важливим інструментом для забезпечення прав і свобод громадян у конкретних державах. У минулому поділ прав людини і громадянина був важливим, оскільки він підкреслював відмінність між правами, які належать усім людям, і правами, які надаються лише громадянам певної держави. Однак з часом ця відмінність стала менш важливою, оскільки права людини стали все більш визнаними і захищені в усіх державах світу.

На сьогоднішній день права людини визнані всіма розвиненими демократичними державами. У цих державах права людини є основою конституції та законодавства, а також забезпечуються ефективними механізмами захисту, включаючи судовий захист. У зв'язку з цим, на наш погляд, поділ на права людини і права громадянина з часом буде все більше втрачати своє значення. Судовий захист повинен бути спрямований на забезпечення прав людини в цілому, незалежно від того, чи є особа громадянином тієї чи іншої держави. Варто навести приклади, які ілюструють, як судовий захист може бути спрямований на забезпечення прав людини в цілому, незалежно від того, чи є особа громадянином тієї чи іншої держави.

По-перше, у період збройних конфліктів права людини, включаючи права громадянина, часто порушуються. У таких випадках судовий захист може бути важливим інструментом для захисту прав людини, незалежно від громадянства особи. Наприклад, міжнародний кримінальний суд може притягнути до відповідальності осіб, які вчинили злочини проти людяності або воєнні злочини, незалежно від того, чи є вони громадянами держави, на території якої були вчинені ці злочини.

По-друге, права людини можуть бути порушені внаслідок дискримінації за такими ознаками, як раса, стать, релігія, сексуальна орієнтація тощо. У таких випадках судовий захист може бути важливим інструментом для захисту прав людини, незалежно від громадянства особи. Наприклад, Європейський суд з прав людини може визнати, що держава порушила права людини, яка не є її громадянином, якщо ця особа була дискримінована на території держави.

По-третє, права людини можуть бути порушені внаслідок бідності. У таких випадках судовий захист може бути важливим інструментом для захисту прав людини, незалежно від громадянства особи. Наприклад, національні суди можуть визнати, що держава порушила права людини, яка не є її громадянином, якщо вона не забезпечила їй доступ до основних соціальних послуг, таких як освіта, медична допомога тощо.

Саме тому варто сформувати *класичну публічноуправлінську парадигму права людини на судовий захист* у такій редакції: реалізація права громадянина на судовий захист є загальною функцією всієї системи публічного управління, яка у випадку неможливості вирішення питання у організаційно-правовому порядку передбачає конституційну гарантію для об'єкта порушених прав на їх відновлення на основі принципів:

1) універсальності – оскільки таке право є універсальним правом людини, яке належить усім людям, незалежно від їхнього громадянства, національності, раси, статі, релігії тощо;

2) незалежності, оскільки суди повинні бути незалежними від органів державної влади, щоб забезпечити справедливий розгляд справ про порушення прав людини;

3) доступності, оскільки особи повинні мати доступ до суду для захисту своїх прав, незалежно від їхнього матеріального становища.

4) повсюдності, оскільки немає меж застосування такого права, якщо інше не передбачено Конституцією України і законами України;

5) абсолютності, оскільки громадянин може захищати абсолютно всі свої права, незалежно від обставин їх порушення.

Варто підтримати наукову позицію більшості вітчизняних дослідників щодо безпекової ідеології як власне прав людини, так і окремого права на судовий захист. Втім, парадигмального визначення зроблено так і не було. На основі нашого бачення публічноуправлінського змісту права людини на судовий захист ми пропонуємо її розширений формат на основі безпекового концепту, з урахуванням позицій науковців щодо сутності ціннісної парадигми інституту прав людини [86-86]. Крім того, варто врахувати і ймовірність обмежувальних чинників в системі права на судовий захист [87].

Наші наукові пропозиції базуються на наукових підходах професора А. Помаза-Пономаренко, яка у своїх працях досліджує надзвичайно широкий безпековий спектр сучасної інституціональної спроможності публічного управління, робить акцент на безпековому факторі, пропонує власні дослідницькі підходи до аналізу проблем у сфері прав людини. Важливо вказати такі важливі для нашого дослідження напрями, як розвиток правозахисної державної політики, правоохоронна діяльність, забезпечення прав громадян в умовах війни та повоєнного відновлення [88-92]. Ми врахували напрацювання А. Помаза-Пономаренко при розробці власної методології інноваційної ціннісно-безпекової парадигми.

Інноваційна ціннісно-безпекова парадигма права на судовий захист повинна враховувати наступні особливості: по-перше, зростання ролі права людини в сучасному світі, оскільки право на судовий захист є одним з основних прав людини, яке гарантує захист інших прав та свобод людини. По-друге, розвиток нових технологій, які можуть бути використані для покращення доступу до правосуддя та підвищення ефективності судового захисту. По-третє, зміна парадигми безпеки, яка зосереджена на захисті прав людини, а не на подоланні загроз.

На основі цих міркувань можна запропонувати наступну інноваційну ціннісно-безпекову парадигму права на судовий захист, що розглядає право на судовий захист як право людини на безпеку, оскільки перш за все забезпечує захист прав та свобод людини від порушень з боку держави та інших суб'єктів.

Це право є основою для забезпечення безпеки людини, що досягається доступністю правосуддя для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання, раси, статі, політичних переконань та інших ознак. Адже це є важливим для того, щоб усі громадяни мали можливість захистити свої права та свободи. Наступним елементом є державно-суспільний механізм захисту прав громадян від порушень з боку держави та інших суб'єктів. Це є важливим для забезпечення безпеки людини від свавілля, дискримінації, корупції та інших загроз. І завершує побудову такої парадигми зусиль влади і суспільства необхідністю створення умов для ефективного здійснення судового захисту, адже це важливо для того, щоб право на судовий захист було реальним правом, а не лише декларацією. Реалізація цієї парадигми сприятиме зміцненню верховенства права в Україні та забезпеченню ефективного захисту прав громадян на судовий захист.

Отже, варто сформувати ціннісно-безпековий вимір публічноуправлінської парадигми права на судовий захист у такій редакції: право на судовий захист є фундаментальним правом людини, яке гарантує кожній особі можливість звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод, якщо вони порушені або оспорується. Це право є основоположним для забезпечення верховенства права та справедливості в суспільстві, при цьому органи публічної влади несуть відповідальність за збереження фундаментальної цінності судового захисту, забезпечуючи ефективне дотримання прав і свобод особи в рамках закону. Цей вимір охоплює такі ключові аспекти: підтримка невід'ємної цінності судового захисту; забезпечення доступності судового захисту; сприяння незалежності та неупередженості судової влади; підвищення ефективності та ефективності судових процесів; зміцнення громадської довіри та довіри до системи правосуддя; захист прав уразливих груп; включення принципів прав людини в практику державного управління; підтримка судової реформи та інновацій; сприяння культурі правової грамотності та громадянської активності;

притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення права на судовий захист (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Класифікаційні групи ціннісно-безпекової складової публічноуправлінської діяльності у сфері забезпечення прав громадян на судовий захист

Кваліфікаційна група	Спосіб регулювання	Зміст конституційної норми
1. Суспільні відносини особисті права	Норма-принцип	Гарантування дотримання в діяльності посадових осіб
2. Суспільні відносини Колективні права	Норма-припис	Забезпечення права
3. Суспільні відносини у сфері державного управління	Загально-компетенційна норма-	Гарантовані можливості
4. Суспільні відносини в управлінні системами	Норма - стандарт	Захист (унеможливлення певної події) - заборона
5. Відносини в системі суспільних цінностей	Норма -регулятор	Цілепокладання

У контексті завдань нашого дослідження вкажемо, що право на судовий захист доповнює поняття особистої безпеки (як взаємодія у системі ;людина; особистість; людина – народ – нація»); впливає на формат суспільної безпеки (суспільний лад, громадський порядок; правопорядок, суспільні цінності); посилює систему державної безпеки; формалізує поєднання державної, суспільної та особистої безпеки (особистість, соціальні групи, громадські організації і державні установи, державу і суспільство в цілому); є одним із елементів інтегрованої системи забезпечення існуючого стану системи публічного управління.

Ціннісно-безпекова складова публічноуправлінської діяльності у сфері забезпечення прав громадян на судовий захист є важливою умовою ефективного функціонування судової системи та забезпечення правосуддя в

Україні. Вона передбачає дотримання таких цінностей, як: рівність усіх перед законом і судом, незалежність судів, доступність правосуддя. Недотримання цих цінностей може призвести до порушення прав громадян на судовий захист, а також до зниження рівня довіри до судової системи. У сучасній Україні ціннісно-безпекова складова публічноуправлінської діяльності у сфері забезпечення прав громадян на судовий захист є однією з найважливіших проблем. Це пов'язано з тим, що в Україні досі зберігаються певні проблеми у сфері верховенства права, зокрема корупція в судовій системі. Для вирішення цих проблем необхідно проводити системні реформи, спрямовані на підвищення ефективності та законності публічноуправлінської діяльності у цій сфері.

2.2. Концептуальні засади формування основ публічноуправлінської діяльності у сфері захисту прав і свобод людини в системі правосуддя

Частково ми вже визначили питання функціонування системи судової влади та інших складників правосуддя у попередньому підрозділі. Наразі варто зосередитися на особливостях взаємодії суб'єктів в системі правосуддя. Варто погодитися із підходом А. Баштанник щодо того, що базова теоретико-методологічна проблема управління зводиться до того, що процеси управління властиві лише складним, динамічним системам, іманентним атрибутом яких є самоуправління, тобто здатність до впорядкування системи, приведення її у відповідність до об'єктивної закономірності даного середовища, до оптимізації її функціонування [94].

Публічне управління не закріплене у нормативних актах, і більшість науковців ґрунтує свою позицію щодо цієї категорії на класичній схемі як управлінська діяльність (складова суспільного управління), що забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, регіонального врядування, органів місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб, інших суб'єктів громадянського суспільства з

метою реалізації завдань державної політики. Таке визначення не розкриває достатньою мірою матеріальної складової управлінської діяльності, не вичерпує її змісту,

Ми пропонуємо такий підхід: публічне управління – це управлінська діяльність (складова суспільного управління), спрямована на забезпечення реалізації прав людини та гарантій їх дотримання, шляхом ефективного функціонування системи органів державної влади, регіонального врядування, органів місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб, інших суб'єктів громадянського суспільства. У цьому аспекті мова йде про суб'єктність публічного управління, яка може бути визначена як певна множинність суб'єктів, статус яких постійно змінюється.

У такому контексті функціонування системи правосуддя в Україні теж має певні особливості, хоча це стосується й інших підсистем державної влади. Наочно таку дуальність понять варто показати на прикладі розвитку правової системи Великої Британії.

У надзвичайно інтегрованій системі англійського (англо-саксонського, або англо-американського права) поняття правосуддя та судової влади нерозривно переплітаються, кожне впливає та формує інше в динамічній взаємодії. Загальна назва «justice» (правосуддя) в англійському праві вказує на поняття «законність», «правосуддя», «справедливість», «суд», «суддя», «юстиція». Очевидно, це є та логіка, яка притаманна всій системі судочинства у межах цієї правової сім'ї. Правосуддя як головний принцип чесності, справедливості та неупередженості, служить основою, на якій ґрунтується судова влада, керуючи її застосуванням і забезпечуючи, щоб закон слугував інструментом для захисту прав особи та підтримання верховенства права. І навпаки, судова влада, а також повноваження, надані судам для тлумачення та застосування закону, відіграє ключову роль у формуванні концепції справедливості на практиці, перетворюючи абстрактні принципи на конкретні дії та рішення, які впливають на життя окремих осіб і суспільства в цілому [95].

Взаємний вплив правосуддя та судової влади проявляється в кількох ключових аспектах англійського права:

1) судовий контроль щодо забезпечення права на судовий захист, у межах якої влада виконує функції охоронця справедливості, забезпечуючи відповідність дій виконавчої та законодавчої гілок принципам справедливості та законності. При цьому на основі судового контролю суди мають повноваження перевіряти дії урядовців і визнавати недійсними закони, які порушують основні права або відхиляються від встановлених правових принципів;

2) функція законотворчості і прецеденту у сфері дотримання права на судовий захист, у межах якої судові рішення, особливо у знакових справах, сприяють розвитку права, формують правові норми та принципи, якими керуються майбутні судові рішення та законодавчі дії, адже саме британська доктрина прецеденту, коли суди дотримуються принципів, встановлених у попередніх справах, забезпечує послідовність і передбачуваність у застосуванні закону, сприяючи чесності та справедливості, що слугує гарантією справедливості;

3) тлумачення та застосування законів у сфері забезпечення права на судовий захист, коли судді, як тлумачі закону, мають значний вплив на формування концепції правосуддя на практиці, адже їх рішення, засновані на правових принципах і суспільних цінностях, визначають, як закон застосовуватиметься до конкретних справ, впливаючи на життя людей і впливаючи на ширше розуміння справедливості;

4) підвищення правової грамотності та доступу до правосуддя: судова влада, у взаємодії у межах всієї системи правосуддя, сприяє розвитку культури і правової грамотності, забезпечує доступ до правосуддя для всіх. Надаючи чіткі роз'яснення правових принципів і процедур, суди дають людям можливість зрозуміти свої права та в разі потреби звернутися до суду

5) регулювання сфери розмежування норм національного та міжнародного права [96;97].

Зрозуміло, що взаємодія між правосуддям і судовою владою є безперервним процесом, який постійно розвивається, оскільки суспільство стикається зі складними правовими та етичними проблемами. Судова влада, керуючись принципами справедливості, прагне підтримувати справедливість, рівність і верховенство права, а саме правосуддя збагачується і вдосконалюється через практичне застосування закону судами. Ці симбіотичні стосунки гарантують, що прагнення до справедливості залишається основою англійського права, формуючи як правову систему, так і суспільство, якому воно служить.

Загалом, аналіз досвіду зарубіжних країн, проведений науковцями [98-100], показує, що спеціальні інститути публічного управління утворюються для свідомого впливу людей на процеси суспільного розвитку, регулювання суспільних відносин. Сила і межі цього впливу зумовлюються природою суспільно-економічної формації і ступенем зрілості суспільства. Тому державне управління як соціальне явище, його форми, методи, принципи, характер завжди і скрізь зумовлюються потребами суспільного розвитку, що виявляються в інтересах певних соціальних верств і груп. Перш за все, публічне управління пов'язане із системою суспільних відносин не тільки безпосередньо через реальні управлінські процеси, з приводу суспільного виробництва, а й опосередковано, через свідомість, певні форми знань, різні управлінські доктрини, теорії й концепції. Тобто на формування управлінських відносин активно впливають не тільки матеріальні відносини, а й суспільна свідомість, насамперед політико-правова та організаційно-управлінська. Варто вказати на такі властивості. По-перше, суспільно-економічні фактори є одними з найважливіших чинників, що впливають на розвиток публічного управління у сфері права на судовий захист (ПСЗ), адже вони визначають характер, форми, методи та принципи державного управління.

По-друге, вплив суспільно-економічних факторів на публічне управління у сфері ПСЗ проявляється в наступних аспектах: 1) Вплив на

характер публічного управління, адже саме розвиток системи правосуддя показує чи є публічне управління авторитарним, демократичним чи змішаним; 2) вплив на форми публічного управління, коли у контексті забезпечення права на судовий захист є можливість визначити, які форми державного управління будуть найбільш ефективними в конкретних умовах, адже мова може йти навіть про форми управління (на основі ринкових механізмів, чи на основі адміністративних методів; 3) і, власне, вплив на принципи публічного управління.

За цих умов трансформаційна роль публічного управління полягає у забезпеченні стабільності суспільних відносин, без чого неможливо домогтися впорядкованості суспільного життя і постійно підтримувати на високому рівні публічний порядок. Саме тому ми вважаємо за доцільне звернути дослідницьку увагу на систему органів прокуратури, яка в системі правосуддя теж, як і суди, презентує державу в публічних, відносинах, формує відповідний трикутник «суд – прокуратура – адвокатура», що й інституціоналізує право на судовий захист, адже очевидно, що у такій трикомпонентній моделі кожен громадянин має бути впевненим, що його права будуть дотримані, у якій би якості громадянин не виступав у судовому процесі як процесуальній формі правосуддя.

Формальний огляд сучасних систем прокуратури зарубіжних країн з позицій аналізу статусу прокурорів вказує на той факт, що прокурори розглядаються світовою спільнотою як ключові суб'єкти публічного управління, які забезпечують право на судовий захист. Загалом, Європейська правова модель інституціоналізує прокуратуру (і прокурорів) як елемент державної влади, що від імені суспільства та в його інтересах гарантують дотримання права на судовий захист через провадження у кримінальних справах. О. Хорсуненко наголошує, що правовий статус прокурорів країн-членів ЄС значною мірою залежить від місця, яке посідає прокуратура в системі органів державної влади, що впливає на порядок, строк та визначення суб'єкта призначення прокурорів різних рівнів, та вказує, що кожній країні-

члену ЄС встановлюється та гарантується незалежність прокурорів при здійсненні повноважень [101-104]. Такий підхід до ролі прокуратури підтверджується положеннями низки міжнародних документів, зокрема:

1) Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи від 19 жовтня 2000 року Rec (2000) 19 «Роль прокуратури в системі кримінального правосуддя» – визначає роль прокуратури в системі кримінального правосуддя, зокрема у забезпеченні додержання прав людини, збереженні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю. Вона також наголошує на важливості незалежності прокуратури від впливу зовнішніх чинників [105];

2) Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи від 30 листопада 2009 року Rec (2009) 12 «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів»; у межах цієї рекомендації Комітету міністрів Ради Європи викладено декілька основних принципів незалежності прокурорів. Зокрема, рекомендація наголошує на важливості того, щоб прокурори діяли незалежно від впливу інших гілок влади, громадськості чи законних інтересів, а також щоб їх рішення ґрунтувалися виключно на законі та обґрунтованих доказах. Також наголошується на необхідності забезпечення незалежності прокурорів від зовнішніх впливів та тисків, щоб вони могли виконувати свої обов'язки відповідно до закону та принципів справедливості [106].

3) Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи від 13 травня 2010 року Rec (2010) 12 «Процедурні гарантії для осіб, які піддаються процесуальним діям прокуратури» – розглядає питання процедурних гарантій для осіб, які піддаються процесуальним діям прокуратури, зокрема щодо їх права на захист, права на інформацію, права на переклад та інші процесуальні права, здійснює забезпечення незалежності прокуратури та її функціонування відповідно до принципів правової держави, а також розробку та реалізацію програм професійної підготовки прокурорів, встановлення механізмів співробітництва між прокуратурою та іншими органами кримінального правосуддя [107].

Ці документи визначають прокурорів як незалежних від інших гілок влади органів, які відповідають за забезпечення верховенства права та дотримання прав людини. Прокурори повинні вживати заходів для запобігання та припинення злочинів, а також для забезпечення справедливого розгляду кримінальних справ. Таким чином, міжнародний досвід свідчить про те, що прокуратура є важливим елементом системи державного управління, який відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку. Прокурори повинні бути незалежними та підзвітними органам влади, а їхня діяльність повинна бути спрямована на захист прав людини та забезпечення справедливого правосуддя.

Ми виходимо з позиції правогарантувальної ролі органів прокуратури в системі забезпечення права людини на судовий захист. Адже реформа у сфері правосуддя 2016 року забезпечила такі зміни: по-перше, прокурор виступає однією зі сторін обвинувачення, тому його діяльність має характер обвинувального процесу; по-друге, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, прокурору надано широкі повноваження, основна частина яких стосується обвинувального процесу; по-третє, прокурор відповідає за організацію ефективного досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва ним, що сприяє формуванню обвинувачення; по-четверте, професійний інтерес прокурора полягає в тому, щоб проводити досудове розслідування відповідно до вимог закону з метою зібрати докази, які будуть належними, допустимими, достовірними і достатніми для обґрунтованого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Фактично, мова йде про публічно-правовий вимір справедливого правосуддя у вигляді держаної правової моделі.

О. Хорсуненко виокремлює [103-104] три групи країн ЄС відносно до місця і ролі прокуратури в системі публічного управління. Перша група – тринадцять держав-членів Європейського Союзу, а саме Австрія, Бельгія, Данія, Естонія, Італія, Люксембург, Німеччина, Нідерланди, Польща, Румунія, Фінляндія, Франція, Чехія, оскільки саме в цих країнах прокуратура належить

до складу міністерства юстиції, що не виключає можливості віднесення її до органів правосуддя і таких, що функціонують при судах.

Друга група країни – учасниці Європейського Союзу, як Болгарія, Греція, Іспанія і Латвія, оскільки прокуратура у цих державах повністю належить до складу судової системи, тобто є частиною судової влади і перебуває при судах, однак при здійсненні своїх обов'язків прокурори за своїм статусом є прирівняними до суддів, повністю незалежними від судів, тобто функціонально автономними і підкоряються тільки закону. У більшості із цих держав (у Болгарії, Греції та Іспанії) прокуратура має високий конституційний статус. країни-учасниці Європейського Союзу, як Болгарія, Греція, Іспанія і Латвія, оскільки прокуратура у цих державах повністю належить до складу судової системи, тобто є частиною судової влади і перебуває при судах, однак при здійсненні своїх обов'язків прокурори за своїм статусом є прирівняними до суддів, повністю незалежними від судів, тобто функціонально автономними і підкоряються тільки закону. У більшості із цих держав (у Болгарії, Греції та Іспанії) прокуратура має високий конституційний статус.

До третьої групи належать країни, де прокуратуру виокремлено у самостійну систему і вона є підзвітною парламенту або главі держави. До цієї групи належать держави-члени Європейського Союзу – Литва, Португалія, Словаччина, Угорщина, Швеція. У цих державах прокуратура є незалежним конституційним органом, що підкоряється тільки закону. Прокурори мають статус державних службовців, а не судових магістратів [108].

Четверту групу становлять країни, де самої прокуратури або її прямого аналога взагалі немає. До таких країн належать такі члени-держави: Велика Британія, Ірландія, Кіпр, Мальта. На відміну від прокуратури континентальних країн, установи і посадовці цих країн, що виконують подібні до органів прокуратури функції, являють собою особливу систему органів – Відомство Генерального аторнея, Королівська служба обвинувачення, Департамент (Офіс, Дирекція, Управління) публічних переслідувань, Державна соліситорська служба. Значною є роль посадових осіб (генеральний

38 аторней, генеральний соліситор або лорд-адвокат) у сфері здійснення кримінального переслідування [108].

Варто погодитись із такою класифікацією, адже у процесі формування публічноуправлінської моделі забезпечення права на судовий захист ми стикаємося із проблемою інституціонального плану. Зрозуміло, що позицій публічноуправлінського аспекту права на судовий захист важливо залежно від мети (процесуальної спрямованості) процесуальні повноваження прокурора у судовому кримінальному провадженні розподілити на:

- 1) повноваження спрямовані на організацію судового процесу;
- 2) повноваження спрямовані на забезпечення реалізації прав учасників судового процесу;
- 3) повноваження спрямовані на забезпечення встановлення обставин кримінального провадження в судовому процесі;
- 4) повноваження спрямовані на забезпечення законності судового рішення. Саме тому важливо вказати, що сутнісно забезпечення судового захисту є одним із головних завдань прокуратури, незалежно від визначення прокурором міри відповідальності сторін процесу.

До того ж, у процесі формалізації ролі прокуратури визначилися особливості конституційного терміну «правосуддя». Аналіз літературних джерел показав, що прокуратура є конституційним органом спеціальної компетенції, який виконує спеціальні владні повноваження у сфері правосуддя. Конституційно-правова реформа 2016 р. зумовила зміну інституціонального статусу статусу прокуратури відповідно до європейських стандартів, що можна відобразити на рис.2.2.

Рис. 2.2. Модель публічноуправлінської діяльності в системі правосуддя

Аналіз публічноуправлінської діяльності в системі правосуддя показує, що забезпечення права на судовий захист в системі правосуддя великою мірою залежить, серед іншого, від Вищої Ради правосуддя. Відповідно до статті 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Вища рада правосуддя (ВРП) – Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм

Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [109].

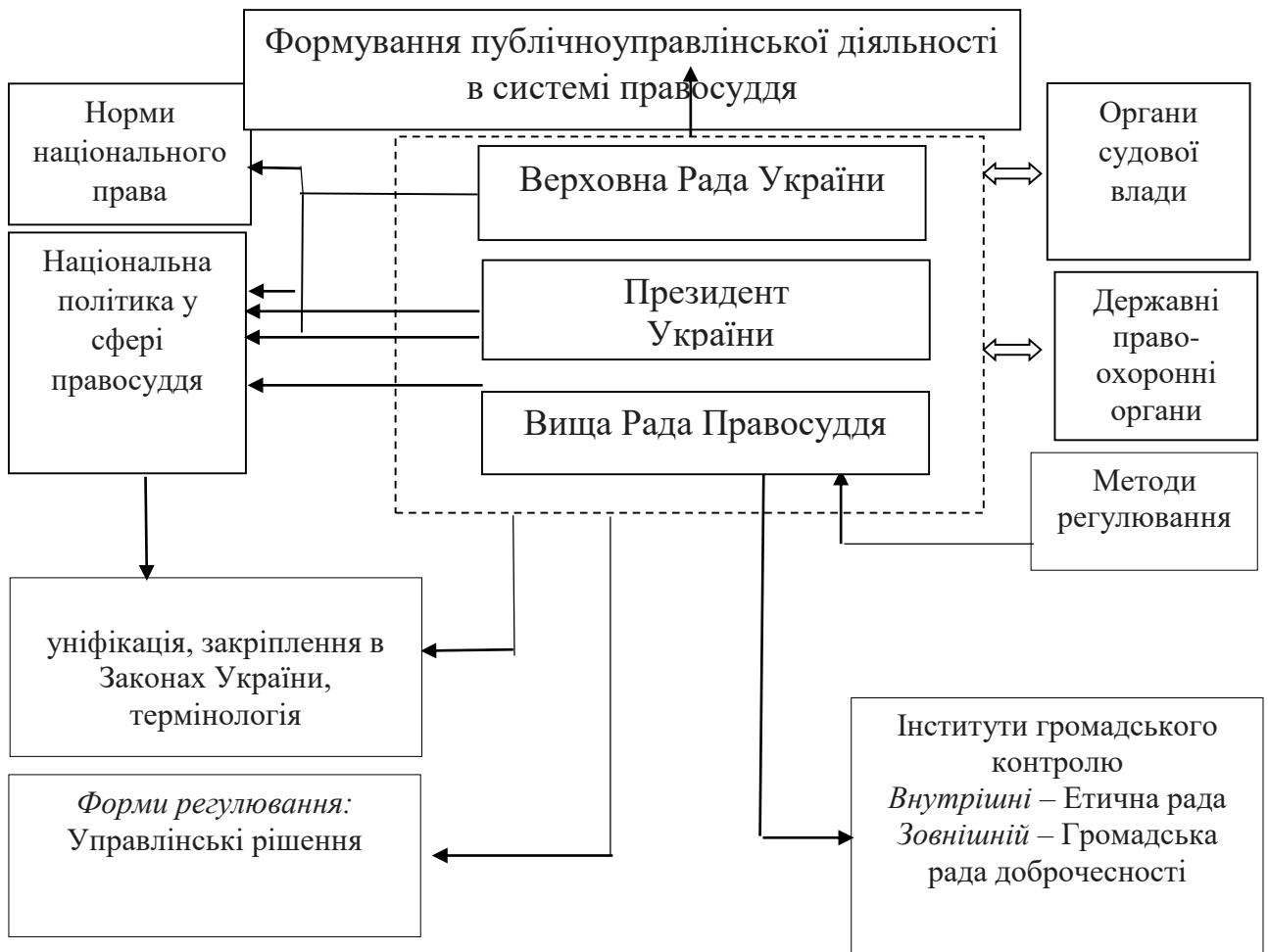

Рис. 2.3. Структура публічноуправлінського механізму у сфері правосуддя

Джерело: [109]; дослідження автора

З позицій нашого дослідження зазначимо, що прямої участі у забезпеченні права на судовий захист Вища Рада правосуддя не бере, але створює умови як конституційний орган держави для реалізації такого права громадянами України, контролює стан дотримання такого права й в межах дисциплінарних проваджень контролює дотримання такого права в системі правосуддя.

2.3. Європейський механізм забезпечення права людини на судовий захист

Варто погодитись із підходами вітчизняних вчених, що права людини стають окремою системою у міжнародному праві тільки в ХХ столітті. У традиційному міжнародному праві відносини між людиною і державою визначально формувалися виходячи з поняття «національні інтереси держави». Хоча цей процес знайшов своє продовження і в інтегративній моделі поєднання національних інтересів і національної безпеки. Зокрема, це праці В. Шахова, В. Горбуліна, В. Ліпкана [110; 111; 112-114]. Розвинута у межах концепції В. Ліпкана, концепція національної безпеки базувалася на побудові надійного механізму захисту прав і свобод, законних інтересів громадян, дія якого забезпечуватиметься, передусім, законодавчим закріпленням за державними структурами обов'язків і відповідальності по забезпеченню національних інтересів. Отже формування системи національної безпеки має відбуватись за усвідомлення необхідності функціонування механізму балансу інтересів особи, суспільства і держави, що слугуватиме цілісності даної системи [114].

Втім, це не означає, що така спрямованість безпеки держави, чи державного інтересу не була складовою нормативних актів вже у давні часи. Так, у Римській імперії були досить розвинені норми судового захисту, яке включало в себе право на справедливий судовий розгляд. Це право поширювалося на всіх вільних громадян Риму, незалежно від їхнього соціального статусу. У давньому Римі право на захист права в суді було дуже важливим і визнавалося як основне право громадян. Римські громадяни мали право на захист своїх прав у суді і вони могли використовувати різні юридичні прийоми, такі як захисник або адвокат, для представлення своїх інтересів. Право на захист права також було закріплене в римському законі, зокрема в «Дванадцяти таблицях», які встановлювали правила судочинства і процедури судового розгляду. Римське право гарантувало ряд прав, які забезпечували

справедливий судовий розгляд. Зокрема, кожній стороні в суді гарантувалося право на захист, право на представництво адвоката, право на допит свідків і право на апеляцію. Римські юристи розробили ряд принципів, які забезпечували справедливий судовий розгляд. Зокрема, вони сформулювали принцип презумпції невинності, принцип рівності сторін і принцип гласності судового процесу.

Звичайно, Римське право не було ідеальним. У деяких випадках, наприклад, у разі рабів, судовий захист був обмежений. Однак, у цілому, Римська імперія забезпечувала досить високий рівень захисту прав людини на судовий захист. Право на судовий захист поширювалося на всіх вільних громадян Риму, незалежно від їхнього соціального статусу. Система судів у Римі була чітко організована і забезпечувала справедливий судовий розгляд. Римське право гарантувало ряд прав, які забезпечували справедливий судовий розгляд, зокрема право на захист, право на представництво адвоката, право на допит свідків і право на апеляцію. Зокрема. С. Ярошенко вказує на можливість порушення прав є приводом для створення дієвих засобів забезпечення здійснення вимог і виконання зобов'язань у майбутньому. Такими засобами були: особливі угоди між заінтересованими особами, які у римлян укладалися у формі стипуляції, обіцянки зобов'язаної особи; порука, яка давала право уповноваженій особі звернути стягнення на інших осіб, крім зобов'язаної особи завдаток; залишення речі у третьої незаінтересованої особи [115, с. 280]. Значного розвитку набула судова форма захисту прав. К. Легких вказує на той факт, що вже тоді були закріплені принципи, які забезпечували справедливий судовий розгляд, зокрема принцип презумпції невинуватості, принцип рівності сторін і принцип гласності судового процесу [116]. Втім, це стосувалося виключно системи права.

Дотичні форми судового процесу були за часів Імперії Франків, Священної Римської імперії, інших державних утворень. Ми вже частково вказували на ці особливості у 1 розділі дисертації. Про основи сучасної моделі

права на судовий захист варто говорити вже від часів Великої Французької революції, адже у Декларації прав і свобод такі права були деталізовані .

Підтримуємо позицію І. Завальнюк щодо оцінки понять зі сфери справедливого суду, що висловлені у працях європейських дослідників. Дійсно, як вказує дослідниця, досить довго концепція справедливого суду передбачала лише здійснення судочинства згідно із встановленою в чинному законодавстві держави процедурою, і справедливий судовий розгляд у сучасному його розумінні був відносно нечастим явищем. Ситуація зрушила з місця лише у ХХ столітті, коли концепція справедливого суду зазнала трансформації і почала втілювати в собі головну ідею – дотримання прав кожної сторони в ході судового розгляду (в тому числі права на розумні строки розгляду, права на неупереджений суд, права на залучення і допит свідків тощо) [117].

На цій основі дослідниця робить висновок, що для досягнення забезпечення права на справедливий суд в контексті конституційно-правового реформування судової системи України необхідно визначити комплекс наступних конституційно-правових заходів: підвищення статусу і ролі суду в суспільстві і державі, наділення його повноваженнями, необхідними для виконання завдань, що випливають з Конституції України і норм міжнародного права; створення правових та економічних гарантій незалежної та ефективної діяльності суду; оптимальна структура судової системи, що забезпечує максимальну наближеність судів першої інстанції до населення, наявність вищих судів, необхідних для реалізації права зацікавлених осіб на оскарження судових постанов, а також для забезпечення правильного і однакового застосування законодавства на всій території України; встановлення належної процедури розгляду справ, що забезпечує доступність суду для всіх зацікавлених осіб, можливість рівноправної участі сторін у змагальному процесі, винесення законних та обґрунтованих рішень, їх оскарження та, у разі порушення закону, скасування; забезпечення виконання судових постанов, що вступили в законну силу; забезпечення кожній

нужденній в цьому особі отримання кваліфікованої юридичної допомоги, гарантованої Конституцією України; формування суддівського корпусу, здатного за своїм світоглядом, освітою, моральними, вольовими та іншими якостями виконувати свої конституційні обов'язки; забезпечення підвищення рівня професійної підготовки суддів і співробітників апарату судів [117].

Відповідно до визнаних міжнародних стандартів, забезпечення прав і свобод людини є однією з найважливіших функцій публічного управління. Права людини є основою демократичного суспільства, і їхнє дотримання є обов'язком держави. Зокрема, варто навести досвід Франції, яка є однією з країн з найбільш розвиненою системою захисту прав людини. Цей розвиток значною мірою обумовлений історичними факторами, зокрема, Французькою революцією 1789 року, яка проголосила права людини і громадянина основою нового суспільного ладу. У Франції права людини гарантуються Конституцією 1958 року, а також низкою міжнародних договорів, які Франція ратифікувала. Конституція Франції проголошує рівність усіх громадян перед законом, свободу слова, свободу віросповідання, право на освіту та інші права [118].

Забезпечення прав людини в Франції є предметом компетенції кількох органів державної влади. Парламент Франції ухвалює закони, які гарантують права людини. Президент Франції є гарантом Конституції і має право вживати заходів для захисту прав людини. Уряд Франції відповідає за виконання законів, які гарантують права людини. Можемо також вказати на Державну раду Франції та Конституційну раду Франції, діяльність яких більшою мірою спрямована на справедливий судовий процес. Адже саме Франція має розвинену систему судового захисту прав людини. У Франції існує Конституційний суд, який має право тлумачити Конституцію і виносити рішення щодо відповідності законів Конституції. У Франції також існує система адміністративних судів, які розглядають справи про порушення прав людини органами державної влади [119].

Особливостями права на судовий захист у Франції виступають [120]: по-перше, універсальний принцип розподілу розгляду справ у ординарних

(приватне право) і адміністративних судах (публічне право). Г. Бережанський проаналізував таке право з позицій не тільки права на судовий захист, а й з позицій доступу до правосуддя. Дослідник на основі позиції С. Моргуна будує власний дослідницький алгоритм забезпечення права на судовий захист, зокрема, вказує, що гроблемними у законодавстві Франції є також забезпечення можливості оскаржувати адміністративні акти з огляду на сплив строку позовної давності. Так, у справі ЄСПЛ «Де Жуфр де ла Прадель проти Франції» (*De Geouffre de la Pradelle v. France*) заявнику не було надано можливості оскаржити адміністративно-правовий акт, адже сплив строк давності з моменту його публікації в пресі. ЄСПЛ визнав необхідність встановлення строків давності для звернення до суду за захистом своїх прав задля встановлення стабільності суспільних майнових відносин, однак не погодився із процедурним підходом, визначеним законодавством Франції, відповідно до якого перебіг строку позовної давності акту, відповідно до якого експропрійовано майно конкретної особи, починається з моменту його публічного оприлюднення, а не доведення до відома власника у більш інформативний спосіб. Тому у цьому випадку ЄСПЛ дотримався принципу превалювання змісту над формою та захистив право на справедливий суд заявника. Також доцільно звернути увагу на те, що право на справедливий суд повинно бути ефективним відповідно до практики його застосування та національного законодавства [121]. Ми повністю підтримуємо позицію дослідника, втім, диференціюємо право на справедливий суд і доступ до суду. І якщо в юридичному аспекті сучасне трактування є достатньо розробленим, то з позиції публічноуправлінського аспекту є певні проблемні поля.

До речі, досліджуючи тематику доступу до суду, цей же дослідник щодо досвіду Великої Британії зазначає, що «аналіз адміністративного судочинства Великобританії приводить до висновку про те, що воно функціонує на рубежі виконавчої та судової гілок влади. Виконавча складова адміністративної юстиції проявляється у тому, що її органи знаходяться в тісній взаємодії з органами виконавчої влади. Водночас, адміністративні трибунали

підкорюються судовій владі, оскільки звичайні суди діють як апеляційні щодо їх судових рішень. Діяльність органів адміністративної юстиції у Великобританії носить відомчий характер і, на відміну від континентальної моделі адміністративної юстиції, не уособлює принцип універсальної юрисдикції. Резюмуючи аналіз англосаксонської моделі квазісудових органів адміністративної юстиції, доцільно визначити переваги і недоліки, що їй властиві. На нашу думку, адміністративні трибунали в англосаксонській моделі характеризуються наступними перевагами: швидкість провадження судочинства; розгляд в адміністративних органах є набагато дешевшим, ніж в судах загальної юрисдикції; спеціалізація у сфері адміністративних спорів; доступність; гнучкість застосування закону в ході судового розгляду; можливість оскаржити рішення адміністративного органу в спеціально створених апеляційних органах адміністративної юстиції або безпосередньо в суді загальної юрисдикції; коротші строки; відсутність суворої процесуальної форми судочинства» [122]. Тут ми маємо заперечення не змістовного, а інтерпретаційного характеру, адже адміністративні справи розглядаються не лише в «адміністративних трибуналах, а широке застосування отримала адміністративна судова медіація, що суттєво розвантажило судову систему, й очевидно, спростило доступ до правосуддя. Фактично, такі ж позиції обстоюють О. Гончарук, О. Дудка, Є.Кубко [123-125].

Оскільки права людини мають найвищий юридичний статус у Франції і не можуть бути обмежені іншими законами, варто говорити про певну модельність юридичної трактовки права на судовий захист. Адже Франція є членом багатьох міжнародних договорів про права людини, що означає, що Франція зобов'язується дотримуватися цих договорів у своїй внутрішній правовій системі, що має певні виклики. Так, з позицій аналізу судової практики Юридичний підхід зосереджений на правовому аспекті судового захисту. Він розглядає право на судовий захист як основне право кожної особи на доступ до суду та отримання справедливого судового рішення. Згідно з юридичним підходом, право на судовий захист гарантується законом, і кожна

особа має право захищати свої права та інтереси в суді шляхом пред'явлення позову та участі в судовому процесі. При цьому, судовий захист розглядається як одне з основних прав людини, що забезпечує принцип правової держави. Публічноуправлінський підхід відображає погляд держави на судовий захист як на інструмент управління суспільством та забезпечення стабільності й безпеки. Згідно з цим підходом, судовий захист розглядається не лише як право особи, але і як функція державного органу, що забезпечує здійснення правосуддя та реалізацію державної політики. При такому підході, судовий захист може бути обмежений деякими публічними інтересами, такими як захист національної безпеки або попередження злочинності.

Політичні події у Франції останніх років показали досить толерантну позицію влади на суспільні протести, проте знову підняли проблему дихотомії «стабільність – свобода совісті». У такому підході є певна суперечність концепту Ради Європи. Як наголошує О. Пушкар, країни, що підписали угоди ЄС та Ради Європи, зобов'язані забезпечувати в межах своєї юрисдикції повагу до прав людини і нести відповідальність перед міжнародним співтовариством за дотримання прав людини. Наднаціональний статус сучасних правових норм встановлює ряд важливих механізмів та інститутів, що покликані забезпечувати відповідальність кожної держави за порушення прав людини, агресію, відмову в наданні незалежності колоніальним країнам і народам, політику апартеїду тощо. Підставою міжнародно-правової відповідальності країни є порушення на її території чи її посадовими особами прав і свобод людини, закріплених у міжнародно-правових документах зобов'язуючого характеру [9]. Хоча тут проглядається зовсім інший концепт, все ж позиція О.Пушкар заслуговує на увагу.

Абсолютно вмотивованою є позиція Г. Бережанського щодо визначення змісту права на судовий захист у Франції. Загалом на основі аналізу законодавства Франції щодо реалізації права на справедливий суд доцільно визначити такі особливості судової системи Франції: 1) судова система Франції та організаційно-правові засади її діяльності відповідають основним

засадам дотримання права на справедливий суд; 2) у кримінальному судочинстві Франції успішно функціонує інститут суду присяжних, які приймають рішення по справі разом із професійним суддею (суддями); 3) касаційні суди Франції вирішують ключові неузгодження у загальнодержавній судовій практиці, а розгляд скарг касаційною інстанцією суттєво обмежується; 4) важливу роль у судовому процесі відіграють адвокати та прокурори, які є професійними представниками сторін.

До негативних аспектів процесуального законодавства Франції, вказує Г. Бережанський, варто віднести наявність багатьох положень, які дозволяють діяти суддям на власний розсуд без визначення розумних меж такої дискреції, що призводить до казуального порушення права людини на справедливий суд, зокрема недотримання розумних строків розгляду справи, ненадання можливості сторонам ознайомитися з матеріалами справи, невиправданий дисбаланс між процесуальним становищем прокурора та інших учасників [121]. Очевидно, що дія на власний розсуд є процесуальною нормою, яка є виправданою

Модель права на судовий захист у Франції базується на принципах правової держави та забезпечує гарантії для особи, яка звертається до суду. У Франції право на судовий захист визнається одним з основних прав людини і гарантується Конституцією Франції. Згідно зі статтею 16 Конституції, кожна особа має право на судовий захист і може звернутися до суду для захисту своїх прав та інтересів. Модель права на судовий захист у Франції передбачає розширені права особи на доступ до суду і участь у судовому процесі [126].

Ми вважаємо що доступ до суду має базуватися на принципі шанування прав і свобод людини, адже респонсивність судового захисту раціоналізації захисту прав людини, особливо в інтерпретації Європейського суду з прав людини та Суду ЄС.

Інститут основ судового захисту людини і громадянина формує складову частину «конституційного права» ЄС, а по сфері застосування – відповідає суті Лісабонського Договору 2007 р., що вступив в дію 1 грудня

2009 року. На думку О. Пушкар, нині європейський механізм захисту прав людини перетворився в один із самостійних компонентів у системі права Європейського Союзу в цілому, норми якого охоплюють й інші її компоненти (у тому числі, шенгенське право) [9].

Практика наднаціонального управління визначає право на судовий захист базовою цінністю європейської інтеграції, адже на цьому побудована сама основа інтеграційного процесу. Адже власне, правовий захист людини включають три базових елементи: громадянство ЄС; концепти правового (у тому числі, судового) захисту людини і громадянина, права, свободи й обов'язки людини загалом. Право на судовий захист в інтерпретації правової концепції ЄС – закріплено в статті 47 Хартії основних прав Європейського Союзу, передбачає, що кожна особа має право на справедливий і швидкий розгляд її справи незалежним і безстороннім судом. Європейський суд справедливості неодноразово розглядав питання права на судовий захист в контексті правової концепції ЄС. У своїх рішеннях Суд сформулював ряд принципів, які визначають право на судовий захист в ЄС: 1) право на доступ до суду, означає, що кожна особа має право звернутися до суду для захисту своїх прав та інтересів, незалежно від її статусу або обставин справи; 2) право на справедливий судовий розгляд, отже судовий розгляд повинен бути справедливим, неупередженим і публічним; 3) право на ефективний судовий захист, означає, що судовий захист повинен бути ефективним, тобто він повинен забезпечити реальну можливість захистити порушені права та інтереси особи [50]. Варто наголосити, що головною особливістю права на судовий захист в ЄС є те, що таке право гарантується не тільки національними судами, але й Європейським судом справедливості, який має право розглядати справи про порушення права на судовий захист, що були вчинені органами державної влади країн-членів ЄС. Іншою особливістю права на судовий захист в ЄС є те, що воно має загальноєвропейський характер. Це означає, що право на судовий захист в ЄС поширюється на всіх осіб, які проживають або перебувають на території держав-членів ЄС. Це право на судовий захист також

забезпечується шляхом створення незалежної та неупередженої судової системи. Крім того, право на судовий захист передбачає право на ефективні засоби правового захисту. Це означає, що суди мають бути здатні забезпечувати ефективну та своєчасну правосудність захисту, включаючи право на розгляд справи у розумний строк та можливість оскарження рішень.

Очевидно, що в усіх розглянутих нами алгоритмах мова йде про проблематику справедливого суду. Власне, доступ до суду у Європейському адміністративному просторі не виступає проблемою. Так, законодавство ЄС гарантує доступ до суду як базову цінність, дотримання якої є функціоналом Суду ЄС. Суд ЄСПЛ має широкі повноваження щодо розгляду справ, пов'язаних із застосуванням права Європейського Союзу. Він може розглядати справи: за позовами держав-членів ЄС; за позовами Європейської комісії; за позовами фізичних та юридичних осіб. Суд ЄСПЛ може приймати рішення про: недійсність актів ЄС; порушення державами-членами ЄС права Європейського Союзу; порушення фізичними та юридичними особами права Європейського Союзу. Розгляд справ у Суді ЄС здійснюється за письмовою та усною процедурами. Письмова процедура включає подання позовної заяви, відповіді на позовну заяву, заперечення та інших матеріалів. Усна процедура включає слухання справи в Суді ЄС. Рішення Суду ЄС є обов'язковими для виконання всіма державами-членами ЄС.

Варто вказати, що особливістю права на судовий захист в Суді ЄС є те, що механізм реалізації права на судовий захист дозволяє громадянам та юридичним особам звертатися до нього напряму безпосередньо. Це означає, що вони можуть подавати скарги безпосередньо до Суду ЄС, залишаючи органи ЄС чи національні суди осторонь. Крім того, Суд ЄС має юрисдикцію не лише щодо спорів між державами-членами ЄС, але й стосовно скарг фізичних та юридичних осіб на рішення та дії органів ЄС. Це дозволяє забезпечити захист прав та інтересів громадян та підприємств ЄС від дій чи бездіяльності органів ЄС. Крім того, Суд ЄС має важливу роль у забезпеченні єдності тлумачення та застосування права ЄС. Він розглядає справи, які

стосуються тлумачення Договорів ЄС та інших актів ЄС, і його рішення є остаточними та обов'язковими для всіх держав-членів ЄС. Це допомагає забезпечити однакове розуміння та застосування права ЄС у всіх країнах-членах. Загалом, особливістю права на судовий захист в Суді ЄС є можливість безпосереднього звернення до нього та відстоювання своїх прав та інтересів перед незалежним та авторитетним судом, а також його роль у забезпеченні єдності тлумачення та застосування права ЄС.

Загалом, право на судовий захист в інтерпретації правової концепції Європейського Союзу є важливим засобом забезпечення справедливості, правопорядку та захисту прав людини. Воно гарантує, що кожна особа має можливість захищати свої права перед судом та отримувати справедливе рішення. Так само, такий спосіб забезпечення права на судовий захист є формальним проявом принципу наднаціоналізму.

Доречі, Суд ЄС має особливу процедуру прийняття заяв про порушення Договорів ЄС, зокрема:

1) . ці заяви можуть подавати держави-члени ЄС, Європейська комісія, Європейський парламент і будь-яка особа, чиї права та інтереси порушені рішенням органу ЄС.

2) прийняття позовів про порушення Хартії основних прав ЄС, такі позови можуть подавати держави-члени ЄС, Європейська комісія, Європейський парламент і будь-яка особа, чиї права та інтереси порушені рішенням органу ЄС;

3) прийняття позовів про порушення рішень органів ЄС, й такі позови можуть подавати держави-члени ЄС, Європейська комісія та Європейський парламент;

4) прийняття приватних позовів, й такі позови можуть подавати фізичні або юридичні особи, які вважають, що їх права та інтереси порушені рішенням органу ЄС

5) Суд ЄС пропонує безкоштовну допомогу адвоката для осіб, які не мають достатніх коштів. Ця допомога надається через мережу національних адвокатів, які співпрацюють з Судом;

б) Суд ЄС дозволяє використовувати переклад документів і усних виступів для осіб, які не володіють однією з мов судочинства. Це дозволяє особам, які не володіють однією з цих мов, ефективно представляти свої інтереси у суді [127].

Суд ЄС проводить заходи, які підвищують обізнаність про права та можливості, передбачені Регламентом роботи Суду ЄС. Ці заходи включають інформаційні матеріали, веб-сайти та навчання юристів.

Суд ЄС рекомендує національним судовим інстанціям регулювати принцип доступу до суду на основі норм європейського права. При цьому власне Суд ЄС (або точніше – система Суду ЄС) вказує на очевидні особливості діяльності суду, що прямо пов'язані із забезпеченням права на доступ до суду):

1) відбір суддів Суду ЄСПЛ здійснюється на конкурсній основі, й цей процес включає перевірку суддів на наявність незалежності та неупередженості;

2) судді Суду ЄСПЛ зобов'язані дотримуватися Кодексу поведінки суддів Суду ЄСПЛ. Цей Кодекс встановлює правила поведінки суддів, які спрямовані на забезпечення їхньої неупередженості та незалежності;

3) судові засідання у Суді ЄСПЛ записуються і транслюються в прямому ефірі, що дозволяє громадськості стежити за судовими засіданнями і контролювати діяльність Суду;

4) суд зобов'язаний надавати сторонам справи можливість представити свої аргументи та докази, а також надавати сторонам справи можливість відповісти на аргументи та докази, представлені іншою стороною [128; 129].

Очевидно, що процедура подачі позову до Суду Європейського Союзу (СЄС) фізичною особою має свої особливості, адже, зазвичай, фізичні особи не можуть безпосередньо подавати позови до Суду ЄС. В основному він

розглядає суперечки між установами ЄС, державами-членами та компаніями. Однак існують дві виняткові ситуації, коли можуть бути залучені особи: 1) позови про анулювання та бездіяльність: якщо фізична особа – громадянин країни-члена ЄС вважає, що акт ЄС (регламент, директива, рішення) є незаконним або недійсним, він може взяти участь у позові про анулювання, ініційованому іншою стороною (наприклад, державою-членом); 2) якщо громадянин вважає, що інституції ЄС не спромоглися діяти у випадку, коли вони були зобов'язані це зробити, він може підтримати позов про бездіяльність, поданий іншою стороною. Фактично, якщо національний суд розглядає справу, пов'язану з законодавством ЄС, і має сумніви щодо його тлумачення чи дійсності, він може вимагати попереднього рішення від СЄС. У такому разі громадянин може брати участь у національному судовому розгляді та подавати зауваження до Суду ЄС через свого адвоката.

Втім, сама процедура є досить стандартною для забезпечення доступу до захисту прав у суді. Спершу слід вичерпати національні засоби правового захисту, пройти всі доступні юридичні шляхи у своїй країні, перш ніж звертатися до Суду ЄС, фізичну особу має представляти адвокат, який має право практикувати у європейському праві, і власне, позов має підпадати під одну з двох виняткових ситуацій, згаданих вище, і відповідати конкретним критеріям прийнятності (наприклад, безпосереднє та індивідуальне занепокоєння). Далі заповнюється спеціальна форма, що містить деталі претензії, відповідний акт ЄС і національне судове провадження (якщо його була можливість застосувати), сплачується комісія. Суд ЄС вирішує питання про прийнятність позову (до кількох місяців), виносить рішення (до декількох років). Рішення Суду ЄС є обов'язковим для національного суду та вплине на його остаточне рішення. Важливо відзначити, що Суд ЄС вимагатиме письмові зауваження від громадянина як фізичної особи та відповідача (інституції чи органу ЄС). Отже, громадянин має можливість відповісти на аргументи відповідача та надати додаткові докази. Фактично,

людина може особисто усно представити свою справу та відповісти на запитання суддів. До речі, Суд не присуджує компенсацію фізичним особам.

Принцип вільного доступу до Суду ЄС є таким чином абсолютним, наскільки Суд не вийде за межі власної компетенції, обумовленої наявними національними можливостями. Втім, сама логіка діяльності Суду ЄС показує, що така судова інстанція як вища в Європейському Союзі, детермінує процедуру.

Вітчизняні дослідники О. Юхимюк і Т. Комарова вказують на особливості компетенції Суду ЄС. Суд ЄС має юрисдикцію щодо тлумачення та застосування права ЄС у випадку визначення права на судовий захист. Щоб мати право на подання позову до Суду ЄС, справа повинна стосуватись тлумачення або застосування права ЄС, або бути пов'язаною з питаннями, на які право ЄС надає відповідь [129;130]. Таким чином, наша концепція дослідження спирається на дві базові категорії «право на судовий захист» (right to judicial protection) та «право на доступ до суду» («right to access to court»).

Вважаємо за доцільне відзначити, що право на судовий захист і право на доступ до суду є двома фундаментальними правовими принципами, які тісно переплітаються та підсилюють один одного. Хоча вони мають різні елементи, розуміння їх взаємодії має вирішальне значення для забезпечення ефективних правових систем і захисту прав особи.

Право на судовий захист передбачає: 1) гарантію справедливого та неупередженого судового розгляду, що включає такі принципи, як презумпція невинуватості, право на юридичне представництво та право бути почутим; 2) наявність ефективних засобів правового захисту, оскільки: особи повинні мати можливість шукати відшкодування за порушення своїх прав через суди; 3) виконання судових рішень, і всі сторони, включаючи державу, мають поважати та виконувати рішення.

Право на доступ до суду передбачає: 1) здатність ініціювати судовий процес:, адже особи повинні мати засоби для подання позовів і оскарження

несправедливості в судах; 2) відсутність необґрунтованих перешкод, коли витрати, складність та адміністративні перешкоди не повинні перешкоджати доступу до правосуддя; 3) доступність юридичної допомоги особи, особливо з обмеженими ресурсами, повинні мати доступ до юридичної допомоги та представництва.

Очевидно, що справедливість у судовому розгляді покращує доступ до суду, коли суди сприймаються як справедливі та неупереджені, люди з більшою ймовірністю довірятимуть системі та шукатимуть її втручання, розширюючи доступ. Ефективні засоби правового захисту теж заохочують доступ, адже наявність значущих і дійсних засобів правового захисту стимулює осіб подавати позов до суду, що ще більше покращує доступ. Саме тому суди, які постійно дотримуються права на справедливий судовий розгляд, можуть зміцнити довіру суспільства до системи правосуддя, заохочуючи людей використовувати його та шукати правового захисту. Це є відповіддю на системні виклики судової реформи щодо права на судовий захист, адже ймовірна економічна нерівність і обмежена правова допомога можуть обмежити доступ до суду, підриваючи судовий захист уразливих груп, а також складні правові системи та бюрократичні перешкоди можуть відштовхувати людей від звернення до суду, знижуючи ефективність судового захисту, так само як політичне втручання або упередженість у судах може підірвати громадську довіру та позбавити людей бажання звертатися до них, послаблюючи такі види права.

Концепт справедливості – поняття досить дискусійне у сучасній юридичній науці, хоча й виступає засадничим терміном. Застосування раціональної концепції Д. Ролза [131;132] щодо чесності і справедливості не вирішує базову проблему для української моделі реалізації державної влади, проте дозволяє концептуалізувати сучасний формат справедливості у доступі до суду і судового захисту. Ми виходимо із необхідності вирішення класичної суперечності політичного і юридичного чинника у контексті формування раціональної моделі «справедливого управління» (fair administration of the

state) як основи формування справедливого адміністрування в підсистемах влади. Очевидно, що класичні приклади діяльності як судових систем європейських країн, так і Суду ЄС дозволяють формувати таку модель «справедливого управління», яка уособлює всі рівні управління – державне, публічне, суспільне, соціальне управління.

Саме на основі такого підходу доцільно реформувати систему національного правосуддя. Вирішення проблеми суспільних відносин у форматі «людина – суспільство – держава (закон)» завжди буде орієнтовано на застосування режиму легітимного встановлення справедливості державою, що може бути виправдане на етапі виникнення і становлення конкретного типу суспільних відносин. Фундаментальне право на судовий захист показує, наскільки держава готова від прото-реформ переходити до інституціонального реформування. Виступаючи своєрідним індикатором успішності реформ, право на судовий захист стверджує демократичні цінності і є очевидним мірило демократії.

Адже при формуванні основ публічного управління на платформі «справедливість як співпраця» ми досягаємо внутрішнього балансу в системі публічної влади.

Висновки до розділу 2

-

1. У дисертації на основі власного дослідження та розробок вітчизняних вчених розроблено і обґрунтовано ціннісно-безпековий вимір публічноуправлінської парадигми права на судовий захист у такій редакції: право на судовий захист є фундаментальним правом людини, яке гарантує кожній особі можливість звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод, якщо вони порушені або оспорюються. Це право є основоположним для забезпечення верховенства права та справедливості в суспільстві, при цьому органи публічної влади несуть відповідальність за збереження

фундаментальної цінності судового захисту, забезпечуючи ефективне дотримання прав і свобод особи в рамках закону.

Ціннісно-безпековий вимір охоплює такі ключові аспекти: підтримка невід'ємної цінності судового захисту; забезпечення доступності судового захисту; сприяння незалежності та неупередженості судової влади; підвищення ефективності та ефективності судових процесів; зміцнення громадської довіри та довіри до системи правосуддя; захист прав уразливих груп; включення принципів прав людини в практику державного управління; підтримка судової реформи та інновацій; сприяння культурі правової грамотності та громадянської активності; притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення права на судовий захист.

Розроблений нами ціннісно-безпековий вимір публічноуправлінської парадигми права на судовий захист дозволяє сформуванню сучасний підхід в публічному управлінні та адмініструванні щодо розвитку інституціональних чинників судової реформи.

2. На формування управлінських відносин активно впливають не тільки матеріальні відносини, а й суспільна свідомість, насамперед політико-правова та організаційно-управлінська. Варто вказати на такі властивості. По-перше, суспільно-економічні фактори є одними з найважливіших чинників, що впливають на розвиток публічного управління у сфері права на судовий захист (ПСЗ), адже вони визначають характер, форми, методи та принципи державного управління.

По-друге, вплив суспільно-економічних факторів на публічне управління у сфері ПСЗ проявляється в наступних аспектах: 1) Вплив на характер публічного управління, адже саме розвиток системи правосуддя показує чи є публічне управління авторитарним, демократичним чи змішаним; 2) вплив на форми публічного управління, коли у контексті забезпечення права на судовий захист є можливість визначити, які форми державного управління будуть найбільш ефективними в конкретних умовах, адже мова може йти навіть про форми управління (на основі ринкових механізмів, чи на основі

адміністративних методів; 3) і, власне, вплив на принципи публічного управління. За цих умов трансформаційна роль публічного управління полягає у забезпеченні стабільності суспільних відносин, без чого неможливо домогтися впорядкованості суспільного життя і постійно підтримувати на високому рівні публічний порядок.

3. Вважаємо за доцільне відзначити, що право на судовий захист і право на доступ до суду є двома фундаментальними правовими принципами, які тісно переплітаються та підсилюють один одного. Хоча вони мають різні елементи, розуміння їх взаємодії має вирішальне значення для забезпечення ефективних правових систем і захисту прав особи.

Право на судовий захист передбачає: 1) гарантію справедливого та неупередженого судового розгляду, що включає такі принципи, як презумпція невинуватості, право на юридичне представництво та право бути почутим; 2) наявність ефективних засобів правового захисту, оскільки: особи повинні мати можливість шукати відшкодування за порушення своїх прав через суди; 3) виконання судових рішень, і всі сторони, включаючи державу, мають поважати та виконувати рішення.

Право на доступ до суду передбачає: 1) здатність ініціювати судовий процес; адже особи повинні мати засоби для подання позовів і оскарження несправедливості в судах; 2) відсутність необґрунтованих перешкод, коли витрати, складність та адміністративні перешкоди не повинні перешкоджати доступу до правосуддя; 3) доступність юридичної допомоги особи, особливо з обмеженими ресурсами, повинні мати доступ до юридичної допомоги та представництва.

4. справедливість у судовому розгляді покращує доступ до суду, коли суди сприймаються як справедливі та неупереджені, люди з більшою ймовірністю довіряться системі та шукатимуть її втручання, розширюючи доступ. Ефективні засоби правового захисту теж заохочують доступ, адже наявність значущих і дійсних засобів правового захисту стимулює осіб подавати позов до суду, що ще більше покращує доступ. Саме тому суди, які

постійно дотримуються права на справедливий судовий розгляд, можуть зміцнити довіру суспільства до системи правосуддя, заохочуючи людей використовувати його та шукати правового захисту.

Основні результати дослідження, що надані у цьому розділі, були опубліковані у фахових наукових виданнях і включені до списку опублікованих праць [4;5].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ З ПОЗИЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Запровадження європейських стандартів забезпечення права людини на судовий захист у процесі конституційної реформи в Україні

Однією з вагомих проблем сучасного суспільства є питання взаємовідносин держави й людини через формування дієвих міжнародних та національних механізмів захисту прав людини, оскільки стан дотримання прав людини є показником стану розвитку демократичної, соціальної та правової держави. Загальновідомо, що права людини – це такий правовий інститут цінностей, для якого визначальною рисою є встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. Разом з тим, основною проблемою держави залишається забезпечення прав людини, гарантованих Конституцією України, що розпочинається зі створення відповідних державних механізмів захисту прав і свобод людини, набуваючи особливого значення для держави, політична і правова системи якої перебувають в процесі трансформаційних змін. Забезпечення дотримання і захисту прав людини є невід’ємною частиною міждержавного співробітництва на сучасному етапі державотворення. Впроваджуючи європейські цінності, українське суспільство має забезпечити їх втілення, насамперед, у систему публічного управління, переорієнтувати їх на забезпечення реалізації та захисту основних прав кожної людини. Зважаючи на викладене, існує нагальна потреба в дослідженні підходів ефективного забезпечення судового захисту прав людини в європейському вимірі, де принцип дотримання прав людини став основним в процесі функціонування інститутів і органів Європейського Союзу.

Дослідженню прав людини присвятили свої праці такі вітчизняні науковці як В. Авер’янов, В. Баштанник, А. Колодій, О. Негодченко, Л. Новак-Каляєва, А. Олійник, П. Петровський, М. Савчин, С. Шевчук та ін. Завдяки

зусиллям цих та інших провідних учених за останні роки в Україні сформовано нормативно-правову основу діяльності держави у сфері забезпечення захисту прав людини. Крім того, питання прямого взаємозв'язку історико-теоретичних і практичних засад принципу гарантування прав і свобод людини в Європейському Союзі, питання забезпечення прав людини розглядаються здебільшого через призму конституційного обов'язку держави та її міжнародних зобов'язань відповідно до ратифікованих Верховною Радою України міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини. Проте, вважаємо, що на даний час досліджуване питання знайшло не достатньо своє відображення в теорії публічного управління, що й зумовлює актуальність обраної теми та необхідність її дослідження, з огляду на проблеми, які існують сьогодні в нашому суспільстві, зумовлені політичною, державно-управлінською, економічною ситуацією в країні.

Саме тому науково-теоретичне дослідження формування та реалізації європейських стандартів гарантій судового захисту прав людини та шляхи імплементації їх в сучасну систему публічного управління в Україні є важливим завданням у галузі науки державного управління.

Нині однією з вагомих проблем публічно-правових відносин є питання забезпечення прав людини, оскільки в цій галузі сформовано ефективний механізм імплементації через велику кількість міжнародних договорів, що ратифіковані переважною більшістю країн. Разом з тим, з огляду на міжнародний досвід співробітництва у сфері забезпечення прав людини, доцільно зробити висновок, що регламентація прав людини лише нормами міжнародного права не можлива, у зв'язку з відмінностями в підходах країн у питанні визначення змісту прав людини.

Слід погодитися з думкою, що основне призначення міжнародного права полягає саме в у формуванні оптимальних міжнародних умов для національного розвитку, а не в підпорядкуванні внутрішнього життя країни наднаціональним правовим механізмам. При цьому, головна мета міжнародних актів у системі забезпечення прав людини полягає у встановленні

чітких загальних стандартів діяльності держав, забезпечення їх повного визнання та однакового застосування [133].

У сучасній науці не існує єдиного поняття міжнародних, зокрема й європейських, стандартів, зокрема і у частині забезпечення права людини на судовий захист. Так, П. Рабінович, М. Мельник і М. Хавронюк зазначають, що міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих прав, до досягнення яких зобов'язуються держави [134;135]. Міжнародні права, закріплені у міжнародних документах складають міжнародні стандарти конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Кожна держава-учасниця договору зобов'язана робити все від неї можливе, щоб забезпечити своїм громадянам і будь-якій іншій людині на її території належне користування цими правами та свободами [136]. Трансформація в національну правову систему України європейських стандартів є одним з елементів міжнародного механізму забезпечення реалізації людиною свої прав.

Закріплені у Великій хартії вольностей (Magna Carta) 1215 року конституційні права та свободи як найбільше надбання людства на той час. Цей документ є своєрідним конституційним договором, який було укладено між королем Англії Іоанном і привілейованими баронами та представниками церкви з питань забезпечення права і привілеїв феодалної знаті, надання свободи дій церкві і зобов'язань короля дотримуватися законів держави, гарантування дотримання прав і свобод людини. Особливої уваги заслуговує принцип недоторканості, що закріплений в статті 39 Великої хартії вольностей, та відповідно до якого встановлено, що «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни.» [137]. Саме цей документ вважається першим правовим документом, в якому було задекларовано права людини. Звідси почала свій розвиток й концепція належної правової процедури, що залишається актуальною й сьогодні та

відображена в конституціях багатьох країн світу. Таким чином, можливо зробити висновок, що вже в той час було визначено новий порядок здійснення публічного управління з огляду на забезпечення прав людини як особливої цінності в суспільстві.

Оскільки наявність чи відсутність основних прав людини є показником ступеня розвитку громадянського суспільства та розбудови правової держави, то проблемою, яка потребує нагального вирішення залишається питання взаємовідносин держави й людини в контексті формування ефективних національних та міжнародних інструментів захисту прав людини [138]. В умовах європейської інтеграції України конституційна сутність прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, оскільки саме держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність [139]. Основні засади прав людини мають виступати основою формування раціональної системи управління державою, яка відповідатиме європейським демократичним цінностям. Саме це є визначальним у спрямуванні векторів діяльності органів публічної влади з метою швидкого проведення гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини.

Слід погодитися з А. Олійник, яка зазначила про те, що «рівень відповідності державного управління європейським стандартам прямо впливає на ефективність діяльності органів державного управління у сфері забезпечення європейських стандартів прав людини, а з іншого боку оцінка такої відповідності завжди буде залежати від спроможності інститутів державної влади належно забезпечити умови для реалізації громадянами своїх прав на рівні європейських стандартів». В обох випадках державне управління здійснюється з однією метою, а саме: адаптація інститутів громадянського суспільства до європейських стандартів для утвердження верховенства права, сталого розвитку, забезпечення пріоритетності прав і свобод у всіх сферах державної діяльності та зміцнення демократії [140].

Підґрунтям загальноєвропейських стандартів прав людини стала Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи у 1950 році. Проте, на той час Конвенція не визнавалася прямим джерелом письмово закріплених прав людини. Першим кроком у вирішенні цієї проблеми стало прийняття у 2000 році Європарламентом, Радою ЄС та Єврокомісією Хартії основних прав Євросоюзу. Підставами для прийняття цього документу були, зокрема, забезпечення захисту прав та свобод людини від можливих порушень з боку наддержавних органів ЄС; наповнення більш конкретним змістом інституту громадянства ЄС; вирівнювання юридичних режимів соціальних, економічних, громадянських і політичних прав; поділу компетенції між Судом ЄС та Європейським судом з прав людини; визнання необхідності тлумачення прав і свобод людини, гарантованих на території ЄС, відповідно до принципів інтерпретації Європейським судом з прав людини прав, закріплених в Європейській конвенції; забезпечення однакового застосування на території всіх держав-членів прав людини, закріплених у нормах директив відповідних органів ЄС; формування «правозахисного» світогляду громадян, що перебувають під юрисдикцією ЄС [141;142;143]. Хартією ЄС (ст. 47) та Європейською конвенцією (ст.13) судовий захист визнається основним правом і водночас гарантією прав людини. Судовий захист здійснюється як національними судами держав-членів, так і судом Євросоюзу. Національним судам підвідомчі будь-які справи, окрім віднесених до юрисдикції Суду ЄС. Особливістю є те, що при розгляді справ національні суди зв'язані нормами європейського права, які мають пряму дію і верховенство порівняно із нормами національного законодавства [144]. Разом з тим, відмінною рисою Хартії є спосіб класифікації основних прав і свобод, оскільки Хартія систематизувала основні права людини, при цьому основою класифікації є загальнолюдські цінності, на захист яких спрямовані сторони суб'єктивного права (особисті, політичні, економічні права та ін.) – людська гідність, свобода, рівність [145].

Однією з неодмінних умов ефективності трансформаційних процесів у нових державах Центральної а Східної Європи є входження їх до європейського правового простору [133]. Поряд з цим, вказане зобов'язує адаптувати в національну систему до європейських стандартів, зокрема – у сфері судового захисту прав людини.

Україна «як член міжнародної системи захисту прав людини зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів щодо прав людини та забезпечувати колективні права, серед яких права національних меншин та корінних народів та інші права, через імплементацію міжнародних норм з прав людини у внутрішній порядок, реалізацію цих норм та контроль за їхнім дотриманням, а у випадку порушення прав людини – через забезпечення справедливого відшкодування [146]. Тобто, можливо зробити висновок, що приведення норм національного законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту прав людини не є безумовною ознакою того, що такі норми можуть застосовуватися автоматично. Для цього необхідна ефективна система реалізації та контролю за застосуванням норм у сфері прав людини. Держава має забезпечити всі можливі гарантії щодо реалізації відповідних норм, адаптованих до європейських вимог.

На законодавчому рівні вперше позиція України щодо Європейського Союзу вперше була сформульована в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених постановою Верховної Ради України від 02 липня 1993 року [147]. Важливим кроком підтвердження відданості України загальноєвропейським цінностям пошани до основних прав і свобод людини, демократії і верховенства права стало ухвалення 31 жовтня 1995 року Верховною Радою України Закону «Про приєднання до Статуту Ради Європи» [148]. На даному етапі державотворення змінилося ставлення до міжнародних загальноновизнаних положень про права людини, оскільки у суспільстві почала формуватися така система правовідносин, яка заснована на ідеях захисту основних прав людини та пріоритету загальнолюдських цінностей.

Визначальним документом у напрямку європейської інтеграції стало підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, в якій визнаються і захищаються права і свободи людини. На виконання взятих зобов'язань державою перед Українським народом і європейською спільнотою неодноразово приймалися Національні стратегії в галузі прав людини, затверджені Указами Президента України, а також розроблявся План реалізації Стратегії на період до 2020 року.

Указом Президента України №119/2021 від 24 березня 2021 року затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, а також проводиться ряд заходів щодо напрацювання нового Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2023 року. Метою Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [149]. Держава взяла на себе обов'язок удосконалити систему забезпечення та захисту прав і свобод людини з урахуванням вітчизняного досвіду та напрацьованих і апробованих міжнародною спільнотою принципів та підходів.

У зв'язку з цим беззаперечно необхідно використовувати досвід Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, практику Європейського суду з прав людини, а також досвід правозахисних організацій України, де захист прав людини знаходиться на першому місці та є дотримання цих прав є показником розвитку державності.

Одним із стратегічних напрямів відповідно до Стратегії є забезпечення права на справедливий суд та відповідно забезпечення здійснення ефективного судочинства у розумні строки відповідно до конституційних гарантій, з урахуванням положень міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду.

Реформування судової системи України шляхом впровадження сучасних європейських стандартів у сфері прав людини поглиблюють значущість норм міжнародного права, імplementованих у національне законодавство. У 1996 році Верховний Суд України роз'яснив, що «суд не може застосовувати закон, який регулює правовідносини, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України» [150]. Зважаючи на зазначене, можливо зробити висновок, що для всіх органів публічної влади, в тому числі й для судів, норми міжнародних угод (європейських стандартів) є обов'язковими «правилом поведінки». Застосування міжнародних норм зумовлено міжнародними зобов'язаннями, що, так чи інакше, призведе до вдосконалення національного законодавства та ефективного функціонування механізму захисту прав людини.

Слід зважати на те, що у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено такі елементи права на справедливий судовий розгляд, а саме: 1) справедливий і публічний розгляд справи судом; 2) розгляд справи упродовж розумного строку; 3) незалежний і безсторонній суд; 4) дотримання принципу презумпції невинуватості особи.

Беззаперечний вплив на розвиток міжнародно-правових стандартів прав людини мають висновки Європейського суду з прав людини. Положення Конвенції та протоколів до неї, як основних європейських стандартів, підлягають тлумаченню ЄСПЛ і відображаються в його правових позиціях. Вказане розширює сутність існуючих стандартів та впливає на подальший розвиток забезпечення прав людини державою.

Разом з тим, не зважаючи на наявність встановлених міжнародних (європейських) цінностей, їх трансформацію в систему публічно-правових відносин в Україні, судовий захист прав людини не відповідає запитам сучасного суспільства відповідно до засад правової держави, про що свідчить кількість звернень до Європейського суду з прав людини. Доцільно зауважити, що ефективність державної політики залежить від наявності системи

відповідного ефективно діючого механізму, включаючи механізм забезпечення прав людини, орієнтований до європейських стандартів. Державна політика у сфері прав людини має бути комплексом заходів органів публічної влади, у тому числі й судів, що спрямовані на захист конституційних прав людини.

Права людини та їх стан захисту є критеріями ефективності публічного управління, що забезпечує сприйняття суспільством та кожною людиною здатність держави здійснювати свої функції на належному рівні. Подальше впровадження європейських стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на національному рівні дозволить тільки зміцнювати роль держави як у житті суспільства в цілому, так і кожної окремої людини.

Нагальною публічноуправлінською проблемою, яка потребує вирішення, є усвідомлення та трансформація демократичного потенціалу прав людини в теорію публічного управління, насамперед, з огляду на позитивні результати європейського досвіду функціонування системи публічного управління на засадах прав людини, через призму євроінтеграційних процесів України. З формуванням наднаціональних інструментів у сфері захисту прав людини, вказана галузь перестала бути лише національною справою держави. Аналіз європейських стандартів у сфері захисту прав людини дає підстави стверджувати, що на сьогодні створені такі міжнародні стереотипи у сфері захисту прав людини, які одержали міжнародне визнання та закріплення в міжнародних нормативно-правових актах, як угодах зобов'язуючого характеру. Країни, що підписали такі угоди зобов'язані не лише проявляти повагу до людських прав, але й нести відповідальність за це та встановлювати ефективні засоби захисту цих прав.

На даний час існуючі способи захисту прав людини є не завжди ефективними. Саме тому, перш за все, необхідно удосконалити вже наявні методи і засоби захисту прав людини, а також створити нові інститути та напрямки в цій сфері. У зв'язку з цим надзвичайно важливим напрямом у становленні сучасної моделі публічного управління є напрацювання та

впровадження такої парадигми управління, яка б мала на меті належну реалізацію судового захисту прав людини в публічно-правових відносинах. Слід пам'ятати, що всебічний захист прав та законних інтересів людей від будь-якого посягання як з боку інших осіб, так і з боку державних органів, насамперед, забезпечить належну реалізацію гуманізаційної функції публічного управління.

Впровадження позитивного досвіду європейських країн у забезпеченні прав людини має бути надтерміновим завданням держави, яка проголосила себе демократичною, соціальною та правовою державною і визнала права людини та їх гарантії такими, що визначають зміст і спрямованість її діяльності, оскільки належне забезпечення захисту прав людини, гарантування та механізми захисту формулюють гуманістичний характер відносин людини і держави, їх взаємовплив, а також реальну перспективу подальшого розвитку у напрямку запровадження нових європейських стандартів захисту прав людини.

Інститут прав людини є однією з важливих складових формування системи публічного управління в Україні, оскільки механізм правозахисту визначає значною мірою сутність публічно-управлінської діяльності та демократичного розвитку більшості держав світу. Конституційна сутність прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування органів влади держави, оскільки саме держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність.

Судова реформа в Україні, як одна з пріоритетних державних реформ, має на меті забезпечити впровадження європейських стандартів захисту прав людини та діяльності судової влади на основі гуманізаційних засад публічного управління. Це відповідатиме суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду як гаранта дотримання конституційних прав і свобод. Саме тому реформування судової системи України – одне з ключових завдань сьогодення.

Судовий захист прав людини має стати основним інструментом у взаємодії між державою та людиною, забезпечує демократичний розвиток суспільних відносин. З огляду на проблеми, які існують сьогодні в нашому суспільстві, зумовлені політичною, економічною ситуацією в країні та станом державного управління загалом необхідно дослідити дотримання стандартів належної правової процедури (*due process of law*) у контексті реалізації права людини на судовий захист.

Окремі аспекти теми, що досліджується, виступали предметом наукового аналізу багатьох вітчизняних науковців. Серед них, зокрема, О. Лемак, О. Овсяннікова, М. Савчин та інші. На жаль, існує низка проблем, яка потребує додаткового дослідження сутності та змісту концепції «*Due process of law*» через призму реалізації процесуальних прав в публічно-управлінському аспекті.

Належна правова процедура (*due process of law*) – це правовий принцип, положеннями якого передбачено, що жодна вільна людина не може бути заарештована, або ув'язнена, або позбавлена свободи, або оголошена поза законом, або вислана, або тим чи іншим чином обмежена у правах, що влада не вчинить або не накаже вчинити дії проти неї, за винятком дій, передбачених чинним законом. Цей принцип міститься в статтях 9, 10, 14 й 15 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права й включає в себе принцип відкритого характеру судового розгляду, принцип презумпції невинуватості, принцип «*ne bis in idem*» (не карати за той самий злочин двічі) і право на юридичну допомогу за власним вибором [17].

У зарубіжних наукових та спеціалізованих виданнях зазначається, що належна правова процедура здебільшого гарантує наступні права:

- право на справедливий і публічний судовий розгляд, проведений компетентним чином;
- право бути присутнім на суді;
- право бути почутим в свій захист;

- закони повинні бути написані так, щоб людина могла зрозуміти, що таке злочинна поведінку;
- податки можуть бути прийняті тільки для громадських цілей;
- майно може бути взято урядом тільки для громадських цілей;
- власники взятого майна повинні отримати справедливу компенсацію.

В. Городовенко вказує, що у західній правовій літературі належну правову процедуру розуміють як застосування права органами правосуддя (судами) відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування і захисту конституційних та індивідуальних прав людини і громадянина, у тому числі й юридичної особи[152]. Слід вказати на те, що в західних країнах концепція належної правової процедури має практичне значення. А тому, суд є єдиною інституцією для перевірки дотримання всіх вимог, що передбачають такі процедури та останнім місцем для вирішення конкретної справи, що виникає між державою та людиною.

Власне, концепція належної правової процедури походить з Англії, цей принцип знайшов своє відображення у Великій хартії вольностей (Magna Carta) 1215 року – конституційному договорі, який було укладено між королем Англії Іоанном і привілейованими баронами та представниками церкви з питань забезпечення права і привілеї феодалської знаті, надання свободи дій церкві і зобов'язували короля дотримуватися законів держави, гарантувалося дотримання прав і свобод людини. Так, статтею 39 Великої хартії вольностей встановлено, що «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни.» [18]. Отже, саме в цьому документі вперше в історії людства було закріплено конституційні права та свободи.

Концепція належної правової процедури відображається у п'ятій та чотирнадцятій поправках до Конституції США 1787 р. Зокрема в п'ятій

поправці зазначається, що: «Нікого не можна притягати до відповідальності за скоєння тяжкого кримінального злочину чи іншого ганебного вчинку, інакше як за поданням або висновком великого журі присяжних, за винятком злочинів, скоєних особами, які належать до наземних чи морських збройних сил або міліції, коли ці особи перебувають на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки. Нікого не можна притягати до відповідальності за злочин вдруге; нікого не можна примушувати свідчити проти себе за обвинувачення в будь-якому кримінальному злочині, а також нікого не можна позбавити життя, свободи чи власності без законної процедури. ...» [19]. Проте, за тривалий час від прийняття Конституція США розширила концепцію належної правової процедури, включивши в себе не тільки гарантії процесуальних прав в кримінальному провадженні, а й конституційні права фізичних та юридичних осіб у справах, що стосуються власності.

Слід погодитися з науковим підходом, що конституційне положення про належну правову процедуру гарантує право особи, яка зазнає фізичної, матеріальної та моральної шкоди від держави, на звернення до суду відповідної юрисдикції для захисту свого права на життя, свободу та власність, а також для захисту будь-якого іншого права, гарантованого законодавством. Таке положення додатково включає право бути заслуханим у судовому засіданні, а також право на подання доказів існування юридичних фактів, які стосуються зазначеного права особи [152]. Безумовно, судовий захист є найбільш ефективним засобом захисту прав і свобод людини, оскільки саме право на судовий захист – це гарантування у судовому порядку дотримання інших прав і свобод людини, проголошених Конституцією України. Доцільно зазначити, що таке право пов'язане із доступом до правосуддя та здійсненням судової влади.

Рівень цивілізованості будь-якої держави визначається не тільки рівнем суспільного та економічного розвитку, а й рівнем організації і діяльності публічної влади, що забезпечує керованість суспільством [324]. Публічне управління - це надзвичайно широка за обсягом регульованих суспільних

відносин галузь соціального управління: практично немає такої сфери суспільного життя, де б не діяли норми публічного права та управління. Та все ж їх головною особливістю є те, що однією із сторін завжди є орган публічної влади чи його службова особа, іншою – громадянин, об'єднання громадян, підприємство, установа, організація. Громадянин є головним суб'єктом публічно-правових відносин. Отже, публічно-адміністративні відносини виникають у площині відносин «людина і влада» [153]

Варто погодитись із підходом, що з появою кожної нової норми міжнародного права виникають два види різнорівневих правовідносин, що виступають проблемною сферою. По-перше, правовідносини між суб'єктами міжнародного права щодо зафіксованих прав і обов'язків регулюються безпосередньо міжнародним правом. По-друге, правовідносини між відповідними органами держав із приводу виконання міжнародно-правових зобов'язань, що випливають з такої норми і регулюються національним правом. Міжнародно-правова норма виступає в даному випадку, як певна стандартна процедура, як юридичний факт, що викликає необхідність внутрішньодержавного правового механізму і встановлення внутрішньодержавних правовідносин [153]. Важливим механізмом у цьому аспекті виступає належна судова процедура.

Належна судова процедура є наріжною концепцією права на судовий захист. Вона забезпечує справедливість і законність судового процесу, захищаючи осіб від свавільних або несправедливих результатів. Уявіть собі це як набір процесуальних гарантій, які діють як огорожі, утримуючи систему правосуддя на правильному шляху та захищаючи людей від того, щоб їх держава влада не піддала.

Належний процес переплітається з правом на судовий захист на основі таких публічних алгоритмів.

1. Гарантування справедливого судового розгляду. Презумпція невинуватості передбачає, що особи є невинними, доки їх вину не буде доведено поза розумним сумнівом. Належний процес забезпечує докази, а

справедливі процедури підтримують цю презумпцію, захищаючи осіб від несправедливих звинувачень і засуджень.

2. Право на юридичне представництво передбачає, що кожен заслуговує на адекватну юридичну консультацію, щоб орієнтуватися в складнощах права та забезпечити ефективний захист своїх прав. Належна процедура гарантує доступ до правової допомоги, особливо для тих, хто не може її собі дозволити, вирівнюючи умови гри та запобігаючи тому, щоб окремі особи опинилися в невігідному становищі через відсутність правових знань.

3. Неупереджений і незалежний суд слід розуміти у тому контексті, що справедливий судовий розгляд вимагає, щоб судді та суди були вільні від упередженості чи зовнішнього тиску. Належна судова процедура забезпечує їх незалежність і неупередженість, дотримуючись принципу, що правосуддя є сліпим і застосовується однаково до всіх.

4. Забезпечення реального доступу до правосуддя вимагає у контексті відкритого та прозорого судового процесу проводити публічні судові процеси та надати доступ до судових документів, що дозволить перевіряти та гарантувати, що справедливість не обмежена таємницею (справжньою та удаваною). Належний процес сприяє прозорості, зміцненню суспільної довіри до судової системи та заохоченню людей шукати її захисту.

5. Публічне право бути почутим у судовому процесі, адже кожен заслуговує на шанс представити свою справу, докази та аргументи. При цьому належна процедура гарантує людям можливість бути почутими, а їхні голоси не замовчуються в рамках судового процесу.

6. Гарантоване державою право на апеляцію, адже помилки трапляються, і належний процес дозволяє особам оскаржувати вироки, які вони вважають несправедливими. Це захищає від неправомірних засуджень і гарантує, що навіть якщо правосуддя похитнеться, є шанс виправити таку вірогідність.

7. Запобігання свавільним і необґрунтованим діям учасників судового процесу, що передбачає запровадження чітких та передбачуваних законів,

адже належний процес вимагає чітких і недвозначних законів, щоб люди розуміли, що є правопорушенням, і могли з упевненістю орієнтуватися в правовій системі. Це запобігає свавільному застосуванню законів і захищає людей від покарання за несвідоме порушення незрозумілих правил.

8. Очевидна пропорційність покарань за порушення законів, адже належний процес забезпечує пропорційність покарань до вчиненого злочину. Це захищає осіб від надмірних і жорстоких покарань, які є несправедливими та підривають право на судовий захист.

9. Захист від самозвинувачення, оскільки нікого не можна примушувати давати свідчення проти самого себе. Належна судова процедура захищає осіб від примусу надати докази, які можуть їх звинуватити, забезпечуючи справедливість і запобігаючи вимушеним зізнанням.

Належна судова процедура (fair procedure) є одним із фундаментальних принципів права ЄС. Вона закріплена в статті 41 Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, а також у ряді інших правових актів ЄС. Належна судова процедура передбачає, що кожна особа, яка підпадає під дію права ЄС, має право на справедливий судовий розгляд. Це право включає в себе такі гарантії: 1) право на доступ до суду, за яким кожна особа має право оскаржити дії органів ЄС або держав-членів ЄС у суді; 2) право на справедливий судовий розгляд, коли судовий розгляд повинен бути справедливим, неупередженим і своєчасним; 3) право на представництво адвоката, відповідно до якого особа, яка оскаржує дії органів ЄС або держав-членів ЄС, має право на представництво адвоката; 4) право на доступ до доказів, відповідно до якого особа, яка оскаржує дії органів ЄС або держав-членів ЄС, має право на доступ до доказів, на яких ґрунтується рішення органу.

Належна судова процедура в ЄС базується на таких загальних принципах: принцип справедливості (неупередженість і своєчасність), принцип рівності перед законом (відсутність будь-якої дискримінації); принцип презумпції невинуватості, принцип рівності сторін, принцип гласності судового процесу. Належна судова процедура гарантує основні

права та свободи в ЄС, й таким чином це сприяє зміцненню довіри до правової системи та зміцненню верховенства права, створенню чесного та справедливого середовища для окремих осіб і компаній, які працюють в ЄС.

Право на судовий захист реально забезпечено лише тоді, коли воно підтримується принципами належної правової процедури. Разом вони утворюють життєво важливий бар'єр проти несправедливості та потужний двигун для підтримання верховенства права. Оскільки Україна буде насправді справедливою правову систему, важливо інтегрувати ключові властивості правової держави – справедливість та захист, що є гарантією справедливого ставлення і захисту своїх прав.

3.2. Формування сучасного механізму гарантування дотримання права людини на судовий захист в особливих умовах

Механізм правозахисту значною мірою визначає сутність процесу реформування публічного управління та демократичного розвитку більшості держав, саме тому інститут прав людини є однією з важливих складових формування системи публічного управління в Україні. Основою формування ефективної системи управління державою, яка відповідатиме системі європейських демократичних цінностей мають виступати основні засади прав людини із беззаперечним дотриманням принципу верховенства права.

Основним Законом нашої держави передбачено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. При цьому, норми Основного Закону є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина гарантується безпосередньо на підставі Конституції України. Тобто, закріпивши в Конституції України, визнання і дію принципу верховенства права, наша держава гарантувала забезпечення існування правопорядку, в якому тісно

взаємопов'язані такі елементи як права і свободи людини та належна правова процедури щодо здійснення публічного управління.

Судовий захист прав людини має бути основним інструментом у взаємозв'язку між державою та людиною, який має на меті забезпечити демократичний розвиток суспільних відносин. Разом з тим, гарантування та дотримання прав і свобод людини, в тому числі й конституційного права людини на судовий захист, в умовах кризових явищ, наприклад, введення карантинних заходів, наприклад у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, потребує більш детального дослідження.

У демократичній правовій державі визначальною особливістю судової влади є її самостійність, що визначає її інституційну незалежність від органів законодавчої та виконавчої влади, убезпечення від впливу останніх на виконання суддями їх професійних завдань з відправлення правосуддя та захисту прав людини, а також зміни системи судоустрою. Не будучи залежним від кожної гілки влади і володіючи конституційними гарантіями цієї незалежності, суд виступає як універсальний засіб захисту прав і свобод людини. Разом з тим, сучасні реалії судової системи впливають на поширення думки, що суд не є гарантованим засобом захисту конституційних прав.

Для того щоб правосуддя відповідало сподіванням кожної людини на те, що держава утверджуватиме і забезпечуватиме верховенство права як найвищу соціальну цінність, необхідно по-іншому сприйняти квінтесенцію нашої держави, тобто «виснаженість» режиму конституційної демократії, який має гарантувати дотримання прав людини, визначених Конституцією України й, відповідно, гарантувати верховенство права.

Кризові явища створюють умови для того, щоб впроваджувати нові можливості застосування інноваційних заходів у судових системах, оскільки криза не може бути виправданням для недоліків судової системи, тим більше, зниження стандартів або порушення правових гарантій. Говорячи про доступ людини до правосуддя за захистом порушених прав в умовах кризових явищ, слід вказати, що суди мають бути готовими, коли мова йде, зокрема, про

ефективні рішення для забезпечення безперервності роботи судів та доступу до правосуддя з дотриманням прав людини.

Зупиняючись на дослідженні зазначеного питання, в першу чергу варто визначити чи є обмеженим право людини на судовий захист в умовах сьогодення? Васечко Л., досліджуючи поняття «обмеження прав людини», вказує, що такий процес є «звуженням обсягу прав людини, а також чинників, що унеможлиблюють та ускладнюють реалізацію особою прав та свобод».

Вітчизняний науковець М. Савчин слушно наголошує на тому, що легітимне втручання у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага становить сутність обмеження фундаментальних прав людини. При цьому, автор вказує, що принцип верховенства права визначає те, що фундаментальні права можуть бути обмежені обґрунтовано, лише на правових засадах із дотриманням принципу пропорційності та нести в собі легітимну мету [155]. Таким чином, надаючи оцінку наслідкам карантину у правовому полі, доцільно враховувати, що виклики, зумовлені кризою, вимагають від суспільства радикальних засобів. Так, приписами статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Таким чином, в даному випадку є підстави стверджувати, що певні обмеження в умовах світової пандемії є цілком правомірними. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що подібна «правомірність» у сучасних реаліях опинилась на межі порушень, в тому числі й дотриманні права людини на судовий захист.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено право на справедливий судовий розгляд. Кожна людина при визначенні її громадських прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого обвинувачення, має право на справедливий і

відкритий розгляд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [156]. Слід зазначити, що саме гарантія права на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 Конвенції та саме Конституцією України, а також розгляд справи упродовж «розумного строку», встановлює важливість того, що правосуддя має здійснюватися без затримок, які можуть негативно впливати на його ефективність та довіру до нього.

Так, з моменту введення в державі карантинних заходів, постала необхідність внесення змін до процесуального законодавства, у тому числі в частині регулювання участі сторін в судових засіданнях та перебігу процесуальних строків. На виконання зазначеної мети було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» [157]. Так, зміни щодо проведення судових засідань в режимі відеоконференції внесено до Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України.

Серед іншого, 16.03.2020 року Радою суддів України визначено особливий режим роботи судів України на період карантину шляхом введення певних обмежень, які включають у тому числі:

«... роз'яснити громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із карантинними заходами та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції;

– зменшити кількість судових засідань, що призначаються для розгляду протягом робочого дня;

– по можливості здійснювати судовий розгляд справ без участі сторін, в порядку письмового провадження...» [158].

Разом з тим, Рішенням Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 17 березня 2020 року про звернення до громадян України щодо функціонування органів правосуддя на період карантину Комітет наголосив, що відповідно до статті 64 Основного Закону права

громадян на звернення до суду та отримання правничої допомоги не можуть бути обмежені, а мають реалізовуватися з урахуванням умов існуючого карантину. Незважаючи на виклики, які стали перед судовою системою, вона має забезпечувати дотримання права на доступ до правосуддя і здійснення правосуддя з урахуванням положень щодо поновлення чи продовження процесуальних строків та використання інших процесуальних механізмів забезпечення прав громадян [159].

Та чи можуть зазначені зміни не обмежувати конституційне право кожної людини на судовий захист?

Загальновідомо, що правова держава не може існувати без здійснення правосуддя, навіть в такий короткий проміжок часу, як карантинні заходи.

У цьому сенсі виникає проблема забезпечення права на справедливий судовий розгляд, яке на думку вітчизняних науковців, включає в себе:

- 1) право на доступ до правосуддя;
- 2) розумний строк розгляду справи;
- 3) публічність розгляду справи;
- 4) обґрунтоване судові рішення [160].

Фактично, відтворена європейська концепція доступу до правосуддя. Водночас, внесені зміни до процесуального законодавства поставили під загрозу дотримання вищезгаданих складників, оскільки, наприклад, автоматичне продовження строків звернення до суду та процесуальних строків тягне за собою певні негативні наслідки, як-то невчинення однією зі сторін будь-якої процесуальної дії (наприклад, неподання відзиву на позовну заяву) змушуватиме суд очікувати до закінчення карантину. Фактично це призводить до зупинення розгляду справи на час карантинних обмежень. Саме тому таке рішення законодавця є небезпечним, оскільки припинення чи обмеження повноважень судів не допускається навіть в умовах надзвичайного стану, який в нашій державі введено не було.

Ще однією дилемою є запровадження розгляду справ у режимі відеоконференції. Так, вказана зміна має на меті можливість забезпечувати

правосуддя в умовах сучасної кризової ситуації. Проте, зазначене становить проблему через відсутність Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка відповідно до процесуальних кодексів має забезпечувати проведення відеоконференцій та їх обов'язкову трансляцію онлайн.

В даному випадку, доцільно вказати, що відкритість судового процесу та право бути присутнім в судовому засіданні є одним із складових конституційного принципу гласності судового процесу. На нашу думку, право суду обмежити доступ у засідання осіб, які не є учасниками процесу, якщо участь у судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи, надто сприятливе для зловживань, оскільки не має критеріїв обмеження доступу в судові засідання відвідувачів.

Задля вирішення цього питання, насамперед, органи судової влади повинні демонструвати єдність у формуванні заходів реагування у зв'язку із карантинними мірами. В даному випадку доцільною була б максимальна відкритість, яка полягатиме не тільки в оприлюдненні прийнятих рішень, а й поясненні підґрунтя для прийняття таких рішень та здійсненні необхідної комунікації із застосуванням визначених технічних можливостей. Саме це забезпечить транспарентність та легітимність судової влади як основних факторів, що впливають на формування суспільної свідомості, змістовно окреслять взаємозв'язок у відносинах суду з суспільством, а також визначають якісні зміни в умовах вимушених заходів, спричинених кризовою ситуацією.

Слід наголосити, що сучасна сутність транспарентності судової влади викладена в рішенні судді Лорда Х'юарта, який вказав, що «правосуддя не лише повинно вершитися, а має бути ясно та безсумнівно видно, як воно вершиться» [161]. Вказане з часом набуло актуальності та поширення в рішеннях Європейського суду з прав людини. Слід погодитися з концептуальною думкою, що транспарентності судової влади як інституту демократії сприяють такі характеристики як гласність, відкритість, доступність та прозорість, кожна з яких розкриває певний аспект, а саме:

гласність – судового процесу; відкритість – роботи системи судових органів; доступність – організаційний аспект судової влади; прозорість – інформаційний чинник функціонування органів судової системи [160].

У даному випадку, погоджуємося, що використання можливих форм та комунікації судової системи з суспільством дозволяє розвиватися транспарентності судової системи як інструменту, за допомогою якого формується таке суспільне ставлення до судової системи, при якому кожна людина може реалізувати своє право бути проінформованим про те, що відбувається у судовій системі та навколо неї, здійснюють контроль за її функціонуванням, в наслідок чого еволюціонує свідомість суспільства [161]. При цьому слід вказати, що від стану забезпечення транспарентності залежить рівень довіри громадян до судової влади. Оскільки низький рівень відкритості, прозорості та доступності є чинником невдоволення роботою органів публічної влади, в тому числі й судів, що породжує негативні наслідки в суспільстві. Невиконання обов'язків владою перед суспільством спричиняє нову кризу – відсутність довіри до органів публічної влади та прагнення задовольнити потреби не легітимним способом. Особливого загострення така проблема набуває під час виникнення кризових ситуацій.

Крім іншого, слід вказати, що обмеження прав людини має відбуватися лише відповідно до якісного закону та у відповідності до легітимної мети. Правовою основою обмеження прав людини є загальне визнання існування необхідної для цього потреби з урахуванням інтересів інших осіб [162]. Тобто, для обмеження права людини на судовий захист в умовах кризових явищ, необхідно врахування суспільної зацікавленості. Інакше кажучи, доцільним є попереднє обговорення наслідків обмеженого права. При цьому слід брати до уваги відповідність співвідношення балансу прав однієї людини з правами суспільства на здорове існування та безпечне середовище. Баланс інтересів індивідуального і громадського здоров'я відображений у справі «Соломахін проти України» [163], де Суд вказав, що порушення фізичної недоторканості заявника можна вважати виправданим міркуваннями охорони здоров'я

населення та необхідністю контролювати поширення інфекційного захворювання в області.

Європейський суд з прав людини першочергово звертає увагу на наявність якісного закону, оскільки його відсутність свідчить про недотримання виправданої мети та суспільної необхідності – «Той висновок, що даний захід не був «згідно із законом», є достатнім, аби Суд вирішив, що було порушення. Тому немає потреби перевіряти, чи згадане втручання переслідувало «законну мету» або було «необхідним у демократичному суспільстві» (М.М. проти Нідерландів, п.46) [163]. Під час допустимих обмежень прав людини в умовах кризових ситуацій, обов'язково слід враховувати принцип пропорційності. Натомість, чинне законодавство містить лише перелік певних дій в умовах, що склалися, без належного регулювання діяльності органів та детально розробленого алгоритму дій через відповідні необхідні процедури, з урахуванням дотримання, гарантованих Конституцією України, прав людини.

Досліджуючи вказане питання, слід зазначити, що в умовах кризових ситуацій визначальним напрямом публічного управління має бути не орієнтація на кінцеві цілі, а розробка антикризових заходів оперативного реагування, узгодженого прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, передбачення у цих процедурах реальних можливостей коригування помилок. Такі заходи мають мінімізувати «руйнування» суспільного життя людей, передбачати компенсацію втрат унаслідок управлінського впливу на різні сфери суспільства, при цьому забезпечувати дотримання всіх конституційних принципів для належної реалізації прав людини.

У даному випадку також слід звернути увагу на принцип вірності конституції, який покликаний забезпечити верховенство права, на сторожі якого має стояти незалежний і безсторонній суд [164].

Таким чином, доречно вказати, що приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами, не усуне проблему неефективного правового механізму захисту прав людини,

гарантованих Конституцією України, в умовах кризового стану, оскільки, кожна людина має справедливі очікування, що права, які закріплені в Основному Законі держави, будуть справедливо застосовуватися до неї навіть в умовах, спричинених непередбачуваними ситуаціями, які стосуються не тільки карантинних заходів, введених з метою запобігання поширення коронавірусної хвороби, але й інших кризових ситуацій, які можуть розвиватися, та на які потрібна гостра та нагальна реакція від органів публічної влади.

Модернізація української державності останнім часом стала домінантою на шляху демократичних змін. Такі перетворення, насамперед, супроводжуються створенням належної системи інституційних та нормативних гарантій захисту прав і свобод людини. Основною проблемою держави є забезпечення прав людини, гарантованих Конституцією України, що розпочинається зі створення відповідних державних механізмів захисту прав і свобод людини, набуваючи особливого значення для держави, політична і правова системи якої перебувають в процесі трансформаційних змін.

Основи такого механізму визначено в Конституції України, відповідно до якої проголошено утвердження і забезпечення прав та свобод людини головним обов'язком держави. Загальновідомо, що забезпечення гарантування верховенства Конституції покладено на Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Таким чином, саме Конституційний Суд України є одним з елементів державотворення, що забезпечує ефективне функціонування державного механізму захисту прав і свобод людини.

Надання оцінки органу конституційної юрисдикції України, беззаперечно, є важливим завданням з огляду на визначну роль цього державного органу в системі публічного управління. Необхідність дослідження механізму забезпечення прав людини Конституційним Судом України обґрунтовується специфікою, особливістю та унікальністю діяльності

такого органу. Питання забезпечення прав людини органом конституційної юрисдикції в механізмі публічного управління є актуальним з огляду на процес становлення державності та потребує детального вивчення. У контексті уваги суспільства щодо діяльності Конституційного Суду України дослідження вказаного питання є надзвичайно актуальною темою в період трансформаційних змін в Україні.

Основні гарантії захисту прав людини в Україні закріплені, насамперед, у Конституції України. Саме факт закріплення в Основному Законі України окремих прав і свобод є врегулюванням загальних засад взаємодії людини і держави та являє собою підґрунтя для функціонування системи органів влади, діяльність яких має на меті захист порушених прав людини.

Станом на сьогодні в умовах трансформаційних змін глобальною проблемою залишається суттєве вдосконалення співвідношення, взаємовідносин і взаємодії складників механізму публічного управління з метою побудови його таким чином, щоб останній працював на користь та в інтересах суспільства. В. Авер'янов звернув увагу на те, що реалізація цілого ряду умов як із боку органів державного управління, так і з боку самих людей, забезпечить активну діяльність управлінських ланок у напрямі захисту прав і свобод людини, а громадяни при цьому матимуть реальну можливість дієво впливати на забезпечення своїх прав і законних інтересів. Варто також відзначити позицію В. Аверьянова у загальному трактуванні адміністративної процедури [165, с. 209; 166-167]. У цьому випадку одним із нагальних завдань є налагодження взаємодії Конституційного Суду України з органами публічної влади, що на практиці ефективно забезпечувало б захист прав і свобод людини.

Так, ст. 55 Конституції України кожному гарантоване право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [168]. Отже, доцільно зробити висновок, що механізм захисту прав і

свобод людини в Україні будується на двох рівнях, а саме: національна система, до якої можна зарахувати захист прав людини Конституційним Судом України, та міжнародна.

Зазначаючи про питання захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України і виходячи зі змісту ст. 7 Закону України «Про Конституційний суд України» [169], важливо виокремити такі дії Конституційного Суду України, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини:

- вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- офіційне тлумачення Конституції України;

- надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

- надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

- надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

- надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і ст. 158 Конституції України;

- надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; вирішення питань про відповідність Конституції

України та законам України нормативно- правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з ч. 2 ст. 137 Конституції України;

– вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України [169].

О. Кравченко у своєму дослідженні визначає захист прав і свобод людини Конституційним Судом України як діяльність, що здійснюється шляхом вирішення справ про конституційність законів, інших нормативно-правових актів, тлумачення норм Конституції та законів, результатом якої є їх скасування, за умови їх невідповідності Конституції, та відновлення прав і свобод, гарантованих Конституцією, або уточнення позиції законодавця, вираженої в нормах, що тлумачиться, сприяючи таким чином їх належній реалізації [170]. Доцільно також зазначити думку А. Головіна: «Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення правових норм, забезпечує захист прав громадян у питаннях, що були предметом розгляду органів судової або виконавчої влади. Своє право на судовий захист в єдиному органі конституційної юрисдикції в Україні громадяни, особи без громадянства, іноземці, фізичні особи можуть реалізувати або через звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини чи інших суб'єктів конституційного подання, або порушивши клопотання про офіційне тлумачення положень Конституції та законів України» [171]. Беручи до уваги викладене, доходимо висновку, що захист прав і свобод людини відбувається Конституційним Судом України через здійснення ним його повноважень, визначених законодавством, у процесі яких забезпечується діяльність законодавчої та виконавчої гілок влади в межах, встановлених законом, при цьому відбувається запобігання ігноруванню та порушенню вимог та принципів, встановлених Основним Законом.

Крім того, як можемо бачити, що новелою, розпочатою у 2016 р., конституційної реформи, стало запровадження інституту конституційної скарги. При цьому варто зазначити, що цей інститут досить вагомо розширив можливості захисту прав і свобод людини, визначених Конституцією України, за ініціативою саме особи, але водночас став новим викликом для Конституційного Суду України, який має на меті захист від несправедливого закону, насамперед, реально порушеного конституційного права особи. Варто погодитися з такою концептуальною думкою вітчизняних вчених: «Конституційна скарга, будучи специфічним інструментом захисту прав людини, надає особі можливість вступати в правовий спір із державою та її органами, тим самим інтегруючи громадян у процес управління державою» [172, с. 36]. Інститут конституційної скарги виступає не тільки як гарантія захисту основних прав людини від протиправних дій органів публічної влади, а й як ефективний спосіб забезпечення розвитку конституційної демократії, основу якої й формують права людини. Отже, можемо говорити, що розширення повноважень Конституційного Суду України, з однієї сторони, надало змогу забезпечити ефективність доступу громадян до Конституційного Суду України, а з іншої – органу конституційної юрисдикції здійснювати не лише судочинство, а й правосуддя, що є ознакою гуманістичної спрямованості держави в сучасному вимірі.

Конституційний Суд України, здійснюючи свої повноваження, виконує функцію конституційного контролю, що є фундаментальною засадою забезпечення функціонування механізму державної влади відповідно до принципів поділу влади, гарантуючи при цьому діяльність системи стримувань та противаг. Водночас орган конституційної юрисдикції здійснює таку функцію лише за ініціативи третьої сторони, зацікавленої у вирішенні питання, і від рішення Конституційного Суду України залежить подальше функціонування механізму державної влади [173]. Погоджуємося, що вказане є визначальною особливістю цього органу. При цьому варто зазначити, що, здійснюючи свої повноваження відповідно до законодавства, Конституційний Суд України не

обмежує повноваження того чи іншого державного органу та не приймає на себе виконання його функцій, а також не здійснює будь-який вплив. Водночас гарантована Основним Законом обов'язковість рішень Конституційного Суду України є гарантією дотримання конституційного порядку в механізмі державної влади. Вказане уможлиблює висновок, що поділ державної влади гарантує не тільки розмежування повноважень, але й забезпечує взаємодію органу конституційної юрисдикції з іншими органами публічної влади, що має на меті забезпечення функціонування єдиного механізму у сфері забезпечення захисту прав людини.

Для забезпечення ефективного механізму захисту прав і свобод людини діяльність органів державної влади має ґрунтуватися на таких основних засобах належного врядування (Good Governance), як погодження намірів і дій, встановлення цілей та їх реалізація, правил, норм поведінки, які впливають на спосіб здійснення владних повноважень інститутами, прийняття дієвих рішень, обмін інформацією, відповідальності за свої дії, забезпечення гласності, участі суспільства тощо [174]. Вважаємо, що в цьому контексті не є виключенням й орган конституційною юрисдикції України.

У Конституції України провідною ідеєю є визнання прав людини зобов'язуючими для всіх органів публічної влади, закріплюючи за людиною право вільно розвиватися, яке співвідноситься з позитивним обов'язком публічної адміністрації утверджувати та забезпечувати права людини. Такий обов'язок держави реалізується здебільшого через здійснення правосуддя.

У системі органів державної влади, що діє на засадах її поділу відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України, а також стосовно всіх інших державних органів, особливе місце щодо забезпечення дії Конституції та дотримання її гарантій посідають суди. Слід погодитися з думкою, що судова влада – це влада, яка здатна встановлювати правомірність поведінки всіх суб'єктів та вказувати, як має бути використана «державна сила» для збереження конституційного правопорядку і законності у сферах здійснення законодавчої та виконавчої влади [175, с. 48–50]. Отже, держава має бути орієнтована на

зростання ефективності судової влади, яка є фактично останньою інстанцією у вирішенні спорів, тобто безпосередньо здійснює захист прав людини.

Вітчизняний науковець зазначає: «Відповідно до ст.ст. 3, 8, 9, 21 і 55 Конституції України право на судовий захист і доступ до правосуддя належить до невідчужуваних прав і свобод людини й одночасно виступає гарантією захисту всіх інших прав і свобод, що визнаються та гарантуються згідно із загальноприйнятими принципами і нормами міжнародного права. Із наведених конституційних положень у взаємозв'язку зі ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод випливає, що правосуддя як таке має забезпечувати ефективне поновлення в правах і відповідати вимогам справедливості» [176]. Не можна не погодитися з такою думкою, оскільки судовий захист прав людини (реалізація права) забезпечується судом за допомогою здійснення правосуддя в межах судових процедур на засадах верховенства права.

Водночас варто зазначити, що Конституційний Суд України до системи судоустрою не входить та відповідно до ст. 147 Конституції України, вирішує питання щодо конституційності законів та інших актів, а також здійснює офіційне тлумачення Конституції. Таким чином, Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, що вирішує питання щодо відповідності нормативно-правових актів нормам Конституції та тлумачення Конституції, покликаний своєю діяльністю забезпечувати верховенство Конституції України на всій території держави, гарантуючи конституційну законність.

Водночас Конституційний Суд України є вагомим органом у системі державотворення. Проте в умовах сьогодення першочерговою проблемою є відсутність комплексу принципів, які забезпечували б автономію діяльності вказаного органу. Це означає, що орган конституційної юрисдикції в Україні повинен мати свою систему стримувань та противаг. Для вирішення вказаної проблеми необхідно: 1) забезпечити належне нормативно-правове

регулювання діяльності Конституційного Суду України; 2) визначити повноваження суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України; 3) встановити таку взаємодію між суб'єктами, яка б виключала можливість впливу на суддів органу конституційної юрисдикції.

З огляду на нагальність проблематики питання ця тема буде досліджуватися й надалі. Конституційний Суд України є єдиним органом, який покликаний захищати верховенство Конституції України, а отже, його можна вважати одним із вагомих органів, який здійснює захист конституційних прав і свобод людини. Орган конституційної юрисдикції в Україні займає особливе місце в механізмі захисту основних прав і свобод людини, оскільки сприяє розкриттю змісту конституційних прав людини, що дає змогу для повної їх реалізації. Саме через здійснення нормативного контролю Конституційний Суд України захищає права людини, усуваючи причини їх порушень. При цьому рішення і правові позиції Конституційного Суду України є орієнтиром у діяльності органів судової, виконавчої та законодавчої влади в питаннях, що стосуються захисту прав людини. Захист прав людини є одним із головних завдань Конституційного Суду України і здійснюється ним шляхом реалізації його повноважень.

Водночас в умовах сьогодення вважаємо, що перешкодою в реалізації повноважень Суду з метою захисту конституційних прав людини є відсутність комплексу принципів, які забезпечували б автономію діяльності вказаного органу.

Звичайно, удосконалення механізму захисту прав людини органом конституційної юрисдикції є складним та довготривалим процесом. Нові вимоги суспільства однозначно визначають необхідність у змінах, при цьому акцент варто робити на реформуванні управлінських процесів, які вже відбулися в розвинутих демократичних країнах світу та зарекомендували себе успішними.

Водночас в умовах активних суспільно-політичних і правових змін в Україні роль Конституційного Суду України є ваговою, що потребує значної

державної підтримки, довіри суспільства та беззаперечного врахування тенденцій розвитку традицій державотворення. Тільки за таких умов Конституційний Суд України зможе й надалі гарантувати верховенство права та Конституції України, конституційність законів, інших нормативно-правових актів, а отже, захист прав і свобод людини на належному рівні.

Загалом, як показує аналіз, Конституційний Суд України, як і в інших країнах, визначають обсяг і обмеження права на судовий захист. Вони тлумачать конституційні положення, що гарантують доступ до правосуддя, і розробляють правові принципи, якими керуються нижчі суди при їх застосуванні. Вони вирішують проблеми, що виникають, і адаптують право на судовий захист до мінливих потреб суспільства. Наприклад, вони можуть уточнити право на правову допомогу для окремих груп або розширити доступ до нових форм правового захисту. Конституційні суди забезпечують послідовність і однаковість у застосуванні права в різних правових питаннях. Це запобігає довільним тлумаченням і гарантує рівний доступ до правосуддя для всіх. Конституційні суди мають повноваження переглядати закони та визнавати їх неконституційними, якщо вони необґрунтовано обмежують доступ до правосуддя. Це може включати закони, які встановлюють надмірні збори, створюють непотрібні процедурні перешкоди або дискримінують певні групи, які шукають правового захисту. Вони створюють прецеденти для судів нижчої інстанції, формуючи правовий ландшафт для майбутніх справ і запобігаючи подібним порушенням. Це створює міцніший бар'єр проти майбутніх спроб порушити право на судовий захист.

Так само, Конституційні суди можуть розслідувати та виносити висновки щодо системних проблем, які перешкоджають доступу до правосуддя. Це може включати такі проблеми, як затримка судових справ, відсутність правової допомоги або упередженість у судовій системі.

Вони можуть видавати обов'язкові рекомендації чи директиви урядовим і судовим органам для вирішення цих проблем. Це гарантує, що право на

судовий захист є не лише теоретичним, а й доступним на практиці публічноуправлінським засобом забезпечення права на судовий захист.

Отже, конституційні суди відіграють важливу роль у роз'ясненні громадянам права на судовий захист. Вони можуть видавати публічні заяви, організувати освітні програми та співпрацювати з громадянським суспільством для підвищення обізнаності про це фундаментальне право. Вони можуть надати людям можливість відстоювати свої права та притягувати органи до відповідальності за їх дотримання. Це сприяє розвитку культури поваги до верховенства права та посилює загальний попит на справедливу та доступну правову систему.

В. Баштанник вказує, що Хартія Європейського Союзу 2000 р. встановлює чотири головних критерії, при яких можуть бути визнані припустимими обмеження на здійснення прав, закріплених цим документом: по-перше, будь-яке обмеження на здійснення прав і свобод, закріплених у Хартії, повинно бути передбачено законом; по-друге, обмеження не повинно стосуватися «основного змісту» конкретного права; по-третє, таке обмеження має відповідати принципів пропорційності, тобто бути суворо відповідним поставленій меті; по-четверте, обмеження повинно провадитися тільки в законних цілях, перелік яких є вичерпним і не підлягає розширенню. Отже, обмеження можна накладати, тільки якщо вони насправді відповідають «цілям загального блага, визнаним Союзом, або потребі в захисті прав і свобод інших осіб». Загалом, в ЄС, як і на рівні окремих країн, система гарантій прав і свобод містить у собі три основних елементи: інституціональні гарантії, пов'язані з функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на гарантування і захист порушених прав; процесуальні гарантії, що реалізуються при здійсненні правосуддя; матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію збитків, заподіяних через порушення його прав [177].

3.3. Концептуальні засади становлення сучасної публічно-управлінської моделі забезпечення права на судовий захист в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення

Збройна агресія, війна, запровадження правового режиму воєнного стану завжди створюють ймовірність серйозних порушенням прав людини. Вона призводить до масових жертв серед мирного населення, руйнування інфраструктури та порушення основних свобод. Російська агресія проти України є яскравим прикладом порушення прав людини під час війни. Російські війська завдають ударів по цивільних об'єктах, вбивають і катують мирних жителів, депортують людей з їхніх домівок. Серед найбільш поширених порушень прав можна виділити такі: 1) вбивства та катування мирних жителів, адже російські війська здійснюють цілеспрямовані вбивства мирних жителів, зокрема жінок, дітей та людей похилого віку, катують і утримують у полоні мирних жителів, часто без будь-яких підстав; 2) депортація мирного населення, коли російські війська депортують мирне населення з окупованих територій України до Росії. Ці люди часто змушені залишати свої будинки, майно та близьких; 3) руйнування інфраструктури, коли російські війська завдають ударів по цивільній інфраструктурі, зокрема лікарням, школам та житловим будинкам, що призводить до загибелі людей і перешкоджає доступу до основних послуг; 4) порушення свободи слова та інформації, коли агресор блокує доступ до незалежної інформації в Україні, переслідує журналістів та активістів, які висвітлюють війну.

Очевидно, що воєнні дії впливають і на реалізацію права людини на судовий захист. І хоча стаття 6 Конвенції гарантує кожній людині при визначенні її цивільних прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення право на справедливий і відкритий судовий розгляд, очевидно, що для застосування статті 6 Конвенції важливо мати в наявності правила і норми, характерні для мирного часу. Українська держава від 2014 року зазнала зовнішньої агресії, що за своїми масштабами

виходить за межі військового конфлікту, перебіг якого і наслідки можна класифікувати відповідно до міжнародних норм.

Роль правової охорони судовими органами прав та свобод громадян полягає у створенні реальних умов безперешкодної їх реалізації шляхом попередження порушень. Регулятивний вплив здійснюється до виникнення реального посягання за наявності припущень про можливість його виникнення, тобто воно має профілактичне значення. Механізм правової охорони тісно пов'язаний з механізмом правового захисту, який реалізується у випадку порушення прав та свобод громадян, якщо їх охорона не дала належного результату. Зазначений зв'язок є обов'язковою умовою регулятивного впливу, забезпеченого примусовою силою держави.

Механізм правореалізації має містити в собі ряд елементів. Насамперед, це правові норми, серед яких насамперед слід виділити норми-заборони. Вони вказують на неприпустимість поведінки, яка посягає на права і свободи громадян. Важливу роль відіграють також зобов'язуючі норми, які встановлюють необхідність дотримання прав та свобод громадян, забезпечення їх реалізації й охорони. Окремо виділяють процесуальні норми, що регламентують діяльність суб'єктів, пов'язану з охороною прав та свобод громадян. Ними встановлюються процедури, спрямовані на охорону прав та свобод громадян, серед яких можна виділити профілактичні процедури, контроль і нагляд.

З позицій формування механізму реалізації права на судовий захист варто зазначити, що тенденція розвитку інституту прав людини знаходить свій прояв і у тому, що нині абсолютна більшість держав визнали існування проблем втілення і забезпечення невід'ємних, «природних» прав і свобод людини та необхідність поступового розв'язання таких проблем; погодились вважати закріплений у Загальній декларації прав людини мінімально необхідний перелік назв прав і свобод своєрідним пакетом взірців, на які мусить орієнтуватися політика кожної цивілізованої, демократичної держави (і справді: більшість цих назв відтворені у переважній частині сучасних

конституцій чи інших фундаментальних законів); домовились про створення міжнародних (наддержавних чи міждержавних) органів, котрі ними ж уповноважені відслідковувати стан дотримання прав людини у відповідних державах-учасниках та піддавати його своєму контролю і впливу, а також дали згоду на виконання рекомендацій і рішень цих органів; дійшли консенсусу щодо процедури розгляду питань, пов'язаних із порушеннями прав людини у різних державах та визначенням заходів міжнародного реагування на такі порушення.

Доцільно зосередитись на таких складниках забезпечення прав людини на судовий захист в умовах правового режиму воєнного стану

Таблиця 3.1.

Характеристика складників забезпечення прав людини в умовах правового режиму воєнного стану

№	Ознака	Зміст
1.	внутрішньополітичні причини	Політико-правова стабільність, гарантування дотримання конституційних норм і норм чинного законодавства у сфері судового захисту
2	зміни у територіальному устрої	Дотримання відповідних положень Конституції, неприйнятність змін територіального устрою у порядку, що не відповідає Конституції України
3.	політичні трансформації	Відтермінування проведення політичної реформи, деполітизація публічного управління,
4.	правова реформа	Стабільність запровадження положень конституційних змін 2016 р., стабілізація системи правоохоронних органів
5.	зовнішні чинники	Виконання вимог міжнародних організацій щодо розвитку системи державної влади, ратифікація та імплементація міжнародних угод

Виявляється важливим зосередити увагу забезпеченні права на судовий захист в умовах воєнного стану як наявність спеціальних адміністративних режимів функціонування системи органів державної влади на основі таких

базових засад:

Воєнний стан і післявоєнна відбудова створюють унікальні виклики для захисту права на судовий захист. Збалансування проблем безпеки з фундаментальним правом на доступ до правосуддя вимагає ретельного розгляду та нюансованих підходів. Ось кілька ключових аспектів, які слід враховувати в умовах правового режиму воєнного стану:

1) збереження доступу до судів: хоча заходи безпеки можуть вимагати тимчасового обмеження роботи суду, альтернативні механізми, такі як онлайн-слухання та мобільні суди, можуть забезпечити доступ до правосуддя навіть у закритих зонах;

2) дотримання належної правової процедури, адже навіть за виняткових обставин необхідно дотримуватись основних принципів, таких як презумпція невинуватості, право на юридичне представництво та справедливий суд, при цьому навіть спеціальні суди або трибунали, створені під час воєнного стану, повинні дотримуватися цих принципів;

3) забезпечення швидкого та неупередженого правосуддя, що виключає затримки у вирішенні справ, що можуть загострити скарги та підірвати довіру суспільства до правової системи держави загалом. При цьому надзвичайно важливо визначити пріоритетність невідкладних справ, використовувати технології для ефективного провадження та боротися з потенційною упередженістю;

4) захист уразливих груп: конфліктні ситуації часто непропорційно впливають на маргіналізовані спільноти, саме тому забезпечення доступу до правової допомоги, перекладачів та спеціалізованої підтримки для жертв насильства є життєво важливим;

5) моніторинг і нагляд: незалежні органи повинні стежити за застосуванням воєнного стану та його впливом на право на судовий захист. Це допомагає виявити потенційні зловживання та усунути їх, а також забезпечити дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Для системи публічного управління післявоєнної відбудови слід робити такі акценти:

1) формування нової інституціональної платформи правосуддя, адже пошкоджена судова інфраструктура, переселені судді та адвокати та втрачені документи вимагають комплексного плану реконструкції, і вирішальними кроками є визначення пріоритетів відновлення будівель, навчання нового персоналу та оцифрування записів;

2) боротьба з воєнними злочинами та порушеннями прав людини, створення надійних і неупереджених трибуналів для розслідування та судового переслідування воєнних злочинів має важливе значення для притягнення до відповідальності та зцілення.; при цьому участь потерпілих і захист свідків є важливими завданнями для всієї системи публічного управління;

3) Примирення та відновлювальне правосуддя, що передбачає розробку особливих механізмів в системі правосуддя перехідного періоду, державні та громадські ініціативи, що можуть відігравати важливу роль у вирішенні скарг, відновленні довіри;

4) очевидне подолання економічних і соціальних перешкод, що можуть перешкоджати доступу до правосуддя, при цьому надання юридичної допомоги, підтримка постраждалих і системи соціального захисту мають вирішальне значення для забезпечення доступу вразливих груп до судових процесів і участі в них;

5) розбудова інструментів стабільної (стійкої) правової системи у контексті Національної моделі стійкості на основі аналізу викликів, що виникли у процесі протидії збройній агресії, мають бути інтегровані в державно-правові реформи як пріоритетні завдання;

6) продовження зміцнення незалежності судової влади, забезпечення розвитку інституту судової влади у контексті суспільно-важливих реформ, зокрема, реформи децентралізації;

7) забезпечення прозорості і комунікації з суспільством щодо доцільності та важливості запровадження обмежень у сфері реалізації окремих прав, забезпечення впровадження суспільної довіри до судової влади.

На основі концепту В. Баштанника щодо інтегрованих систем публічного управління [177], варто визначити діяльність органів державної влади як регламентовану нормами права взаємодію суб'єктів в системі органів публічного управління (перш за все, органів державної влади), що спрямована на регулювання суспільних відносин у сферах життєдіяльності на основі принципу респонсивності. Регулювання як визначений нормативно-правовими актами процес упорядкування діяльності суб'єкта владних відносин, що спрямований на приведення стану функціонування системи органів влади у стан рівноваги на основі виконання функцій, встановлених законом. Управління як організуючий вплив громадян на власну, суспільну, колективну життєдіяльність, що здійснюється як безпосередньо (в формах самоуправління та самоорганізації), так і через спеціально створені структури (держава, суспільні об'єднання, партії, фірми, кооперативи, підприємства, асоціації, союзи і тощо). При цьому конституційна право на судовий захист має бути забезпечено не лише органами державної влади, а й визнаватися суспільними групами (інститутами), за одночасного визнання приписів уповноважених органів державної влади.

Вважаємо, що право на судовий захист є інституціональним індикатором державності, тільки в межах держави визнається і гарантується, забезпечується імперативом державно влади та державним примусом. Саме на імперативності національних правових норм побудована сама модель судочинства, й реформування в системі судочинства (правосуддя) не може бути проведене шляхом встановлення обмежень на реалізацію даного права.

Аналіз нормативної бази діяльності органів влади в умовах правового режиму воєнного стану дозволяє встановити, що законодавство закріплює особливі правові режими функціонування інститутів державної влади.

Перш за все, мова йде про функціонування інституту Президента України, який є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України, Головою Ради безпеки і оборони України, проводить засідання Ставки Верховним Головнокомандувача Збройних сил України, засідання Военного кабінету. Саме Президент України оголошує военний стан, і після затвердження Верховною Радою України правовий режим воєнного стану запроваджується по всій країні (або на окремій території). Після запровадження правового режиму ВС 24 лютого 2022 року інституціонально змінилися умови функціонування державної влади. Проте варто сказати, що Відповідно до статті 64 Конституції України, права особи на судовий захист не можуть бути обмежені в умовах війни. Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України:

«В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» []. Саме тому нагальним завданням є розроблення теоретичної концепції забезпечення права на судовий захист в умовах війни та повоєнного відновлення. Перш за все, варто зважити на такі особливості як обмеження і гарантії, що діють в умовах війни, що виступає інституціональним викликом не лише в контексті забезпечення національної безпеки, а й у контексті реалізації прав людини, частина яких може бути обмежені. Так, після повномасштабного вторгнення Україна офіційно повідомила про відступ від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права ООН .

У цьому змісті варто наголосити, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість тимчасового відступу від зобов'язань у разі воєнного стану. Однак такий відступ повинен бути виправданий військовою необхідністю та відповідати принципам

справедливості та пропорційності. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права ООН також передбачає можливість тимчасового відступу від зобов'язань у разі надзвичайних ситуацій, які загрожують життю чи незалежності нації. Однак такий відступ повинен бути обґрунтованим та не повинен призводити до дискримінації.

Стаття 64 Конституції України виключає будь-які обмеження статті 55, отже варто вказати на особливості застосування статті 55 у воєнний час. Разом з тим, власне право на судовий захист виступає певним компенсатором і регулятором доцільності обмеження окремих прав. Тому важливо, щоб право на судовий захист у межах конституційного поля було максимально ефективним. Так само ефективним має бути публічне управління, що виконує такі завдання:

- 1) забезпечення безпеки громадян, як захисту від військової агресії, так і від тероризму, кібератак, кримінальних правопорушень;
- 2) забезпечення життєдіяльності населення;
- 3) відновлення інфраструктури;
- 4) відновлення економічної діяльності.

На цій основі слід концептуалізувати трикомпонентну модель забезпечення права на судовий захист на основі парадигми відновлюваності

1 підхід – використання терміну «стійкість» як поняття, що використовують для опису здатності відновлюватися після змін або адаптуватися до них. У контексті публічного управління стійкість можна визначити як здатність державних установ ефективно реагувати на кризові ситуації. На цій основі варто сформулювати парадигмальний підхід «Спроможність до стійкості», що детермінує особливості реалізації базових гарантій без порушення матеріальної складової права, з коригуванням окремих процедурних моментів.

Такий підхід полягає у забезпеченні функціонування підсистем державної влади в умовах війни та повоєнного відновлення на основі посилення організаційної спроможності забезпечити функціонування системи

в умовах нестабільності за рахунок посилення ролі інституціональних чинників – формування особливих регламентів, запровадження деталізованих стандартних процедур розгляду справ, посиленні спеціалізації справ, актуалізації судової практики за видами проваджень.

2 підхід – використовувати термін «адаптивність» як здатність системи змінюватися у відповідь на зміни в навколишньому середовищі. У контексті публічного управління адаптивність означає здатність органів державної влади змінюватися у відповідь на зміни в соціальному, економічному чи політичному середовищі. З позицій реалізації

3 підхід – формування відновлюваної системи державного управління (*renewable system of public administration – RSPA*), що формується на основі прогнозованих даних, має можливість реагувати на зовнішні виклики, забезпечує функціонування на основі верховенства права, правах люди та демократичних засадах управління.

Ми пропонуємо з позицій гарантування права на судовий захист зосередити увагу на системі RSPA і коротко описати принципи її функціонування в умовах війни та повоєнного відновлення:

1. Гнучкість і мобільність, що базується на посиленні децентралізації державної влади, запровадженні субсидіарності як можливості вирішувати завдання управління на тому рівні, на якому вони найбільш актуальні, наданні можливості базовим рівням управління швидко реагувати та адаптуватися до викликів й на цій основі варто пропонувати модульні структури управління як в умовах війни, так і в умовах відновлення суверенітету на деокупованих територіях. Такі модульні формати мають базуватися на горизонтальних ієрахічних відносинах, що можуть масштабуватися. Очевидним операційним механізмом тут виступатиме цифровізація.

2. Безперервність і стійкість функціонування державної влади, що досягається запровадженням дублювання критичних функцій управління, за умови часткової фрагментації системи в умовах війни, а в умовах повоєнного відновлення постане завдання враховувати відновлення з «нульових» позицій.

На цьому має базуватися і здатність системи публічного управління забезпечити реалізацію державою права на судовий захист. Важливою характеристикою такого відновлюваного права на судовий захист (*renewable right to judicial protection*), що виступає ознакою відновлення суверенітету на локальній території держави, має виступати інформаційна захищеність баз даних (кібербезпека).

3. Важливо також забезпечити відновлення права на судовий захист відповідним людським ресурсом, що є проблемним питанням в умовах війни та деокупації території країни, адже потрібно буде вирішувати декілька завдань: відновлення правового поля на деокупованих територіях, розгляд справ відновлення майнових прав громадян України, які перебували на тимчасово окупованих територіях, а також справ про колабораційну діяльність та державну зраду. Разом з тим, важливо також визначити комплекс пріоритетів на основі функцій, що вимагають першочергової реалізації.

4. Також відновлення права на судовий захист потребуватиме публічної комунікації та довіри на основі підзвітності, обміну інформацією, з урахуванням принципу «*Non discrimination*».

Така теоретична концепція базується на сучасному правовому регулюванні, принципах публічного управління, розвитку системи державної влади на принципах респонсивності, субсидіарності та диспозитивності. Водночас, в діяльності органів системи правосуддя, що забезпечують право на судовий захист, в умовах воєнного стану, на думку міжнародних експертів, важливо зберігати баланс публічного державного інтересу та поваги до індивідуальних прав людини і громадянина,

Саме тому на основі проведеного у розділах дисертації дослідження особливостей забезпечення права на судовий захист з позицій публічноуправлінського аспекту варто запропонувати практичну модель формування національного механізму публічного правозахисту, який поєднує державні, суспільні та приватні інститути; при цьому такий механізм відповідає європейській ідеологемі доступності правосуддя. Дана модель

базується на конституційних принципах права на судовий захист, верховенства права, поділу державної влади базових принципах судочинства, демократичних процедурах судового захисту.

Рис. 3.2. Практичну модель формування національного механізму публічного правозахисту

Джерело: авторська розробка на основі удосконалення чинних юридичних процедур

Ми пропонуємо дану модель для запровадження в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнного відновлення. Фактично, в сучасних умовах відтворюється принципово новий формат відносин в системі суспільних відносин, що характеризується посиленням ролі правозабезпечувальних механізмів. На основі розробленої нами у 1 розділі дисертації концепції активного права на судовий захист (АПС – активне право на суд; Right to judicial protection – RJP) як права людини на власний розсуд і за власною волею визначати ступінь застосування і ступінь порушення конституційних прав і свобод на основі норм національного законодавства на основі природних прав людини, ми пропонуємо визначити публічноуправлінський механізм судового захисту основним фактором як відновлення дії судової влади на деокупованих територіях, так і формування нової, гуманізаційної парадигми судової влади в Україні. Така парадигма виходить із концепції соціального ресурсу і забезпечує конституційний принцип «єдиним джерелом і носієм влади є народ».

Важливим компонентом нашої практичної моделі виступає механізм «flexible law», що передбачає адаптацію права до змінних умов, зокрема, до умов воєнного стану. У цьому контексті право на судовий захист є одним із ключових прав людини, яке необхідно гарантувати навіть у надзвичайних обставинах. Основними компонентами механізму «flexible law» виступають: доступність суду як абсолютне право, яке не може бути обмежене; незалежність суду від інших гілок влади, тобто суд повинен бути в змозі приймати рішення без будь-якого тиску з боку виконавчої або законодавчої влади; політична незалежність суддів, коли судді повинні бути в змозі приймати рішення на основі закону, а не на основі політичних чи особистих мотивів; регламентована судова процедура, яка повинна бути справедливою та ефективною. Це означає, що особа, яка звернулася до суду, повинна мати можливість представити свої аргументи та докази, а суд повинен ухвалити рішення в розумний строк.

Загалом, наша модель раціональної побудови враховує, що механізм «flexible law» передбачає адаптацію права до змінних умов. У контексті права на судовий захист це означає, що право на судовий захист може бути реалізовано різними способами в залежності від конкретних обставин. Наприклад, у випадку, якщо воєнні дії призвели до пошкодження або знищення будівель суду, суд може здійснювати свою діяльність у тимчасових приміщеннях. У випадку, якщо доступ до суду є обмеженим у зв'язку з військовими діями, суд може здійснювати свою діяльність дистанційно. Таким чином, механізм «flexible law» дозволяє забезпечити право на судовий захист навіть у надзвичайних обставинах.

По своїй суті такий механізм доповнює представлену модель RSPA. Саме тому варто деталізувати цей підхід до відновлюваної моделі державного (публічного) управління в умовах війни. Ми навмисно вказуємо два значення, оскільки для нашої моделі доцільно використовувати «широке» визначення державного управління, як концепту, який детермінується нормативно-правовим актами.

Система державного управління відчуває виклики і проблеми під час війни, які впливають на структуру, функції і взаємодії елементів системи. Щоб забезпечити постійну ефективність і оперативність, вирішальною є запропонована нами модель із такими компонентами:

1. Децентралізоване прийняття рішень: передбачає надання можливості місцевим органам державної виконавчої влади і ОМС (за потреби), їх службовим особам приймати рішення та адаптуватися до мінливих обставин, при цьому зменшити залежність від центрального уряду, зробивши систему більш стійкою до дискретності в управлінні. При цьому важливо також зменшити час відповіді на основні та більш залежні від контексту рішення у сфері управління, а також судові рішення в контексті процедурних питань. Наша концепція базується на формуванні регіональних механізмів відтворення загальнонаціонального формату розподілу владних повноважень (ОДА (ОВА) – Обласна рада – судова система області – обласні

органи системи прокуратури) для раціоналізації процесу прийняття рішень на основі дотримання конституційних принципів, дії виключно в межах Конституції України. Така модель базується на європейському концепті децентралізації, і не передбачає надання ОМС повноважень органів державної влади, оскільки наявних інструментів у сфері процесу делегування повноважень достатньо.

2. Запровадження гнучкі та адаптивні процесів в системі діяльності органів державної влади на регіональному рівні, в системі органів судової влади (як таких, що представляють державу загалом) розвитку адміністративних процедур на основі концепту «flexible law». Таке спрощення адміністративних процедур необхідне для прискорення критичних рішень і надання послуг, запровадження тимчасових заходів та протоколів спеціального режиму управління для вирішення надзвичайних ситуацій воєнного часу; використання цифрових технологій спеціального шифрування для віддаленого доступу, обміну даними та спілкування.

3. Формування спеціального адміністративного механізму «спільне управління» на регіональному рівні що сприятиме міцному партнерству між державною владою, громадянським суспільством і приватним сектором, з використанням адміністративних ресурсів для вирішення складних завдань, підвищення прозорості та підзвітності через участь зацікавлених сторін в прийнятті рішень, а також плануванні стійкості та безперервності самого управління, що базується на регулярних оцінках ризиків і моделюванні кризових ситуацій для перевірки готовності інтегрованої регіональної системи (ІРС) діяти в напів-автономному або автономному режимі. Це включає і раціоналізацію управління людськими ресурсами через впровадження гнучких умов роботи та механізмів підтримки функціонування конституційного формату діяльності органів влади. Запропонована модель управління включає також і розвиток нового режиму адміністрування в системі органів судової влади регіонального рівня, що включає раціоналізацію алгоритмів забезпечення права на судовий захист (рис. 3.3).

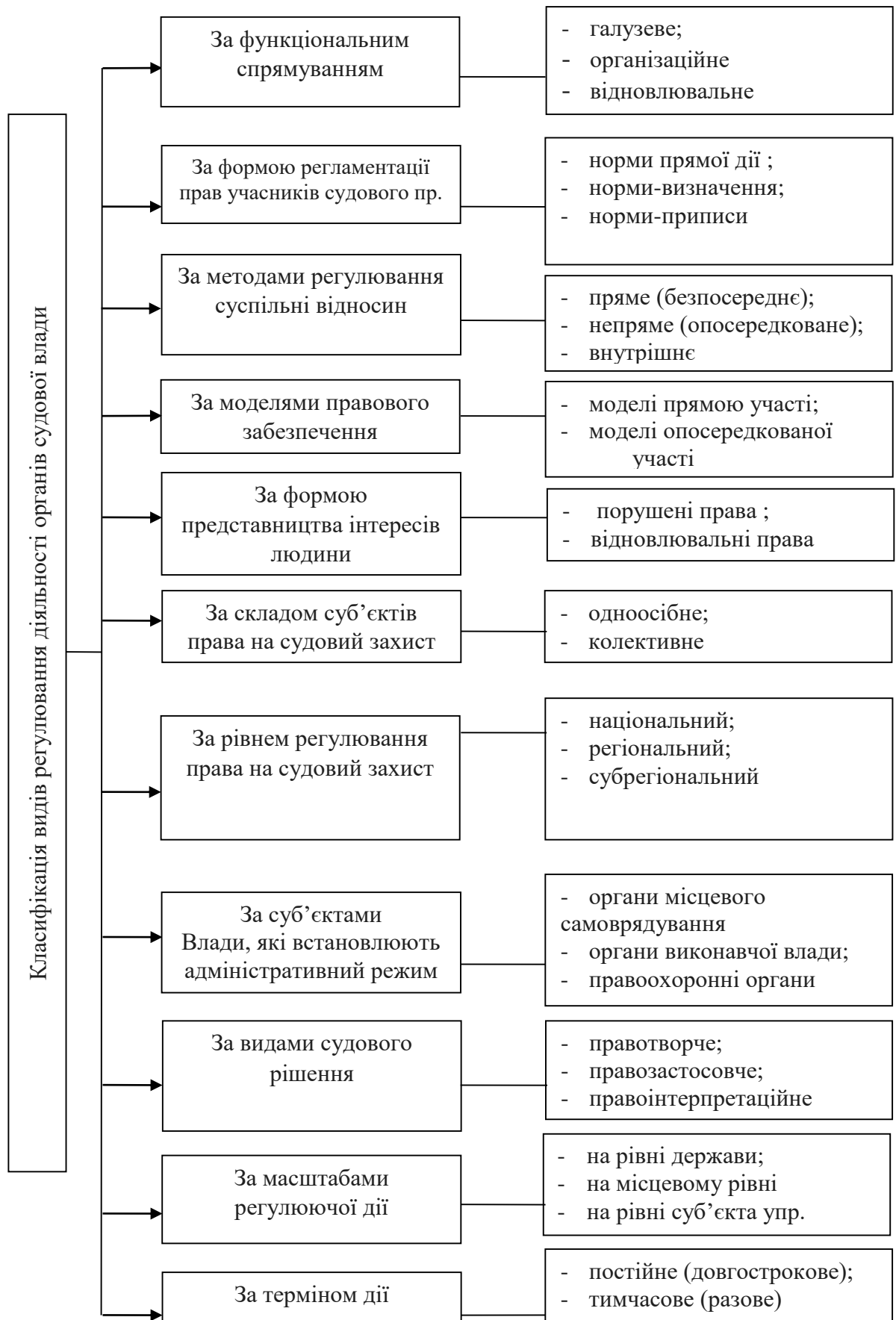

Рис. 3.4. Модель функціонального забезпечення права на судовий захист на рівні регіону у межах відновлюваної системи державного управління (*renewable system of public administration – RSPA*)

Власне, пост-воєнна реконструкція та відновлення передбачатиме розробку комплексних планів відбудови інфраструктури, відновлення послуг і сприяння економічному відродженню, а також пріоритетності відновлення прав громадян на деокупованих територіях, розбудови миру та подолання довгострокових наслідків війни для окремих людей і громад.

Впроваджуючи ці компоненти, відновлювана модель державного управління може адаптуватися до викликів війни та стати сильнішою, стійкішою та краще оснащеною для задоволення потреб людей.

Висновки до розділу 3

1. У розділі на засадах системного аналізу доведено, що приведення норм національного законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту прав людини не є безумовною ознакою того, що такі норми можуть застосовуватися автоматично. Для цього необхідна ефективна система реалізації та контролю за застосуванням норм у сфері прав людини. Держава має забезпечити всі можливі гарантії щодо реалізації відповідних норм, адаптованих до європейських вимог. Судовий захист прав людини має стати основним інструментом у взаємодії між державою та людиною, забезпечує демократичний розвиток суспільних відносин. З огляду на проблеми, які існують сьогодні в нашому суспільстві, зумовлені політичною, економічною ситуацією в країні та станом державного управління загалом необхідно дослідити дотримання стандартів належної правової процедури (due process of law) у контексті реалізації права людини на судовий захист.

2. Належна судова процедура є наріжною концепцією права на судовий захист. Таке право забезпечує справедливість і законність судового процесу, захищаючи осіб від свавільних або несправедливих результатів. Уявіть собі це як набір процесуальних гарантій, які діють як огорожі, утримуючи систему правосуддя на правильному шляху та захищаючи людей від того, щоб їх держава влада не піддала. Належний процес переплітається з правом на

судовий захист на основі комплексу публічних алгоритмів, представлених у розділі.

3. Належна судова процедура в ЄС базується на таких загальних принципах: принцип справедливості (неупередженість і своєчасність), принцип рівності перед законом (відсутність будь-якої дискримінації); принцип презумпції невинуватості, принцип рівності сторін, принцип гласності судового процесу. Належна судова процедура гарантує основні права та свободи в ЄС, й таким чином це сприяє зміцненню довіри до правової системи та зміцненню верховенства права, створенню чесного та справедливого середовища для окремих осіб і компаній, які працюють в ЄС.

Право на судовий захист реально забезпечено лише тоді, коли воно підтримується принципами належної правової процедури. Разом вони утворюють життєво важливий бар'єр проти несправедливості та потужний двигун для підтримання верховенства права. Оскільки Україна буде насправді справедливою правову систему, важливо інтегрувати ключові властивості правової держави – справедливість та захист, що є гарантією справедливого ставлення і захисту своїх прав

4. З позицій формування механізму реалізації права на судовий захист варто зазначити, що тенденція розвитку інституту прав людини знаходить свій прояв і у тому, що нині абсолютна більшість держав визнали існування проблем втілення і забезпечення невід'ємних, «природних» прав і свобод людини та необхідність поступового розв'язання таких проблем; погодились вважати закріплений у Загальній декларації прав людини мінімально необхідний перелік назв прав і свобод своєрідним пакетом взірців, на які мусить орієнтуватися політика кожної цивілізованої, демократичної держави (і справді: більшість цих назв відтворені у переважній частині сучасних конституцій чи інших фундаментальних законів); домовились про створення міжнародних (наддержавних чи міждержавних) органів, котрі ними ж уповноважені відслідковувати стан дотримання прав людини у відповідних державах-учасницях та піддавати його своєму контролю і впливу, а також дали

згоду на виконання рекомендацій і рішень цих органів; дійшли консенсусу щодо процедури розгляду питань, пов'язаних із порушеннями прав людини у різних державах та визначенням заходів міжнародного реагування на такі порушення.

5. Концептуалізовано трикомпонентну модель забезпечення права на судовий захист на основі парадигми відновлюваності на основі трьох підходів

1 підхід – використання терміну «стійкість» як поняття, що використовують для опису здатності відновлюватися після змін або адаптуватися до них. У контексті публічного управління стійкість можна визначити як здатність державних установ ефективно реагувати на кризові ситуації. На цій основі варто сформувавши парадигмальний підхід «Спроможність до стійкості», що детермінує особливості реалізації базових гарантій без порушення матеріальної складової права, з коригуванням окремих процедурних моментів.

Такий підхід полягає у забезпеченні функціонування підсистем державної влади в умовах війни та повоєнного відновлення на основі посилення організаційної спроможності забезпечити функціонування системи в умовах нестабільності за рахунок посилення ролі інституціональних чинників – формування особливих регламентів, запровадження деталізованих стандартних процедур розгляду справ, посиленні спеціалізації справ, актуалізації судової практики за видами проваджень.

2 підхід – використовувати термін «адаптивність» як здатність системи змінюватися у відповідь на зміни в навколишньому середовищі. У контексті публічного управління адаптивність означає здатність органів державної влади змінюватися у відповідь на зміни в соціальному, економічному чи політичному середовищі. З позицій реалізації

3 підхід – формування відновлюваної системи державного управління (*renewable system of public administration – RSPA*), що формується на основі прогнозованих даних, має можливість реагувати на зовнішні виклики,

забезпечує функціонування на основі верховенства права, правах люди та демократичних засадах управління.

Основні результати дослідження, що надані у цьому розділі, були опубліковані у фахових наукових виданнях і включені до списку опублікованих праць [4;5].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні публічноуправлінського механізму реалізації прав людини на судовий захист в сучасних умовах державотворення. Одержані наукові результати дозволяють зробити такі висновки.

1. Державотворчі процеси в Україні від 1991 року започаткували принципово новий публічно-правовий процес – формування конституційного механізму забезпечення права людини на судовий захист. Визначений міжнародними нормативним актами – Загальною Декларацією прав людини та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод комплекс прав людини сформував в публічноуправлінській практиці спеціальний механізм гарантування і реалізації права людини на судовий захист, що гарантується державою, забезпечується нормами Конституції України, гарантується національними нормативно-правовими актами, а демократична процедура дотримання такого права контролюється системою правоохоронних органів.

При цьому актуальність даного дослідження визначена інтегрованим характером гарантування такого права, специфічними процедурами і технологіями його реалізації, максимальною об'єктивізацією учасників суспільних відносин у сфері гарантування права на судовий захист. Це потребує широкого дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування» проблематики функціонування публічноуправлінського механізму реалізації права людини на судовий захист. На цій основі встановлено напрями та інституціональні форми функціонування спеціальних механізмів публічного управління у сфері судового захисту прав людини, а також розмежовано поняття «органи правосуддя», «органи судової влади» та «судові органи» з позицій концепту права на судовий захист.

2. Досліджено стан та напрями сучасних наукових досліджень права людини на судовий захист в системі публічного управління й на підставі цього встановлено концептуальні засади формування основ публічноуправлінської діяльності в системі правосуддя, напрацьовано методологічну схему формування, гарантування та реалізації публічноуправлінського концепту права на судовий захист як в публічно-правовому так і в соціогуманітарному аспекті. На основі розробленої авторської методології аналізу публічних національних інститутів позитивного захисту запропоновано розмежувати поняття «органи правосуддя», «органи судової влади» та «судові органи» з позицій концепту права на судовий захист, наведено авторську редакцію таких понять як «публічна судова послуга», «декомпозиція права на судовий захист», що розроблені на основі аналізу національного досвіду модернізації публічного управління.

3. Систематизовано сучасні теоретичні підходи державноуправлінської науки щодо функціонування системи органів судової влади, реалізації концептів права на судовий захист та правореалізації, розроблено власну авторську теоретичну концепцію модернізації захисту прав людини як напряму державноуправлінських реформ в Україні. На цій основі удосконалено методологічні підходи щодо забезпечення раціонального змісту діяльності органів судової влади в демократичній державі в умовах трансформаційних змін, що базуються на методах, способах, принципах і механізмах прийняття публічноуправлінських рішень щодо діяльності суб'єктів та об'єктів публічного управління у сфері захисту прав людини, на зарубіжному досвіді конституювання правозабезпечувальних механізмів. У розвиток авторської концепції «відкритого публічного захисту прав громадян» доповнено поняття «публічний захист прав громадян в судовому процесі» шляхом детермінації зобов'язань і прав кожного суб'єкта такого процесу.

4. Умотивовано систему складників розвитку суспільних відносин у системі органів судової влади в Україні, розкрито базові інституціональні й теоретичні засади адміністративно-правового регулювання

публічноуправлінської діяльності в системі органів судової влади. На основі аналізу судово-правових реформ в Україні встановлено, що конституційно-правовий процес формування публічного механізму діяльності органів судової влади характеризується на даному етапі еволюційним розвитком, за умов якого змінюється не лише парадигма правосуддя в Україні, а й формується інституціональне і практичне підґрунтя реалізації європейських принципів демократичного судового захисту громадян. Розроблені методологічні підходи сучасні концепти внутрішнього змісту права на судовий захист як теоретико-методологічного принципу державного управління, класифікації внутрішньоінституціональних принципів захисту прав людині органами та установами судової влади, формування інститутів в системі органів судової влади, що дозволило запропонувати теоретичну модель взаємозв'язку між наукою державного управління та правом на судовий захист як суспільним феноменом, детермінованим позитивним правом. Це забезпечує прогнозування впливу формальних змін у процедур права на судовий захист на визначення сутнісної оцінки трансформації системи державного управління

5. Досліджено зміст, сутність та правову природу управління суспільним розвитком в системі правосуддя, напрями розвитку багаторівневої моделі публічноуправлінської діяльності у системі правосуддя і на цій основі обґрунтовано авторський підхід до функціонування спеціальних механізмів публічного управління у сфері захисту прав людини, завданням яких є забезпечення «права на справедливий суд», публічний характер судового процесу, реалізацію принципу пропорційності судового процесу. На цій основі сформовано наукові підходи щодо аналізу забезпечення гуманізаційного контексту конституційної реформи у сфері правосуддя та розвитку ціннісної компоненти конституційних змін 2016 року в Україні, особливостей реалізації права на судовий захист в умовах правового режиму воєнного стану й на цій основі запропоновано авторська теоретична концепція гарантування державою права на судовий захист в особливих умовах, що базується на судово-правовому консенсусі в системі суспільних відносин, та авторській .

6. Обґрунтовано особливості реалізації реформування в системі органів судової влади через призму інституціональної трансформації державної влади, показано пряму залежність ефективності діяльності органів судової влади від раціонального змісту державноуправлінських реформ, дотримання міжнародних принципів відкритого правосуддя, його людиноцентристського спрямування. На цій основі запропоновано концептуалізувати трикомпонентну модель забезпечення права на судовий захист на основі парадигми відновлюваності, що являє собою інтегрований підхід до поняття відновлюваності з позицій інституціонального підходу, здійснено тлумачення базових функцій держави в умовах цивілізаційних викликів сьогодення у контексті конституційних змін та деформації усталених зав'язків в системі державного управління, що знайшло свій прояв в запропонованій практичній моделі національного механізму публічного правозахисту, який поєднує державні, суспільні та приватні інститути; при цьому такий механізм відповідає європейській ідеологемі доступності правосуддя.

7. Визначено і запропоновано для подальших наукових досліджень організаційні засади формування інтегрованої моделі публічноуправлінської діяльності в системі органів судової влади з метою забезпечення належної правової процедури в Україні. Визначені у дисертації напрями та практичні заходи з розбудови ефективної системи державного гарантування прав людини на судовий захист в умовах зовнішніх викликів були ідентифіковані в контексті імплементації європейського юридичного сервісного механізму, що базується на європейських стандартах демократії, принципі пропорційності, базових європейських цінностях. Це дозволило запропонувати концепцію формування відновлюваної системи державного управління (*renewable system of public administration – RSPA*), що формується на основі прогнозованих даних, має можливість реагувати на зовнішні виклики, забезпечує функціонування на основі верховенства права, правах люди та демократичних засадах управління, частиною якої є раціональна процедура реалізації права на

судовий захист.

8. Загальним результатом дослідження виступає обґрунтування авторської концепції публічноуправлінського механізму «flexible law» у сфері забезпечення права на судовий захист, яка вже частково реалізується в практиці діяльності органів правосуддя. Авторський підхід базується на формуванні загально державного механізму забезпечення правосуддя на основі права Європейського Союзу, правових механізмів інститутів ЄС, формуванні багаторівневої системи прийняття управлінських рішень в частині дотримання одного з базових прав людини у сфері публічного управління – права на судовий захист.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Бойко Наталії Олександрівни

Статті в наукових закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Boiko, N. Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine / Bashtannyk, V., and Goncharuk, N., and Zayats, D., and Ragimov, F., and Boiko, N., and Karpa M. *Ad Alta. Journal of interdisciplinary research*. 2022, Volume 12(1), XXV, P. 60-66.

Статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України з присвоєнням категорії «Б»

2. Бойко Н. Місце та роль конституційного права людини на судовий захист у системі гарантій прав і свобод в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 1 С. 109-114.

3. Бойко Н. Упровадження європейських стандартів прав людини в національну систему судового захисту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №1. С. 14-19.

4. Бойко Н. Особливості публічно-управлінського механізму забезпечення прав людини в контексті діяльності Конституційного Суду України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. №2. С. 5-9.

Статті у наукових виданнях інших держав з напрямку, за яким
підготовлено дисертацію

5. Бойко Н. Особливості концепції «Due process of law» (належна правова процедура) при реалізації процесуальних прав: публічно-управлінський аспект. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. С. 27-32.

6. Бойко Н. Судовий захист прав людини в умовах кризових явищ: на прикладі карантинних заходів, у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3 С. 30-34.

Матеріали конференцій

7. Бойко Н. Механізми впровадження положень Загальної декларації прав людини в публічному управлінні // Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: матеріали VI міжнародної науково-практичної заочної конференції (30.11.2018 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2018. – С. 39-41;

8. Бойко Н. Реалізація принципу рівного доступу громадян України до державної служби в умовах демократизації влади // Теорія та практика публічної служби: матеріали XI щорічної науково-практичної конференції (21.12.2018 року, м. Дніпро) / за заг. ред. С. М. Серьогіна. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 32-34.

9. Бойко Н. Забезпечення реалізації права людини на судовий захист в Україні як удосконалення правових засад публічного управління // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика: матеріали X науково-практичної конференції (13.12.2018 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 89-91.

10. Бойко Н. Етапи становлення механізму судового захисту прав людини в Україні // Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-2 березня 2019 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – С. 9-13.

11. Бойко Н. Теоретико-методологічні засади дослідження інституту прав людини в публічному управлінні // Проблеми розвитку публічного управління в Україні: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (11-12 квітня 2019 року, м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор.

НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. – С. 18-20.

12. Boiko N. A new view on management through the principle of the institute for human rights: public and administrative aspect // Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології: матеріали XX всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю (18.03.2019 року, м. Одеса) / за заг. ред. С.І. Майданюк, О.О. Іванько та ін. – Одеса : ОРУДІ НАДУ, 2019. – С. 342-343.

13. Бойко Н. Особливості діяльності органів судової влади в сучасних умовах: теоретичний аспект // Державне управління в Україні: виклики та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10-11 травня 2019 року, м. Запоріжжя) / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – С. 9-12.

14. Бойко Н. Реформування судової влади республіки Польща: досвід для України // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали XVI регіональної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 55-58.

15. Бойко Н. Підвищення ефективності правосуддя в контексті реалізації Стратегії Сталого розвитку «Україна – 2020» // Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції (25 жовтня 2019 року, м. Дніпро) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської, – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 15-17.

16. Бойко Н. Доступ до правосуддя в Україні в контексті реалізації права людини на судовий захист // Основні права людини: розуміння та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10.12.2019 року, м. Київ) – ред.кол. Гриценко І.С., Мельник Р. С. та ін., м. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019 – С. 78-81.

17. Бойко Н. Соціальна відповідальність як міжнародний стандарт місцевого самоврядування в контексті забезпечення прав людини //

Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (20.12.2019 року, м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. – С. 127-130.

18. Бойко Н. Становлення та правове регулювання судової влади в Київській Русі // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика: матеріали XI науково-практичної конференції (12.12.2019 року, . Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 72-74.

19. Бойко Н. Інститут конституційної скарги в публічному управлінні: європейський досвід для України // Актуальні проблеми Європейської та Євроатлантичної інтеграції України: матеріали 17-ї регіональної науково-практичної конференції (14.05.2020 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019 – С. 154-156.

Додаток Б

Довідки про впровадження

1. Довідка про впровадження від Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 11.10.2023 № 02/73439/23.
2. Довідка від Третього апеляційного адміністративного суду (м. Дніпро) від 1.08.2023 № 01/30/23

Додаток Б 1

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

49089, м. Дніпро, вул. А. Янгеля, 4, тел. (056) 720-97-88 E-mail:inbox@adm.dp.court.gov.ua;
Web: <http://adm.dp.court.gov.ua/sud0470/>. Код ЄДРПОУ 34824364

11.10.2023 № 02/73439/23

на № _____ від _____

ДОВІДКА

**ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ БОЙКО НАТАЛІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ ЗА ТЕМОЮ
«ПРАВО ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: ПУБЛІЧНО-
УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ»**

Матеріали аналітичних довідок та пропозицій щодо удосконалення управлінської діяльності органів судової влади в умовах наближення України до європейських стандартів, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження Бойко Наталії Олександрівни за темою «Право людини на судовий захист: публічно-управлінський аспект» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування використовуються в діяльності Дніпропетровського окружного адміністративного суду, зокрема при узагальненні судової практики.

Матеріали дисертаційного дослідження також будуть використовуватися під час роботи апарату Дніпропетровського окружного адміністративного суду, а також запропоновані до включення програм підготовки працівників апарату суду. Зокрема, доцільною та достатньо обґрунтованою для впровадження є пропозиції дисертанта в частині визначення складників впровадження зарубіжного досвіду судової реформи.

Наукові результати дисертаційного дослідження системно спрямовані на наукове, експертне, інформаційно-аналітичне, методологічне та організаційне забезпечення діяльності органів судової влади в сучасних умовах та будуть впроваджені у діяльності суду.

Керівник апарату

Наталія ЧУФАРОВА

Додаток Б 2

ТРЕТІЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД
 вул. Лук'яненка Левка, 23, м. Дніпро, 49005, тел./факс: (056) 740 19 30;
 inbox@3aa.court.gov.ua; https://3aa.court.gov.ua/sud4852/
 Код ЄДРПОУ 42268164

01.08.2023 № 01/30/23

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
 РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
 БОЙКО НАТАЛІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ**

«Право людини на судовий захист: публічно-управлінський аспект» на
 здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 –
 Публічне управління та адміністрування

Результати дисертаційного дослідження аспіранта Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» Бойко Наталії Олександрівни на тему «Право людини на судовий захист: публічно-управлінський аспект» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування впроваджуються в діяльності Третього апеляційного адміністративного суду.

У межах реалізації завдань Стратегії розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки у дисертації Н.О. Бойко запропоновано заходи щодо формування нової методології формування інституціональної спроможності органів судової влади та судового адміністрування. Н. Бойко розробила до впровадження авторську теоретичну концепцію реформування органів судової влади, враховуючи досвід конституційно-правових реформ, а також розробила методологію впровадження європейських інституціональних цінностей в практику діяльності судової влади.

Голова суду
 Доктор філософії з права

Анатолій КОРШУН

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянов В. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони*. (Серія: Право). 2010. № 2. С. 87–92.
2. Аверьянов В. Виконавча влада в Україні та її правове регулювання. *Вісник до 10-річчя Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 239–253.
3. Аверьянов В. Органи виконавчої влади в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 48 с
4. Васецький В. Ю. Права людини в романо-германській правовій системі *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 561-568.
5. Кириченко Ю. В. Інститут прав і свобод людини як елемент правової системи України. *Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 12-13 груд. 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуман. ун-т, 2014. С. 34-36.
6. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 176 с.
7. Провідні світові юристи увійшли до складу Робочої групи з питань відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні: URL: <https://interfax.com.ua/news/general/819088.html> (дата звернення 30.09.2023).
8. Негодченко О.В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України: Дніпро : Поліграфіст, 2002. 416 с.
9. Пушкар О. Роль органів державного управління у забезпеченні конституційних прав і свобод громадян у контексті європейських традицій публічного врядування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 1 (1). С. 35-43.
10. Пушкар О. Реалізація конституційних прав і свобод громадян у контексті демократизації публічного управління в Україні *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 3 (6). С. 54-61.
11. Шульга О.В. Захист права на здорове довкілля у порядку

адміністративного судочинства. Дис. кандидата юридичних наук, 12.00.07 Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2023.

12. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 30.09.2023).

13. Романенко Є. О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 1. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=82>. (дата звернення 30.09.2023).

14. Новак-Каляєва Л. Взаємообумовленість державного управління та прав людини в сучасних політичних та інституційних процесах. Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. № 3. С. 60–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_3_10. (дата звернення 30.09.2023).

15. Петровський П. М. Забезпечення прав і свобод людини – основний тренд модернізації публічного управління. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_43_3. (дата звернення 30.09.2023).

16. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів. Дніпро. ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.

17. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення 30.09.2023)

18. Велика Хартія Вольностей. Переклад англ. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=107962> (дата звернення 30.09.2023).

19. Конституція Сполучених Штатів Америки. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2009/KARRI_1993.pdf/ дата звернення 30.09.2023).

20. Гранчак І. Декларація прав людини і громадянина і її вплив на формування світової суспільної думки. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес» (24-25 лютого 1999 року). Ужгород, 1999. С. 155 – 157.

21. Конституційне право України: Підруч. для студ. юридичних спец. вищ. закл. Освіти. За ред. В.Ф. Погорілка. 3-є вид. Київ: Наукова думка, 2002. 731с.
22. Donnelly, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice* 2d ed. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003. 290 p
23. Федіна Н. Межі здійснення прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правові академічні студії. 2017. № 3. С. 19-24.
24. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : кол. авторів ; за ред. Н. Оніщенко, О. Зайчука. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. С. 13–14.
25. Право в публічному управлінні : навч. посіб. за заг. ред. В.В. Баштанника. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 408 с.
26. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print. (дата звернення 30.09.2023).
27. Баштанник В. Інституціоналізація правозахисної функції влади як напрям гуманізації публічного управління: досвід Європейського Союзу та Україна. *Державне управління та місцеве самоврядування* . 2011. Вип. 1. С. 3 – 11.
28. Баштанник В. Європейський вибір: побудова громадянського суспільства та правової держави. *Грані*. 2003. № 2 (28). С. 118 – 125.
29. Баштанник В. Регламентация захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект. *Право України*. 2006. № 9. С. 56 – 60.
30. Заблоцька Л. Формування ідеї прав людини в Європейському Союзі. Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом (збірник науково-практичних матеріалів). Вип. 4. К., 2005. С. 99.
31. Соловйов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії*

правових наук України Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 26. Київ : АОК, 2012. 164 с.

32. Шевчук С. Шлях інтеграції в Європейський Союз: основні вимоги до членства, етапи приєднання та інституційні механізми. Ніщський договір та розширення Європейського Союзу. Київ, 2001. 124 с.

33. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Право України*. 2010. № 2. С. 18 -23.

34. Рабінович П. Потребовий дослідницький підхід – інструмент з'ясування соціальної сутності прав людини. *Право України*. 2005. №. 7. С. 94 - 97.

35. Рабінович П. Права людини і громадянина. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

36. Рабінович П. Природні права людини і Цивільний кодекс України *Юридична Україна*. 2005. № 7. С. 48-55.

37. Нижник Н. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : УАДУ, 1998. 160 с.

38. Нижник Н. Проблеми змісту державно-управлінських відносин та фактори його соціальної обумовленості. *Вісник УАДУ*. 1996. № 2. С. 102 – 113.

39. Негодченко О. Міжнародні правові інструменти захисту прав і свобод людини : наукове видання за підтримки «Фонду сприяння демократії» Посольства США в Україні / О. Негодченко, В. Баштанник. – К., 2004. – 40 с.

40. Пушкар О. Гуманізаційні чинники державного управління в умовах становлення соціальної, правової держави в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 1 (8). С. 123-130.

41. Пушкар О. Теоретико-методологічні засади дослідження гуманізаційного концепту як феномену суспільних відносин в умовах модернізації державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2013. Вип. 1 (1). С. 3-11.

42. Новак-Каляєва Л. М. Особливості реалізації концепції прав людини органами державного управління в демократичному суспільстві. Державне управління та місцеве самоврядування. 2012. Вип. 4 (15). С.48 – 59.
43. Лемак О. В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2014. 20 с. – URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6827/1/Lemak_2014.pdf. (дата звернення 30.09.2023).
44. Декларація про державний суверенітет України // Відом. Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
45. Новак-Каляєва Л. М. Деякі аспекти формування ідеології державного управління на основі ідеї дотримання прав людини. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип.3. С. 33–43.
46. Новак-Каляєва Л. М. Деякі аспекти дослідження проблем захисту прав людини в теорії та практиці державного управління. Актуальні проблеми державного управління. 2011. Вип. 2 (46). С. 16 – 19.
47. Констан Б. Про свободу древніх та її порівняння з свободою у сучасних людей. Поліс. 1993. № 2. С.100–104.
48. Політологічний енциклопедичний словник. Київ: Генеза, 1997. 400 с.
49. Пушкар О. Формалізація гуманізаційного концепту державного управління: правові засади. Інноваційні підходи та механізми державного та муніципального управління : матеріали міжнар. наук.-практичної конф., м. Київ, 12 квітня 2013 р. Київ : Видавн.-поліграф. центр Академії муніцип. упр., 2013, Ч.1. С. 161-63.
50. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524/
51. Новак-Каляєва Л. М. Права людини у державному управлінні : теоретико-методологічний аспект . – Львів :ЛРІДУ НАДУ, 2013. 395 с.
52. Негодченко О.В. Деякі організаційні аспекти визначення механізму забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини й громадянина. Вісн. Запорізьк. юрид. ін-ту. 2003. № 2. С. 9-16/

53. Пушкар О. Гуманізаційний концепт державного управління в умовах становлення соціальної правової держави: автореф. дис. ... канд.держ.упр.. ДРІДУ НАДУ, 2013. – 20 с.
54. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. 252 с.
55. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма як методологія реалізації інтерактивної сутності держави. Ефективність державного управління. 2007. Вип. 12. С. 153–161.
56. Петровський П. М. Гуманітарна складова сучасної адміністративної культури. *Теорія та практика державного управління* . 2008. Вип. 3 (22). С. 27–35.
57. Петровський П. М. Гуманітарно-психологічна складова сучасного державного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* 2008. № 3. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-3/index.html>. (дата звернення 30.09.2023).
58. Купрійчук В. М. Політична реформа в контексті гуманізації державного управління: контраверсійність проміжних результатів. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2007. Вип. 2. С. 316 - 326.
59. Купрійчук В. М. Шляхи модернізації кадрової політики у сфері державного управління. *Вісник НАДУ*. 2007. Вип. 2. С. 320 – 328.
60. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 року № 1401. – Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
61. Про відновлення довіри до судової влади : Закон України від 08 квітня 2014 року № 1188-18. Відомості Верховної Ради. 2014. № 23. Ст. 870.
62. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року № 192–19. Відомості Верховної Ради. 2015. № 18, № 19. Ст. 132.
63. Баштанник А. Механізми регулювання діяльності органів

державної влади в умовах децентралізації. Дис. Канд.н. державного управління, 25.00.02 – механізми державного управління. Львів. рег. інститут державного управління НАДУ.– Львів, 2017. – 285 с.

64. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>. (дата звернення 30.09.2023).

65. Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «судочинство» і «правосуддя»). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2009. Вип. 48. С. 21-27.

66. Прилуцький С. Формування корпусу професійних суддів України. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 - Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : 2003. 19 с.

67. Прилуцький С. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : 2013. 36 с.

68. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні:.. – Київ : Алерта, 2016. 428 с.

69. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print.

70. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

71. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>. (дата звернення 30.09.2023).

72. Аракелян М. Р. Доступ к правосудию как один из главных принципов правозащитной деятельности современного украинского государства. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 015. Т 16. С. 18–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_16_4. (дата звернення 30.09.2023).

73. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>. (дата звернення 30.09.2023).

74. Городовенко В. В. Належна правова процедура як загально визнаний стандарт функціонування судової влади. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/adv_2012_5_2.pdf (дата звернення 30.09.2023).

75. Тищик Б. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки (XVIII ст. – 1918 р.) навч. посібник / Б. Тищик. Львів ; Дрогобич : «Коло», 2007. 134 с.

76. Статут ООН. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>. (дата звернення 30.09.2023).

77. Пушкар О. Реалізація європейських стандартів публічного управління щодо забезпечення прав людини та напрями їх упровадження в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика : ел. зб. наук. пр. / редкол.* 2010. 1(3). URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_1/. – 7 с. (дата звернення 30.09.2023).

78. Конвенція про громадянсько-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. [набула чинності для України 01.09.2006 р.] URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_188. (дата звернення 30.09.2023).

79. Конвенція про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці №182 Міжнародної організації праці [ратифіковано 05. 10.

2000 р.] URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166. (дата звернення 30.09.2023).

80. Конвенція про запобігання дискримінації в галузі освіти, затверджена Організацією Об'єднаних Націй у питаннях освіти, науки й культури (ЮНЕСКО) у 1960 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105. (дата звернення 30.09.2023).

81. Пушкіна О. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. Київ: Логос, 2006. 416 с.

82. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Київ: Арттек, 2002. 264 с.

83. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / за ред. В.М. Бесчасного. Київ: Знання, 2008. 467 с.

84. Пушкар О. Забезпечення прав людини у форматі сучасних інтеграційних процесів як напрям гуманізації державного управління. *Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України* : матеріали 9-ї регіон. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 трав. 2012 р. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2012. С. 277-280.

85. Козаков В. Ціннісний дискурс державного управління сучасної України. *Актуальні проблеми державного управління* : 2006. Вип. 2 (26). С. 26–31.

86. Козаков В. Гуманізація державного управління й ціннісні парадокси сучасної теорії менеджменту. *Ефективність державного управління* : 2006. Вип. 11. С. 57–63.

87. Андрієвська О. В. Обмеження права на судовий захист: конституційно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. Ужгород, 2015. Т. 1. Вип. 33. С. 60-64.

88. Помаза-Пономаренко А. Л., Лободенко К. В. Наукові перспективи розвитку правозахисної державної політики України: монографія. Харків:

НУЦЗУ, 2020. 188 с. URL:
<http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/12104>. (дата звернення 30.09.2023).

89. 2. Pomaza-Ponomarenko A. Law enforcement bodies, human rights organizations and the society: mechanisms of interaction of public institutions // *East Journal of Security Studies*, 2020. Vol. 6 № 1. Pp. 43-52. URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/46/42>. (дата звернення 30.09.2023).

90. Домбровська С., Помаза-Пономаренко А., Порока С., Урбанек А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції: монографія. Х.: НУЦЗУ, 2023. 252 с.

91. Помаза-Пономаренко А. Л., Батир Ю.Г., Лопатченко І.М., Шевчук Ю.Р., Чечета К.О., Філенко Д.С. Євроінтеграція України, захист прав її громадян і розвиток туризму як стратегічні напрями державної політики // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). 2020. Вип. 2 (13). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/11966>. (дата звернення 30.09.2023).

92. Помаза-Пономаренко А.Л., Микитюк Ю.М. Цифровізація державної політики vs. державна політика цифровізації у сфері правового регулювання : монографія. Харків: НУЦЗ України, 2021. 200 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/14203>. (дата звернення 30.09.2023).

93. Pomaza-Ponomarenko A. Concept of judicial reform in Ukraine: electronic courts and simplified implementation of the right to judicial protection // *Public administration and state security aspects*. 2022. Vol. 1. Pp. 166–179. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/119-pomaza-ponomarenko-a-concept-of-judicial-reform-in-ukraine-electronic-courts-and-simplified-implementation-of-the-right-to-judicial-protection>. (дата звернення 30.09.2023).

94. Баштанник А. Організаційно-правові засади управління в складних адміністративних системах: європейський досвід та Україна. *Право України*. 2007. № 11. С. 153 – 157.

95. Human Rights and Democracy Report <https://www.gov.uk/government/publications/human-rights-priority-countries>. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/human-rights-priority-countries>. (дата звернення 30.09.2023).

96. The Human Freedom Index 2019. A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom. Ian Vasquez and Tanja Porcnik Foreword by Fred McMahon, Project Editor. 420 p. URL: <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/human-freedom-index-2019.pdf> (дата звернення 4.01.2022 р.).

97. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2005. 202 с.

98. Коруц У. Проблеми реалізації міжнародно-правових норм про право на справедливий судовий розгляд в правозастосовній практиці України. *Право. Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту*. Випуск № 23. Ч. 1. 2013. С.192-197.

99. Івановська А. М. Конституційне правосуддя і захист прав людини: позитивний зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. №3. С. 36-42.

100. Кириченко Ю. В. Конституційне закріплення права на захист в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 64-72.

101. Хорсуненко О.В. Нормативно-правове регулювання діяльності прокуратури держав-членів Європейського союзу та її місце в системі органів державної влади. *Актуальні проблеми політики*. 2016. № 57. С. 93–104.

102. Хорсуненко О.В. Прокуратура держав-членів ЄС: окремі аспекти теоретико-методологічних особливостей порівняння. *Науковий вісник*

південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 9. С. 190–196.

103. Хорсуненко О.В. Спеціалізація прокуратури в Україні на досвіді держав-членів Європейського союзу. *Правова держава*: 2017. № 25. С. 223–229.

104. Хорсуненко О.В. Правовий статус прокурора в органах прокуратури країн-членів Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Т. 2.

105. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 19 жовтня 2000 року Rec (2000) 19 «Роль прокуратури в системі кримінального правосуддя» (назва української у перекладі): URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199>. (дата звернення 30.09.2023).

106. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 30 листопада 2009 року Rec (2009) 12 «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» : URL : <https://rm.coe.int/opinion-13-ccre-2018-ukr/1680939322>. (дата звернення 30.09.2023).

107. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 13 травня 2010 року Rec (2010) 12 «Процедурні гарантії для осіб, які піддаються процесуальним діям прокуратури». URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805b7d2e. (дата звернення 30.09.2023).

108. Хорсуненко О.В. Прокуратура України та країн-членів Європейського Союзу: порівняльне дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» (081 – Право). Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Національна академія наук України, Київ, 2019. 224 с.

109. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року №1698-УІІІ / Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7-8. Ст. 50.

110. Шахов В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 2. С. 44–56.
111. Горбулін В. Засади національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
112. Ліпкан В. Національна безпека та національні інтереси України Київ : КНТ, 2006. 68 с.
113. Ліпкан В. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 552 с.
114. Ліпкан В. Теорія національної безпеки. Київ : КНТ, 2009. 631 с.
115. Ярошенко С. Актуальні питання римського цивільного процесу. Правове регулювання економіки. 2012. № 11-12. С. 278-290.
116. Легких К. Справедливість у судовій діяльності давньоримської доби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 45. С.157-160.
117. Завальнюк І. Право на справедливий суд у контексті конституційно-правового реформування судової системи в Україні. Право і суспільство. 2022. № 1. С. 16-23.
118. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) : станом на 30 серпня 2015 р. : Харків : Право, 2015. 68 с.
119. Сухонос В. Від конституційної монархії до змішаної республіки. Еволюція французького конституціоналізму. Форум права. 2013. №1. С. 996-1002.
120. Markova, O. O. French approach to administrative act. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 5. С. 82-85.
121. Бережанський Г. Проблеми реалізації права на справедливий суд у Франції: досвід для України. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2. С. 167-176.

122. Бережанський Г. Особливості організації та здійснення судової влади органами адміністративної юстиції Великобританії. *Соціологія права*. 2016. № 1-2. С. 11-14

123. Гончарук О. Правові засоби судового захисту в публічному праві Великої Британії. *Український часопис міжнародного права: науково-практичний журнал. Міжнародне право. Порівняльне правознавство*. 2003. – № 2. С. 71-76.

124. 4. Дудка О. Адміністративна юстиція Великобританії. *Юридичний журнал: аналітичні матеріали, коментарі, судова практика*. 2010. № 1 (91). С. 68-70.

125. Кубко Є. Сучасні проблеми адміністративної юстиції у Великій Британії. *Український часопис міжнародного права: міжнародне право, порівняльне правознавство: науково-практичний журнал*. 2001. № 1 (14). С. 112-116.

126. Кочкова Г., Дей М. Критерії до кандидатів та правове регулювання виникнення трудових правовідносин із суддею: досвід Німеччини та Франції. *Часопис Київського університету права*, 2019, № 1/ 163-167/

127. Грицаєнко Л. Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Київ, 2010. 19 с.

128. Яворська І. Роль і значення Суду у системі органів Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 82–88.

129. Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_12. (дата звернення 30.09.2023).

130. Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2010. 360 с.

131. Rawls, John. (1993) *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press,

132. Rawls, John. (1999) A Theory of Justice. Revised ed. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 538 p.
133. Пушкар О. В. Реалізація європейських стандартів публічного управління щодо забезпечення прав людини та напрями їх упровадження в Україні. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Pushkar.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Pushkar.pdf).
134. Рабінович П. Основні права людини: поняття класифікації, тенденції. Український часопис прав людини. 1995. № 1. С. 16.
135. Мельник М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: Закони і коментарі: Навч. Посібник. Авт. і упоряд. Мельник М.І., Хавронюк М. І. Атіка. 2000. С. 13 – 14.
136. Старуха Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір. Дисертація на здоб. к.ю.н. 2016. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33956/4/dysertaciya.pdf>. (дата звернення 30.09.2023).
137. Constitutional Topic: Due Process. URL: https://www.usconstitution.net/consttop_duer.html.
138. Добрянський С. П. Хартія Європейського Союзу про основні права як втілення здобутків загальної теорії прав людини. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 5. С. 42 –48.
139. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 30.09.2023).
140. Олійник А. Забезпечення європейських стандартів права людини на судовий захист в Україні в доктрині державного управління. Науковий вісник Демократичне врядування. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_9. (дата звернення 30.09.2023).
141. Петров Р.А. Право Європейського Союзу Київ. Істина. 2011. С. 66 – 68.

142. Соловійов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права. *Пр. Львів. лав. прав людини і громадянина Наук.дослід. ін-ту держ. буд-ва та місц. самоврядування Нац. акад. прав. наук України. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 26. Київ : АОК, 2012. 164 с.*

143. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу. Київ : КНЕУ, 2002. 460 с.

144. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3235/1/Bogacheva_56.pdf.

145. Негодченко О., Баштанник В. Міжнародні правові інструменти захисту прав і свобод людини. Чернігів. Добрович. 2004. 40 с.

146. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика. Київ. Києво-Могилянська академія. 2007. 384 с.

147. Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 року № 3360-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3360-12>.

148. Про приєднання до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 року N 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 30.09.2023).

149. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 року №119. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>. (дата звернення 30.09.2023).

150. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>. (дата звернення 30.09.2023).

151. Views of the Human Rights Committee under article 5, paragraph 4, of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and

Political Rights. Communication №781/1997 URL: <http://daccess-ods.un.org/TMP/1674018.3532238.html>.

152. Городовенко В. В. Належна правова процедура як загально визнаний стандарт функціонування судової влади. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/adv_2012_5_2.pdf.

(дата звернення 30.09.2023).

153. Баштанник В. Права і свободи людини і громадянина: наук. вид. Чернігів, Доброчин, 2005 р. 56 с.

154. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. Юридична Україна. 2013. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9624297%2F2013%2F1.

(дата звернення 30.09.2023).

155. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

156. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

157. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019): Закон України від 30 вересня 2020 року № 540. URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX#Text>. (дата звернення 30.09.2023).

158. Рішення Ради Суддів України від 16 березня 2020 року. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/no9rs-18620-vid-16032020-verhovn-92b86c6546.pdf>. (дата звернення 30.09.2023).

159. Про звернення до громадян України щодо функціонування органів правосуддя на період карантину Рішення Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 17 березня 2020 року. URL : <http://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/32858.pdf>. (дата звернення 30.09.2023).

160. Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень . Київ: «Дрім Арт», 2013. С. 12.

161. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи: К.: Алерта, 2016. 428 с.

162. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

163. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «М.М. проти Нідерландів».: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61002%22%5D%7D>. (дата звернення 30.09.2023).

164. Савчин М. В. Конституційні інновації та вірність конституції. Віче. 2016. № 7-8. С. 44 – 47.

165. Авер'янов В. Б. Державне управління. Європейські стандарти. Досвід та адміністративне право : Київ : Юстініан, 2007. – 288 с.

166. Авер'янов В. Б. Реформування українського державного управління: необхідність оновлення науково-теоретичних засад / Актуал. проб. сучасної науки в дослідженнях молодих учених. Ч. 1. Сімферополь, 2005. Спец. вип. : у 2 ч. С. 24 – 30.

167. Авер'янов В. Б. Предмет, метод і принципи адміністративного права. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 545 с.

168. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 30.09.2023).

169. Про Конституційний Суд України : Закон України № 2136-VIII від 13 липня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>. (дата звернення 30.09.2023).

170. Кравченко О.О. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти : автореф. дис. ... к. ю. н. 2011. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11KOOPKA.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1. (дата звернення 30.09.2023).

171. Головін А. Захист основоположних прав людини і громадянина під час надання Конституційним Судом України офіційного тлумачення положень. Віче. 2011. № 17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_17_9.

172. Петришин О.В. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні. Монографія / О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш, С.Г. Серьогіна, І.І. Бодрова. Київ : Атіка-Н, 2010.

173. Дяченко О.П., Ніколюк О.В. Конституційний контроль у механізмі державного управління. Наукові записки Інституту Верховної Ради України. 2020. № 4. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1836/1715>.

174. Москалец Н.В. Перспективы обеспечения прав и свобод человека в Украине в контексте надлежащего управления (GOOD GOVERNANCE). Публічне управління. Республіка Вірменія. 2016. № 3. С. 116–126.

175. Селиванов А.А., Стрижак А.А. Вопросы теории конституционного правосудия в Украине. Київ : Логос, 2010. 274 с.

176. Луспеник Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. Судебно-юридическая газета. 2020. 15 червня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-kasatsiynifiltri-u-tsivilnikh-spravakh-problemni-pitannya-sudovogo-pravotlumachennya-ta-pravozastosuvannya>. (дата звернення 30.09.2023).

177. Реформування державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2011. 545 арк.